

Tijdschrift van de Historische Vereniging Vleuten-De Meern- Haarzuilens 2003

<https://hdl.handle.net/1874/10038>

HISTORISCHE VERENIGING
VLEUTEN-DE MEERN-HAARZUILENS

Tijdschrift van de Historische Vereniging
Vleuten, De Meern, Haarzuilens.
Verschijnt 4 keer per jaar. ISSN 0928/4893
23e jaargang no. 1, maart 2003

De vereniging is ingeschreven in het
verenigingsregister van de KvK Utrecht
eo. onder nummer 40479360

Correspondentieadres

Dorpsstraat 1 3451 BH Vleuten
website:www.histvervdmh.nl

Dagelijks bestuur

Dr. Ir. P.K. Schenk / voorzitter
Telefoon 030 - 6774915

F.C.G.M. Besouw / secretaris
Telefoon 030 - 6773000

R.W. Pouw / penningmeester
Telefoon 030 - 6772590

Ereleden

Mevr. Prof. Dr. C. Isings / Soest
Dr. D.W. Gravendeel / Laag Keppel
A.J. van Zoeren / Vleuten

Gebouwen

Vleuten Broederschapshuisjes,
(Documentatiecentrum)
Dorpsstraat 1
030 - 6774222
De Meern Het Kabinet

Contributie (inclusief tijdschrift)

€ 16.00 per jaar, per post € 6.00 extra
Losse nummers tijdschrift:
€ 5.00 leden / € 6.00 niet-leden

Bankrelaties

Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie

H.E.J. van Essen, J.H.P. Heesters,
W.H. de Heus (redactie@4image.nl)
Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
Telefoon 030 - 6662992

Ontwerp omslag

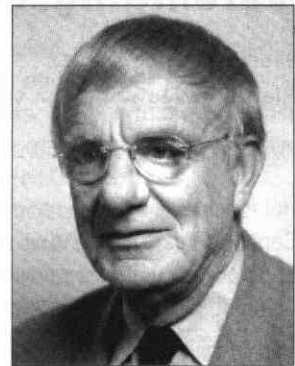
Peter de Vries

Ontwerp binnenwerk

Frank Moed

Druk

Jan Evers / De Meern

De vorige keer eindigde ik op deze plaats met de vraag hoe onze vereniging zich moet instellen op de ingrijpende veranderingen die zich in onze omgeving voltrekken.

Tot in de eerste jaren na de tweede wereldoorlog woonden de mensen hier nog in betrekkelijk overzichtelijke gemeenschappen, men kende elkaar, werkte en ruziede met elkaar en wist wat men aan elkaar had. Men was hier meestal geboren, groeide hier op, verdiende hier zijn brood en werd hier na de dood aan de aarde toevertrouwd. Niemand heeft die sfeer zo goed weten te beschrijven als Theo van den Berg in zijn verhalen in ons tijdschrift.

In de laatste decennia van de vorige eeuw is dat gaan veranderen. Nieuwe wijken werden gebouwd, vreemden kwamen hier wonen en hier geborenen trokken naar elders. Toch bleef het dorpse karakter nog grotendeels bewaard. De "autochtonen" waren nog verreweg in de meerderheid en de nieuwkomers sloten zich meestal wel aan. Al die veranderingen vormden al wel de aanleiding tot de oprichting van onze vereniging: veel waardevols dreigde verloren te gaan en dat mocht niet gebeuren.

Is daarmee nu alles gezegd? De afgelopen jaren is in het bestuur het besef gegroeid, dat de echt grote veranderingen zich nu voltrekken, samen te vatten als van dorp naar stad. Om ons heen wordt in zo'n 15 jaar een stad gebouwd zo groot als Leeuwarden, die op haar beurt deel uit gaat maken van "groot Utrecht". Daarin zal het oude vertrouwde dorpse karakter worden opgelost.

Hoe moeten wij nu inspelen op deze veranderingen? Het bestuur is er van overtuigd, dat ook onze organisatie een wezenlijke bijdrage moet en kan leveren aan een woon- en leefgemeenschap waarin mensen zich thuis voelen en waarop ze trots kunnen zijn. Ook zij die hier niet geworteld zijn. Dat is de uitdaging waarvoor we staan. De vorige maal zijn op deze plaats al veel activiteiten genoemd die hieraan kunnen bijdragen.

Toch is er meer. Hoe de nieuwkomers en, niet onbelangrijk, hun kinderen er bij te betrekken? Voor de vuist weg een enkel punt. De redactie van het tijdschrift wil hen aan het woord laten en hun indrukken en ervaringen voor de toekomst vastleggen. Onze leden verzorgen lezingen en excursies voor organisaties of groepen van wijkbewoners over de boeiende geschiedenis van de plek waar ze wonen. Dit kan leiden tot gezamenlijke actie om iets uit het cultureel erfgoed in de wijk zichtbaar te maken. Bij kunst in de openbare ruimte kan bv. inspiratie worden gevonden in het rijke verleden. Dit lijkt zinvoller dan een verre vreemdeling de kans te geven betonblokken met gemeen geleverde plastic stoelen op de Dom te richten. We nodigen al onze leden uit hierin met ons mee te denken.

P.K. Schenk

Inhoud

	blz.
Van de voorzitter	1
Verenigingsberichten, nieuwe leden	2
Jacob Graafland, een grof en fijn schilder	4
Pouwlin van Bijlevelt, een levensbeschrijving	11
Modus	25

Verenigingsberichten

Jaarverslag over 2002

Hierbij geven wij u een verkorte versie van het jaarverslag van de vereniging.

Het ledental is in het verenigingsjaar gelijk gebleven en bedraagt 820 leden. Continu streeft het bestuur ernaar om de vereniging onder de aandacht te brengen van de nieuwe inwoners.

Op 23 april werd een algemene vergadering gehouden, waar de heren T.J.P. van Dijk, P.G. de Rooij en F.C.G.M. Besouw werden herbenoemd en mevrouw M.M.A. Staal-Spekman benoemd. De contributie werd ongewijzigd vastgesteld op € 16,- per jaar.

In de vergadering van 13 mei werd de mevrouw Staal aangewezen als plv. secretaris.

Op 24 juli overleed ons bestuurslid T. van den Berg; het bestuur is hem veel dankverschuldigd voor zijn inzet en zal hem node missen.

Het bestuur vergaderde dit jaar 10 keer. Op de donderdag avonden werden de gebruikelijke contactavonden van het bestuur gehouden.

Het beleid was ook dit jaar weer gericht op uitbreiding van het documentatiebezit van de vereniging en het toegankelijk maken hiervan om de leden en andere belangstellenden zoveel mogelijk informatie over de geschiedenis van de voormalige gemeente en haar inwoners te kunnen geven. Gedurende het gehele jaar werd door een aantal vrijwillige medewerkers op maandag- en dinsdagmiddag en donderdagavond gewerkt aan het ordenen, registreren en toegankelijk maken van onze documentatieverzamelingen. Zowel de documentatieverzamelingen als de bibliotheek en het fotoarchief werden dit jaar verder uitgebreid. Belangrijke aanwinsten waren o.a. de microfiches van de registers van de burgerlijke stand van de voormalige gemeenten Vleuten, Oudenrijn, Veldhuizen en Haarzuilens. In samenwerking met de fotoclub 'De Broederschap' werden foto's verzameld van de snelle gebiedsveranderingen. Rond de 100 personen brachten dit jaar een bezoek aan het documentatiecentrum. De internet-site werd dit jaar door 120 belangstellenden bezocht.

Op 10 april werd ons bestuurslid T. van den Berg voor zijn brede maatschappelijke inzet door de burgemeester van Utrecht mevrouw Mr. A.H. Brouwer-Korf onderscheiden met de Zilveren speld van de stad Utrecht.

Ter gelegenheid van koninnedag op 30 april werd in de broederschapshuisjes weer open dag gehouden en werd een expositie ingericht over het openbaar vervoer in Vleuten e.o..

Dit jaar werden weer 4 nummers van ons tijdschrift gerealiseerd met in totaal 100 pagina's tekst en werden 18 artikelen geplaatst van 9 auteurs. In de loop van het jaar werd driemaal een lezing over de geschiedenis van de gemeente gegeven en werden voor 3 groepen belangstellenden rondleidingen in het kabinet verzorgd. Voor de vereniging Oud-Utrecht werd een inleiding verzorgd. Dit jaar werd door drie basisscholen gebruik gemaakt van het project ten behoeve van het omgevingsonderwijs op de basisscholen over de geschiedenis van de Romeinen en brachten 100 leerlingen aansluitend een bezoek aan het Kabinet. Op 3 dinsdagavonden in november werd een cursus "Genealogie voor beginners" gegeven, waaraan 7 personen deelnamen. Op 14 september werd een excursie voor leden georganiseerd naar kasteel Anholt. Op 27 september werd door wethouder T. Gispen de Cultuurprijs 2002 met oorkonde aan onze vereniging uitgereikt. Ook dit jaar is de archeologische werkgroep Oude Rijn, gevormd door leden van onze vereniging en de Archeologische Werkgemeenschap Nederland, actief bezig geweest. Een belangrijke activiteit was naast de voorzetting van het onderzoek naar de resten van de omgrachte hofstede in de Themater polder de begeleiding en toolsupport van een archeologische werkkamp. Op 31 augustus werd door de archeologische werkgroep een open dag gehouden van de opgraving in Themaat, het aantal bezoekers bedroeg 250

personen. Tijdens de Rode Kruis bustocht voor de bejaarden van Vleuten-De Meern door de omgeving fungeerden de heren van Essen en Kits Nieuwenkamp als gids.

Bij voortdurend is het bestuur alert geweest op de bescherming van monumenten in de ontwikkeling van de uitbreidingsplannen in het gebied van de voormalige gemeente Vleuten-De Meern. In dit verband werd in samenwerking met Oud-Utrecht en de Bond Heemschut afd. Utrecht er bij de gemeente Utrecht en het Projectbureau Leidsche Rijn op aangedrongen in de geactualiseerde ontwikkelingsvisie de cultuurhistorie als belangrijk thema op te nemen en in alle projecten gelijkwaardig te wegen, deze gedachte is positief ontvangen en zal in nader overleg worden ingevuld.

Aan het eind van dit verslag wil het bestuur een woord van dank uitspreken aan allen die zich dit jaar weer op enigerlei wijze voor de vereniging ingezet hebben.

UITNODIGING

ALGEMENE LEDENVERGADERING

Hiermee nodigen wij de leden uit voor de algemene vergadering van de vereniging, die gehouden zal worden op dinsdag 29 april 2002 in het Verenigingsgebouw, Zandweg 147 De Meern. Aanvang 19.30 uur.

AGENDA

1. Opening.
2. Notulen van de vorige vergadering.
3. Jaarverslag 2002.
4. Rekening over 2002:
 - a. Verslag van de controlecommissie;
 - b. Goedkeuring rekening en balans.
5. Benoeming nieuwe controlecommissie.
6. Vaststelling begroting 2004 en contributie voor 2004.
7. (Her)benoeming bestuursleden.
8. Rondvraag en sluiting.

HET BESTUUR,

P.K. Schenk, voorzitter
F.C.G.M. Besouw, secretaris.

TOELICHTING

Agendapunten 3, 4, en 6: de hier bedoelde stukken liggen voor leden ter inzage op donderdag 10 april van 19.30 - 22.00 uur en maandag 14 en dinsdag 15 april van 14.00 - 17.00 uur in de Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1 in Vleuten.

Agendapunt 7: volgens het rooster van aftreden zijn dit jaar de heren P.K. Schenk, H.E.J. van Essen en J.H.J. Joosten aan de beurt om af te treden. Hiervan is de heer J.H.J. Joosten herkiesbaar en wordt door het bestuur kandidaat gesteld. Daarnaast wordt door het bestuur de heer J. Schutte te De Meern kandidaat gesteld. Door ten minste tien leden kunnen ook kandidaten worden voorgedragen. Deze voordracht dient uiterlijk drie dagen voor de vergadering bij de secretaris te worden ingediend.

LEZING

Aansluitend aan de leden vergadering is er om 20.00 uur een bijeenkomst waar een lezing gegeven zal worden door de heer A.J. van Zoeren over de geschiedenis van de vrijwillige brandweer in het voormalige Vleuten-De Meern. Naast leden zijn ook andere belangstellenden hierbij welkom, de toegang is gratis.

CONTRIBUTIEBETALINGEN

Veel leden hebben gevolg gegeven aan ons verzoek de contributie voor 1 februari te voldoen. Echter een aantal leden heeft tot nu toe nog niet de contributie voldaan. Wij verzoeken deze leden dringend de contributie per omgaande te voldoen.

EXPOSITIES

Zoals gebruikelijk zullen wij op Koninginnedag open huis houden met een expositie in de Broederschapshuisjes. Dit Jaar met een expositie van monumentale en markante boerderijen in het voormalige Vleuten-De Meern.

HET ROMEINSE SCHIP

De komende periode wordt door het NISA het Romeinse schip opgegraven in de wijk Veldhuizen, naast boerderij De Balije. Er zijn twee publieks weekenden, op 17 en 18 mei en op 24 en 25 mei 2003.

De opgraving is live te volgen via internet: www.romeinsschip.nl.

EXCURSIE

Het bestuur heeft de jaarlijkse excursie gepland op 20 september a.s., nadere gegevens worden in het volgende tijdschrift bekend gesteld.

Nieuwe leden (periode 01-09-2001 t/m 01-09-2002)

1541	NVM Makelaardij Nieuwenhuize & partn	Vleuten	1572	Berg-Koot, mw. P.M. v.d.	De Meern
1542	Solkema, Mr.T.J.van	Harmelen	1573	Wijk, P.J.van	De Meern
1543	Dijk, Mr.A.W.van	De Meern	1574	Mees, E.B.	De Meern
1544	Sangers-Schellingerhout, Mw.C.A.	Montfoort	1575	Hansen, W.J.J.	De Meern
1545	Naarden, W.van	Vleuten	1576	N.N.	
1546	Bruijne, J.J.	Maarssen	1577	Baron Evrard van Zuylen van Nyevelt	
1547	WSC Vleuten-De Meern/WMO	Vleuten			Brussel
1548	Liere, drs.P.van	De Meern	1578	Com. Act Ontwikkelingen. Oud-Utrecht	
1549	Stokmans, H. Elsevier	Vleuten			Utrecht
1550	Stok, J.J.van der	De Meern	1579	Veldkanp, T.	Utrecht
1551	Dijk, G.J.A.	Vleuten	1580	Horst, D. van der	De Meern
1552	Schenk, J.M.	Utrecht	1581	Maas, J.	Vleuten
1553	Gem Utrecht /DSO sie Monumenten	Utrecht	1582	Heesakkers, M.G.M.	De Meern
1554	Esch, A.J.J.M.van	Haarzuilens			
1555	Rooijen, C.H.van	Nieuwegein			
1556	Kramer, Mw.N.E.	Vleuten			
1557	Streekarchief Rijnstreek	Woerden			
1558	Rooijen-van Montfoort, Mw.M.van	De Meern			
1559	Vermeij, P.	Vleuten			
1560	Kurver, Ir.P.	De Meern			
1561	Jasmin Palace	De Meern			
1562	Ottenhoff, N.	De Meern			
1563	Buts-van Breukelen, Mw.J.A.	Haarzuilens			
1564	Olling, M.	Utrecht			
1565	Waals, Mw.C.C.	De Meern			
1566	Weijden, J.van der	De Meern			
1567	Rijk, Mw.T.J.M.de	Haarzuilens			
1568	Leusden, A.J.van	Haarzuilens			
1569	Smienk, E.G.J.	De Meern			
1570	Vlug, mw. J.C.	De Meern			
1571	Bonenkamp, M.P.	De Meern			

HISTORISCHE DOCUMENTEN

Jacob Graafland, een grof en fijn schilder

De vroegere gemeente Vleuten-De Meern heeft in de loop van de jaren verschillende inwoners gekend die op een kustzinnige of creatieve manier hun sporen hebben nagelaten. Eén van hen is Jacob Graafland waarvan een groot oeuvre aan schilderijen bekend en bewaard is en die veel interieurs sieren.

DE VOORoudERS

Tot aan het begin van de 19e eeuw werd van een persoon geen achternaam vermeld. Zo had Lenert Hendricksz een zoon die Cornelis werd genoemd. Hij ging door het leven als Cornelis Lenertsz(oon) en trad op 23 maart 1661 in het huwelijk met een zekere Sijdge. Zij was een dochter van een andere Cornelis en staat in het doopboek van Nieuwpoort echter als Sijken Cornelisdr, genoteerd.

Aan deze situatie kwam een einde door de Code Civil ook wel Code Napoleon genoemd. Deze code hield in dat een Burgerlijk Wetboek samengesteld moest worden. In dit wetboek stond vermeld dat er vanaf 1811 een bevolkingsregister moest komen waarin de geboorte, het huwelijk en het overlijden van personen genoteerd moesten worden. De bedoeling van dit register was dat hierin de feiten vermeld worden die van beslissende betekenis zijn voor de burgerlijke staat van de inwoners van ons land. In dit geval kon men niet meer alleen met de naam Lenert Hendricksz. volstaan want er moest ook een familienaam vermeld worden.

Als we ons in dit verband bepalen tot de familie Graafland dan is bekend dat de voorouders vanaf ca. 1600 in de buurtschap Graaflandt, tussen Nieuwpoort en Groot Ammers hebben gewoond. Het waren allemaal veehouders die in redelijke welstand leefden. Dit is afgeleid van de huwelijken met bemiddelde boerendochters en de hoogte van de belastingen die zij hebben betaald. Dat de voorouders daar hebben gewoond, blijkt uit het doopboek van de Nederduits Gereformeerde kerk in Nieuwpoort. Daarin staat genoteerd:

den 22-sten january anno 1622

Gedoopt het kindt uit Graaflandt van Cornelis Lenertsz, Sijken Cornelisdr.

Getuygen waren Lenert Hendrickzen ende Meijntje Willems ende Ariaentien Lenerts.

Hieruit is wel duidelijk dat de familienaam Graafland aan de naam van het buurtschap ontleend is.

STAMREEKS

In de stamreeks van de familie Graafland komen van vóór 1630 tot 1903 negen rechtstreekse afstammelingen voor. Uit deze stamreeks is af te leiden dat de eerste Cornelis Cornelisz. drie keer getrouwd is geweest. De volgende Cornelis is twee keer getrouwd geweest en was waarschijnlijk een zoon van Ariaentje Fredericks uit het tweede huwelijk van haar vader.

Christiaan Graafland de achtste in de rij, geboren op 30 mei 1845, de vader van Jacob de latere schilder, is ook twee keer getrouwd geweest. Hij trouwde op 14 januari 1887 met de 31 jarige Cornelia de Wit waarvan de trouwakte bewaard is gebleven. De tekst van deze akte luidt:

Op heden den veertienden Januari achttien honderd zeven en tachtig, zijn voor ons ondergeteekende Ambtenaar van de Burgerlijke Stand der gemeente Vleuten, in het openbaar in het huis der gemeente verschenen, ten einde een huwelijk aan te gaan:

Christiaan Graafland, oud een en veertig jaren, landbouwer, geboren in de gemeente 's Heeraarsberg en Bergambacht, wonende te Zegveld, meerderjarige zoon van wijlen de echtelieden Arie Graafland en Christina de Lelij

Cornelia de Wit, oud een en dertig jaren, veehoudster, geboren te Montfoort, wonende alhier, weduwe van Harmen de Jong, meerderjarige dochter van wijlen echtelieden Jacob de Wit en Engeltje Pauw.

Gezien de volgende aan ons overlegde stukken: ten eerste extracten uit de geboorte-extracten der beide comparanten, ten tweede een extract uit de overlijdens-akte van de vorigen echtgenoot der tweede comparant en ten derde een bewijs van den ongehinderden afloop der huwelijks-afkondigingen te Zegveld.

In aanmerking nemende, dat de huwelijks-afkondigingen zonder stuiting hebben plaats gehad te Zegveld en alhier op Zondagen den zes en twintigste December achttien honderd zes en tachtig en tweeden Januari deze jaars

Gehoord de verklaring der Comparanten, dat zij elkander aannemen tot echtgenooten en getrouwelijk al de plichten zullen vervullen, welke door de wet aan den Huwelijken Staat verbonden zijn. Hebben wij in naam der wet verklaard, dat zij door het Huwelijk aan elkander verbonden zijn.

Waarvan wij deze akte hebben opgemaakt in tegenwoordigheid van Pieter van Lint, oud zeventig jaren, veldwachter, Adam Wibbeke, oud vier en veertig jaren, kuiper, Gerrit Hondelink, oud negen en twintig jaren, Gemeente Secretaris en Everardus Johannes van Dijk, oud vier en twintig jaren, wagenmaker, allen wonende te Vleuten, zijnde geene bloed- of aanverwanten van de comparanten. En is deze akte na voorlezing door ons Ambtenaar getekend met de comparanten en de getuigen.

Het noodlot sloeg toe want op 6 oktober van dezelfde jaar overleed Cornelia in het kraambed bij de geboorte van haar eerste kind dat op 5 oktober dood op de wereld was gekomen.

Lenert Hendricksz
 * † 1600
 x † 1630
 Meijntje Willems

Cornelis Lenertsz
 * † 1630 Nieuwpoort
 x 1661 Gr.Ammers
 Sijdge Cornelisdr

Cornelis Graafland
 * 1662 Nieuwpoort
 x1 1685 Nieuwpoort
 Merrigje Huijgens

Stamboom Graafland

* = geboren
 x = getrouwd
 † = overleden

x2 ? x3 1698 Jaarsveld
 Ariaentje Fredericksdr Marringje van der Kamp

Cornelis Graafland
 * 1693 Lopik
 x1 1724 Lopik x2 1736 W.Langerak
 Grietje van Oostrum Elsje Hoogendoorn

Cornelis
 * 1726 Lopik + 1800
 x 1754
 Aaltje Begeman

Gijsbert
 * 1768 Bergambacht + 1805
 x 1794
 Baartje van der Hee

Arie
 * 1799 Bergambacht
 x 1824
 Christina de Lelij

Christiaan
 * 1845 Bergambacht + 1931
 x1 1887 Vleuten ... x2 1888 Vleuten
 Cornelia de Wit Alida Lijsbertha de Wit

* Vleuten

Christiana	Engeltje	Arie	Adrianus	Josina	Christiaan	Jacob
* 1889	* 1890	* 1891	* 1893	Cornelia	* 1898	* 1903 + 1973
				* 1896		x 1927 Vleuten
						Marringje Stobbe

* Vleuten

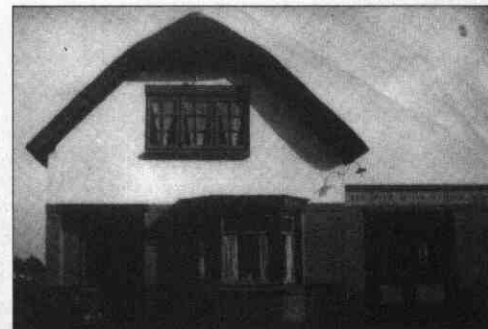
Christiaan	Jan	Grietje	Alida Martje	Jacob
* 1928	* 1933	* 1935	* 1941	* 1944
x 1957	+ 1945	x 1955	x 1980	x 1967
Marretje Lodder		Aalbert Tilstra	Maarten Meijsen	Anna v.d.Schoor

3. De derde klas van de ambachtsschool aan de Schoolstraat te Utrecht in september 1918 met rechtsachter Jacob Graafland.

5. Trouwfoto van het huwelijk van Jacob Graafland met Marringje Stobbe op 22 september 1927.

6. Het huis aan de Utrechtseweg waarin Jacob, samen met zijn vrouw Marringje, tot aan zijn overlijden in 1973 heeft gewoond. Rechts de werkplaats die ook als atelier is gebruikt.

*Gezin van Christiaan Graafland voor de pachtboerderij aan de Thematerweg, nu Smalle Themaat.
V.l.n.r. (half zichtbaar) Christiaan, Adrianus, Vader Graafland, Jacob, Moeder Graafland Christina, Engeltje. Staand achter de ouders is Arie.*

Op 27 april 1888 hertrouwde Christiaan met Alida Lijsbetha de Wit die een zuster was van de overleden Cornelia. Uit dat huwelijk zijn Christina, Engeltje, Arie, Adrianus, Josina Cornelia, Christiaan en als jongste de latere schilder Jacob geboren.

Vader Christiaan was, evenals zijn voorgangers, veehouder van beroep. Het gezin woonde op de Thematerweg bij de Enghlaan wat tot het grondgebied van Vleuten behoorde. Hij pachtte een boerderij van notaris Brouwer-Nijhof, die jagen als hobby had. Enkele keren per jaar kwam hij jagen en inde het pachtgeld van de boerderij. Jaren later verhuisde het gezin naar de andere kant van de weg waar de boerderij stond op het grondgebied van de gemeente Haarzuilens. Ook deze boerderij stond op de Thematerweg en wel op huisnummer 97 wat nu de Smalle Themaat is.

EEN BEGAAFDE LEERLING

Jacob ging naar 'De School met den Bijbel' in de Schoolstraat wat nu de Torenpleinschool is. Deze school is op 30 april 1907 opgericht. Als hoofd van de school werd H.J. Knoppers aangesteld, die toen 'bovenmeester' werd genoemd. Door het bijzonder mooie handschrift voor een jongen van die leeftijd, waarvan nog een schrift bewaard is gebleven, en door de tekeningen kwamen Jacob's capaciteiten naar voren. Ook pastoor Ohl was hiervan op de hoogte. In de laatste klas van de

Boerderij aan de Thematerweg 97 geschilderd door Jacob. Links de varkensstal waarvan een gedeelte later als schilderswerkplaats zou dienen.

lagere school adviseerde zowel meester Knopper als pastoor Ohl hem om eens naar de schoenmaker Mans de Lange te gaan die in een van de Broederschapshuisjes woonde. Deze had een boekje met oude tekeningen van dorpsgezichten die hij mooi kon hij reproduceren. Jacob ging aan de slag en schonk zijn tekeningen, als dank voor het advies, aan pastoor Ohl.

Bovenmeester Knopper en pastoor Ohl waren er stellig van overtuigd dat Jacob talent had. Beiden adviseerde vader Graafland om Jacob naar de kunstacademie te laten gaan. Maar vader Graafland had hem voorbestemd om later het boerenbedrijf over te nemen terwijl Jacob liever schilder werd. Later zou hij hierover zeggen: "Mijn vader wilde daar niets van weten. Hij sloeg mij liever allebei mijn benen stuk dan dat ik in de kunst zou gaan. Dat was in die tijd een grote schande". Als hij dan toch iets met verf wilde doen, mocht hij als twaalfjarige jongen uiteindelijk naar de ambachtsschool.

In die tijd was het geen vetpot en omdat Jacob de jongste was, werden schoenen en kleding van de oudere broers doorgeschoven. Zo ging hij lopend met proppen in de neuzen van zijn schoenen en een te lange jas naar de ambachtsschool in de Schoolstraat in Utrecht. Als jongen van een veehouderij werd hij door zijn stadse medeleerlingen het 'boertje van Vleuten' genoemd. Dat veranderde snel toen ze zijn werk en inzet zagen. Na een driejarige opleiding kreeg hij op 1 april 1919 zijn getuigschrift uitgereikt. De cijfers op die lijst logen er niet om want hij had voor praktijk 'zeer goed'; voor vaktekenen 'zeer goed'; voor vormtekenen 'uitmuntend' en voor de theoretische vakken 'zeer goed'.

Het fraai versierde getuigschrift van de ambachtsschool uitgereikt op 1 april 1919.

Tot ver in de twintigste eeuw was het gebruikelijk dat werkgevers van alle beroepsrichtingen naar de school kwamen om te vragen of ze geen goede leerlingen hadden om bij hen te komen werken. Ook schildersbaas

AKTE VAN BEKWAAMHEID VOOR NIJVERHEIDSONDERWIJS.

DE Commissie van Examen, krachtens art. 34 der Wet van den 4^{den} October 1919 (Staatsblad n°. 593) door den Minister van Onderwijs, Kunst en Wetenschappen bij beschikking van den 21sten Maart 1925, n°. 2637, afd. N. O., benoemd, heeft in hare zittingen van den 23^{den} Juli en 13 Aug. geëxamineerd

Jacob Graafland
geboren te Vleuten, op 13 Maart 1902, in de vakken, nader omschreven in Programma N II, behorende bij het Koninklijk besluit van den 11^{den} Juli 1921 (Staatsblad n°. 918), zooals dit laatstelijk is gewijzigd bij het Koninklijk besluit van den 23^{den} Maart 1925 (Staatsblad n°. 101), voor zoover hem geen vrijstelling is verleend, als bedoeld in art. 30, 2de lid, van genoemde Wet,

en wegens het met goed gevolg afleggen van dat examen hem krachtens art. 30, 1° lid, dier Wet uitgereikt de Akte van Bekwaamheid tot het geven van onderwijs in HET HANDTEEKENEN aan scholen voor lager nijverheidsonderwijs.

's Gevenhage, den 15 Augustus 1925.

Namens de Commissie:

H. J. J. J. J. Voorzitter

J. M. M. M. Secretaris

Handteekening van den geëxamineerde: (niet versietur).

In deze typische houding, met zijn schilders-ezel, zijn veel oude situaties vastgelegd.

Akte van bekwaamheid voor het nijverheidsonderwijs. Door het behalen van deze akte was Jacob bevoegd om tekenlessen te geven.

Een afbeelding van de r.k.kerk in De Meern die vóór 1947 is geschilderd.

Het Rechthuis in Vleuten naar een gravure van H. Spilman uit 1744.

Schilderij van de oude Meernbrug geschilderd naar een gravure van H. Spilman uit 1744.

De Broederschaphuisjes in Vleuten zijn meerdere keren een onderwerp voor een schildering geweest.

Greep van het gelijknamige bedrijf in de Lange Nieuwstraat maakte zijn opwachting. Aan zijn bedrijf was het decoratiewerk gegund van de Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs dat toen aan de Rijnkade stond. Het lag, gezien de schoolresultaten, voor de hand dat Jacob werd aangenomen. Op ware grootte maakte hij ontwerpen op papier die vervolgens werden uitgevoerd. Van deze grote ontwerpen zijn er nog enkele bewaard gebleven. Toen dit werk klaar was, naderde de winter en kreeg hij ontslag. Er bestond in die tijd nog geen vorstverletregeling dus was er ook geen inkomen.

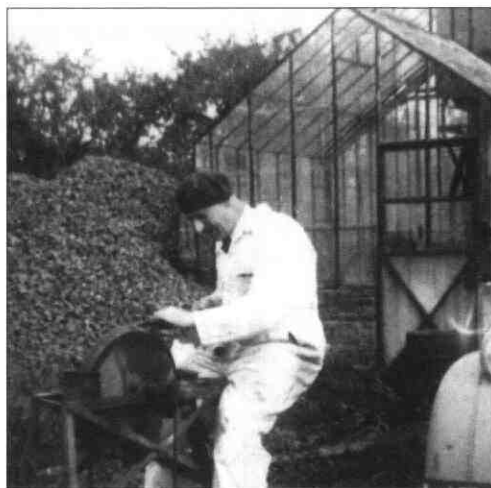
VOORAL EEN HUISCHILDER

In de kleine dorpsgemeenschap van Vleuten was bekend dat Jacob een goede huisschilder was die zonder werk zat. Eén van de inwoners vroeg of hij de kamer wilde schilderen en behangen. Hij voerde het werk uit en door mond tot mondreclame kreeg hij steeds meer klanten. Het gevolg was dat hij een werkplaats moest hebben. In de varkensstal van de boerderij aan de Thematerweg werd een gedeelte afgeschut en als werkplaats ingericht. Planken kwamen er aan de muur waar hij zijn verf en gereedschap kwijt kon en op de grond stonden de grote tonnen met krijt en gele oker. Het werk liep zo goed dat hij in 1922 besloot om als zelfstandig schildersbedrijf verder te gaan.

In die jaren kreeg hij ook verkering, zoals dat toen werd genoemd, met Marrigje Stobbe. Zij hadden trouwplannen en lieten door aannemer C. van Vliet aan de Utrechtseweg een huis met een grote werkplaats bouwen waarin 's winters koetsen geschilderd konden worden. Omdat duidelijk te maken dat er een schildersbedrijf gevestigd was, werd op de daklijst de tekst 'Huis-, Decor- en Rijtuigschilder' gepenseeld. Later werd op een fraai gezaagde plank de tekst "t Oude Schildershuis" in gotische letters geschilderd.

In de eerste helft van de twintigste eeuw kwamen veel tuinders uit het Westland naar Vleuten. Hieraan is de straatnaam Westlandsetuin nog een herinnering. Zij waren uitgesaneerd in verband de stadsuitbreiding van 's-Gravenhage. Het gevolg was dat er in het Vleutense gebied veel kassen gebouwd, geschilderd en ook van glas voorzien moesten worden. In die tijd waren er kassenbeglazers wat een apart volk was. Maar het beglazen werd ook door de plaatselijke schilders uitgevoerd. Ook het schildersbedrijf Graafland voerde dit werk uit. Met slappe stopverf werden de ruiten in het metalen frame gezet waarna hierna de glasplaten over elkaar heen werden gelegd. Om het verschuiven te voorkomen werden ze onderling vastgezet met een glasklem. Door de kieren verdween er over de totale kasoppervlakte veel warmte.

Als we uitgaan van ongeveer 2000 glasplaten dan zitten daar 1800 tochtkiertjes met een gezamenlijke grootte van een deur in waardoor veel warmte verloren ging. Om het warmteverlies te minimaliseren ontwikkelde Jacob een nieuwe glasklem die de ruiten beter afsloot. Met zijn vinding vroeg hij bij de octrooiraad in 's-Gravenhage een octrooi aan op zijn vinding die hij ook kreeg. De prijs die hij voor een octrooi moest betalen was vrij groot. Uiteindelijk betaalde hij het bedrag waardoor er in het gezin Graafland erg zuinig geleefd moest worden. De oudste zoon Christiaan ging naar het Westland om de klemmen te verkopen. Zelf heeft hij hierover gezegd: *'ik ging lezingen houden voor tuinders die er wel iets in zagen. Voor de verkoop had ik de kassenbeglazers nodig. Om die te bereiken huurde ik een ruimte af in een hotel en nodigde ze uit. Er kwam er niet één. Toen ik later enkele consumptiebonnen beloofden, kwamen ze wel. Ze dronken wel de gratis consumpties maar kopen homaar. Op de duur verkocht ik wel eens wat maar de winst was niet geweldig. Bovendien gingen anderen ze namaken met goedkopere materialen en gingen onder mijn prijs door. Op z'n Hollands gezegd: een flop dus'.*

Jacob slijpt zijn stopmes voor het plaatsen van glas in de kassen.

Tot aan zijn dood op 19 september 1973 is Jacob altijd in hart en nieren een schilder gebleven. Wie hem er naar vroeg kreeg steevast als antwoord dat hij altijd, net als bij het Sint Lucas schildersgilde in de Middeleeuwen, schilder met de grote kwast is gebleven omdat hij vond dat je dan nuttig was voor de maatschappij. Dat neemt niet weg dat hij als schilder met de kleine kwast in Vleuten en omgeving een grote naam had. Als compromis zou je hem dan nu mogen kwalificeren als een ambachtelijk kunstenaar waardoor hij aan beide zijden van het vak de eer krijgt die hem toekomt.

ARTISTIEKE KWALITEITEN

Jacob begon al heel vroeg te tekenen maar zijn eerste schilderijen dateren van 1915. Het zijn de reproducties die hij op advies van pastoor Ohl en meester Knopper heeft gemaakt van oude tekeningen uit het boekje van Mans de Lange. Deze acht schilderijen schonk hij aan pastoor Ohl die na 88 jaar nog steeds als een kostbaar kleinood hangen in de pastorie van de Willibrorduskerk. Ook tijdens zijn ambachtsschoolperiode maakte hij schilderijen. Als hij 's avonds lopend van de ambachtsschool in de Schoolstraat te Utrecht thuis kwam, ging hij aan de slag met verf en penseel. Zijn stijl van werken uit die tijd verschilt niet veel van zijn latere werken.

In de beginperiode schilderde hij aan de hand van oude prenten die hij in Utrecht kocht maar hij maakte ook gebruik van oude foto's. Daarbij moet wel bedacht worden dat er in die tijd nog geen kleurendruk bestond en de kleuren zo natuurlijk mogelijk nageemaakt moesten worden.

Ondanks dat hij goed kon tekenen, haalde hij op 15 augustus 1923 de 'akte van bekwaamheid voor het nijverheidsonderwijs'. Tevens

had hij examen gedaan voor het, zoals dat toen heette 'paedagogisch getuigschrift'. Dit hield in dat hij, volgens de akte, 'voldoend paedagogisch inzicht' had. Hij was dus bevoegd om les te geven in het handtekenen aan alle beroepsgroepen van scholen van het lager nijverheids- onderwijs. Jacob was echter te veel huisschilder om als leraar voor de klas te gaan staan. Trouwens deze opleiding was hij niet begonnen om leraar te worden maar om meer inzicht te krijgen in het perspectieftekenen, wat daarna ook duidelijk te zien is in zijn schilderijen. Hij ging nu meer met zijn schildersezels op pad waardoor je hem op verschillende plaatsen, al schilderend, kon aantreffen.

Als we het gehele oeuvre bekijken dan vallen daar de straatjes, huisjes, boerderijen, oude buitenverblijven, kastelen en mooie plekjes in Vleuten en omgeving op. In zijn tijd schilderde hij deze omdat hij het de moeite waard vond om dit alles vast te leggen. Al zijn schilderijen zijn nu van grote historische waarde, mede gelet op de vele bouwactiviteiten die in de loop van de jaren hebben plaats gevonden en nog uitgevoerd worden.

Hij schilderde niet alleen authentieke plekjes. Ook maakte hij natuurlijke landschappen, interieurs van bestaande panden, stillevenen en portretten. Regelmatig kreeg hij het verzoek om foto's uit een familiealbum of, zo ook een keer, van een overleden paard te schilderen.

ENKELE VOORBEELDEN

Achter veel schilderijen zit wel een gedachte of verhaal. Zo schilderde hij de R.K.kerk in De Meern vanaf de Zandweg aan de noordkant van de Leidsche Rijn. Aan het einde van de Woerdlaan stond een hoog groen geschilderd transformatorhuisje en aan de linkerkant van dat huisje heeft Jacob gezeten. De voorstelling dateert van vóór 1947 en deze conclusie is gebaseerd op het feit dat boven de hoofdingang van de kerk het grote Mariabeeld van Leo Jungblut nog niet is geplaatst.

Dat hij oude situaties van onze omgeving in kleur wilde vastleggen, bewijst het schilderij met zicht op de oude Meernbrug. Hiervoor gebruikte hij een gravure van H. Spilman die deze weer gemaakt had van een tekening van J. de Beijer uit 1744. Links is de torenspits te zien van de Hervormde kerk die boven de bebouwing uitsteekt. De rest van de kerk gaat schuil achter de bomen die op het kerkplein stonden. Een zelfde voorbeeld is de afbeelding van het Rechthuis in Vleuten. Ook dit is een oude gravure van H. Spilman naar een tekening van J. de Beijer uit 1744. Dit Rechthuis was een herberg die ten zuiden van de Hervormde kerk stond.

De broederschaphuisjes, die meerdere keren onderwerp voor een schilderij zijn geweest, dateren uit het begin van 1600. Zij zijn gebouwd door de Broederschap van Onze Lieve Vrouwe die in 1471 is opgericht. Het doel was om de vriendschappelijke verhoudingen tussen broeders en zuster te bevorderen. Voor de huisjes staat nog de oude dorpspomp. Dat het hier niet om een oude gravure of tekening gaat, is te zien aan de jongens die 20-eeuwse kleding dragen.

Een mooi schilderij is dat van de boerderij Beefland aan de Rijksstraatweg 34 met de oude Gooisebrug. Het was oorspronkelijk een dwarsboerderij waarvan het oudste gedeelte dateert uit de 17e eeuw. De uitbouw met een afgewolfd rieten dak staat dwars op de voorgevel van de boerderij en dateert uit de 18e eeuw. Dit schilderij geeft typisch de sfeer weer van die tijd.

Naast het in verf vastleggen van eeuwenoude gebouwen kan men er ook tegenkomen waarvan de indruk kan ontstaan dat het om dezelfde schilderijen gaat. Jacob ging met zijn schildersezels voor het te schilderen object zitten, maar daar bleef het dan niet bij. Het vond het moeite waard om hetzelfde pand ook vanuit een ander standpunt vast te leggen. Hierdoor kan de indruk ontstaan dat het om dezelfde schilderijen gaat. Op deze wijze zijn van de Hamtoren in Vleuten ver-

Een idyllisch plaatje van boerderij Beefland met de oude Gooisebrug in Oudenrijn.

schillende voorstellingen bekend.

Datzelfde geldt ook voor de smederijen die in Vleuten gevestigd waren. Ongetwijfeld had hij hier een zwak voor omdat daar ook ambachtelijk werd gewerkt. In zijn werkplaats schilderde hij 's winters de rijtuigen en koetsen van bemiddelde boeren die daarmee 's zondags naar de kerk reden. Van de paarden voor de koetsen moesten de hoeven in de smederij beslagen worden. Ook deze smederijen schilderde hij vanuit verschillende standpunten. Een voorbeeld daarvan is de smederij van Hendrik Pak die van 1932 tot 1958 aan de Zandweg ten oosten van de Meernbrug gevestigd was. Deze schildering is in 1935 gemaakt.

Naast panden schilderde hij ook portretten. Zo zijn er van Henk van Husen verschillende bekend. Henk was in de jaren dertig een bekende vuilnisman in Vleuten, typerend zittend op zijn kar met zijn schop is hij enkele malen afgebeeld. Henk is op een trieste manier overleden. Op een avond was hij zijn potje aan het klaarmaken op een petroleumstel dat omviel waardoor zijn kleding vlam vatte. Henk rende zijn huisje uit, stak de Dorpstraat over, liep door een steegje en dook de Vleutense Wetering in. Zijn verwondingen waren zo ernstig dat hij daaraan overleed.

Smederij van Hendrik Pak in 1935 aan de Zandweg in Vleuten.

AUTHENTIEKE DOCUMENTEN

Jacob was gefascineerd van de geschiedenis van onze omgeving. Als hij hoorde dat ze ergens met het slopen waren begonnen, liet zijn huisschilderwerk onmiddellijk in de steek. Met zijn schildersezal ging hij op pad om de situatie met potlood op een met loodwit gegrond staal hardboard vast te leggen. Ook zette hij globaal de kleuren op. Thuisgekomen maakte hij daarvan onmiddellijk een schilderij. Als er daarna iets nieuws in de plaats was gekomen werd dat ook geschilderd. Hiermee was dan vastgelegd hoe de situatie was maar ook hoe

De sloop van deze boerderij in de Schoolstraat nabij de Dorpsstraat was al begonnen en werd snel als herinnering vastgelegd.

het later geworden is.

Door al zijn werk heeft hij een verzameling werken aangelegd die voor de historische geschiedenis van onze omgeving bijzonder interessant zijn.

Tot aan de bouw van het nieuwe gemeentehuis was er van de plaatselijke overheid maar weinig belangstelling voor zijn werk. Door de nieuwbouw was er een subsidiepotje voor het verfraaien van het interieur. Door een tip van een inwoner gingen burgemeester Van der Heide en gemeentesecretaris Zwartkruis eens polshoogte nemen. Zij kochten 27 schilderijen die een plaats kregen in de gangen en kamers van het gemeentehuis.

Op 1 januari 2000 ging de gemeente Vleuten-De Meern over naar Utrecht of werd geannexeerd zo men wil. Dat hield in dat alle roerende en onroerende goederen eigendom werden van de gemeente Utrecht waaronder ook de schilderijen. Bij een inventarisatie vond de directie

Velen hebben de Vleutense schilder Jacob Graafland zo gekend, werkend in zijn atelier

van het Centraal Museum dat het bij het werk van Graafland niet om kunst ging, zelfs in het depot van het museum was daarvoor geen plaats. Men vergat daarbij dat men geen aandacht had aan het vastleggen van een stuk geschiedenis en dat het hier om ambachtelijke kunst ging. De schilderijen werden in permanente bruikleen afgestaan aan de Historische Vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilens. Net als de eerste schilderijen uit 1915 in de pastorie van R.K. Kerk in Vleuten is deze collectie een kostbaar historisch kleinood voor de vereniging waarvan ook de huidige bewoners kennis kunnen nemen. De huidige collectie van de historische vereniging is slechts een klein deel van het totaal. Het zou aanbeveling verdienen als alle schilderijen digitaal opgeslagen zouden worden waardoor een goed visueel beeld bewaard blijft van het verleden van onze oude gemeente Vleuten-De Meern.

Jacob Graafland zal nog lange tijd in herinnering blijven. Moeder Graafland-Stobbe heeft na het overlijden van Jacob in 1973, als herinnering, een gevelsteen in de zijgevel van de woning aan de Utrechtseweg 39 laten aanbrengen. Hierop is te lezen dat hij van 1903 tot 1973 hier heeft gewoond en gewerkt.

Als herinnering is deze steen in de zijgevel van het pand Utrechtseweg 39 aangebracht

In de vorige aflevering is vermeld dat op zaterdag 12 april 2003 een expositie was georganiseerd over 'Jacob Graafland en zijn werk'. Door onvoorziene omstandigheden kan deze tentoonstelling op genoemde datum geen doorgang vinden.

DE PERIODE 1924 TOT 1947

Pouwlna van Bijlevelt, een levensbeschrijving 2

In het vorige nummer heb ik de onbekende periode uit het leven van Pouwlna van Bijlevelt behandeld. Dit deel zal gaan over de periode die veel Vleutenaren zich nog zullen herinneren. Namelijk de periode dat Pouwlna terug was op Alenvelt met haar tweede man, Hassan Tahsine. Deze moslim zou geconfronteerd worden met een hem vijandige omgeving. Hij probeerde zich geliefd te maken via de kinderen, hetgeen uitmondde in een proces waarin hij werd aangeklaagd voor kinderlokkerij. Deze periode zou ook gekenmerkt worden door de crisisjaren waarin het sappelen was voor de meeste pachters en huurders, met alle gevolgen van dien. Toen volgde de oorlog, die weer andere problemen met zich meebracht. Pouwlna trok zich steeds meer terug op huize Alenvelt, waar zij eenzaam overleed in 1947.

REACTIES OP MIJN OPROEP

Naar aanleiding van de oproep in het vorige blad, kwamen een paar leuke reacties binnen, waarvan één verhaal zich afspeelde in de periode dat Pouwlna naar Constantinopel was vertrokken. Hoewel deze periode in het eerste deel is behandeld, is het verhaal de moeite waard om hier nog te worden verteld. Toen Pouwlna in 1909 naar Constantinopel vertrok, wilde ze Alenvelt niet onbeheerd achterlaten maar nam een huisbewaarder in dienst. Dit was Andries van Batenburg, die als zouaaf had gediend in het leger van de paus. Over hem is een artikel verschenen in het blad van de Historische Vereniging, jaargang 5 nummer 1, maart 1985. De reden juist Andries voor deze taak te vragen, heeft waarschijnlijk gelegen in het feit dat een telg uit de Van Bijleveltfamilie, Johannes Hendrikus van Bijlevelt, een achterneef van Pouwlna, ook zouaaf was geweest. Andries vatte zijn taak serieus op. In het dorp noemde men hem de koddebeier van Alenvelt. Hij moet bevoegdheden hebben gehad die gelijk stonden aan die van een veldwachter. Naast huisbewaarder, was hij ook tuinman en landarbeider en zijn vrouw zou in de keuken de scepter hebben gezwaaid. Zij gingen wonen in de tuinmanswoning naast Alenvelt. Waarschijnlijk was hij nogal ijdel, want toen hij al vrij snel begon te kalen, besloot hij zich een pruik te laten aanmeten. Dit bleef natuurlijk niet onopgemerkt. Toen Andries' kunstharen werden ontdekt, ging men hem de "Pruik van Alenvelt" noemen. Deze naam is hij nooit meer kwijtgeraakt. Werd er over Andries gesproken dan sprak men van "de Pruik". De jeugd had er zelfs een rijm op gemaakt: "De Pruik van Alenvelt, die wordt bij Vleuten niet geteld." Zeker in zijn goede jaren, zat "de Pruik" de jongens met alles wat hij in zijn handen had na, en wie hij in zijn handen kreeg, kon rekenen op een geducht pak slaag. Vooral als die hem had nageroepen. Hij kon als onbezoldigd rijksveldwachter ook straffen opleggen, hetgeen hij, sarcastisch als hij was, ook graag deed. Een oom van Dirk van Dijk, van wie ik dit verhaal vernam, was Eef Baars. Deze liep eens als jonge jongen met zijn neef Jo van Lent op een polder die onder Alenvelt hoorde. In de verte zagen zij "de Pruik" naderen. "Niet gelijk lopen," zei Jo van Lent. "Laat hem maar komen, we houden die brede sloot wel tussen ons in." "De Pruik" kwam naderbij en op gehoorafstand begonnen de jongens het rijm te roepen. "De Pruik" versnelde zijn pas, brulde dat ze erbij waren en sommeerde de jongens te blijven staan. De jongens bleven staan, want hij dreigde met het jachtgeweer. Ze moesten hun namen opgeven en zouden er meer van horen. Jo van Lent was enkele jaren ouder dan Eef Baars en kreeg een bekeuring thuisgestuurd. Eef was te jong en kon niet worden bekeurd. Maar "de Pruik" nam zijn maatregelen. Zijn moeder kreeg een dagvaarding thuis dat zoon Eef een ambtenaar in functie had beledigd en zij dienden zich op een bepaalde datum te vervoegen bij het kantongerecht dat toen in Woerden was gevestigd. Eef is daar door toedoen van "de Pruik"

gevonnist tot het betalen van een boete van vijf gulden. De Pruik had zijn zin.

In de tijd dat "de Pruik" op Alenvelt werkte, hing er altijd iets mysterieus, misschien omdat het toen niet bewoond werd. Zeker onder oudere mensen, die in die tijd vaak nog bijgelovig waren, werden sterke verhalen verteld. Op een morgen was smid Van Dijk, zoals gewoonlijk, een paard aan het beslaan. Dat was een karweitje dat een poosje duurde en degene van wie het paard was, vond het wel prettig als er iemand langs kwam om een praatje te maken. Die morgen kwam Ries de Jong binnen lopen om zijn snoeimes te laten slijpen. Ries raakte aan de praat met de boer en het gesprek kwam op Alenvelt en natuurlijk van daar op "de Pruik". Ries beweerde die ochtend bij hoog en bij laag dat "de Pruik" een zilveren kogel in zijn geweer had. "Wat moet hij nou met een zilveren kogel?" vroeg de boer. Ries antwoordde dat je daar heksen mee kon schieten en met niks anders en hij moest wel want er zaten er genoeg in het Alenveltse bos. De inwoners van Vleuten, zeker de neringdoenden, hadden nog een bijzondere gewoonte als zij Alenvelt passeerden. Zij lichtten dan even de hoed of pet op alsof ze langs de kerk liepen. Ongeacht of er iemand thuis was. Zo rond de tijd dat Pouwlna met Tahsine terugkeerde in Vleuten moet Andries van Batenburg al zijn werk op Alenvelt hebben neergelegd omdat hij er te oud voor werd. Hij was inmiddels de 70 gepasseerd.

VERMOGEN

Het ontzag dat de Vleutense bevolking had voor de bewoners van Alenvelt had waarschijnlijk te maken met de invloed die de familie had op het dorp. Na de dood van haar moeder had Pouwlna alle bezittingen behorende bij Alenvelt geërfd. Ze was hierdoor de grootste grondbezitter van de gemeente Vleuten geworden en één van de weinige inwoners die vermogensbelasting

betaalde. Naast huize Alenvelt met de tuinmanswoning, de bijbehorende tuin, het bos, de boomgaarden, de druiven- en bloemenkas en het volkstuincomplex "De Erfpacht" naast de rooms-katholieke kerk (in de volksmond verbasterd tot Arriepacht), een restant van het vroeger veel grotere stuk grond "de Erfpacht" dat aan de kerk was geschonken, bezat ze vier boerderijen, namelijk de hofsteden Klein Alenvelt met 47 ha gepacht door de familie Van der Gugten en later de familie Van Eck, Puntenburg met 8 ha bij Vleuten en 18 ha in Vleuterweide gepacht door de familie Ebskamp, Hinderstein met 11 ha gepacht door de familie Vermeulen en een boerderij op Ockhuizen in Haarzuilens met 15 ha gepacht door de familie Jansen.

Boerderij Hinderstein, foto gemeentearchief Vleuten-De Meern.

Daarnaast bezat zij verscheidene huurhuizen in Vleuten, waaronder herberg "De Tol" gehuurd door Kees Jansen, een broer van Kobus uit Ockhuizen, met wat huizen eromheen, het koffiehuis "De Brouwerij" gehuurd door familie Janssen met de drie daarnaast gelegen woningen en het winkelwoonhuis gehuurd door T.C.A. Broekhuijse en nog twee huizen in de Dorpsstraat bij het gemeentehuis gehuurd door veldwachter Paul en de familie Koren.

Het rijtje huurhuizen aan de Hindersteinlaan 1 t/m 7 en Odenveltlaan 2, de Brouwerij, foto van de schrijfster.

In Harmelen bezat zij het huis van de smid Derks en nog een ander huis. Ook had zij nog een perceel van 10 ha grond in bezit dat werd gepacht door familie Van Rijnsoever, die op Dakveld woonde. Daarnaast mocht zij nog de bermen verpachten voor het grasgewas langs de Kantonnaleweg, de Utrechtseweg en de Krochtdijk. In het

belastingjaar 1922-1923 werd het vermogen van Pouwlina geschat op ongeveer 250.000 gulden. In 1929 werden de onroerende goederen geschat op 270.000 gulden, de Erfpacht op 280 gulden en de onroerende goederen in het buitenland op 40.000 gulden (dit moet het huis van Djemal in Constantinopel zijn). Daarnaast bezat zij effecten ter waarde van ruim 7.500 gulden, een tegoed bij Vlaer en Kol van 1.830 gulden, een automobiel ter waarde van 2.500 gulden en in kas nog eens 200 gulden. Op de rekening van Fortuyn Droogleever stond gemiddeld ook nog bijna 200 gulden. Hiermee kwam haar vermogen op 322.510 gulden. Als inkomsten had ze naast de renten van haar kapitaal, de pacht van haar boerderijen en landerijen, de huur van haar huurhuizen, de opbrengsten van de fruitveilingen van appels en peren en de verkoop van bloemen en druiven uit de kas. Van dit inkomen kon zij goed leven. Zij liet haar vermogen in het geheel beheren door haar rentmeester, eerst notaris J. de Klerck, daarna notaris W.J. Fortuyn Droogleever en zij vroeg hem alleen regelmatig om huishoudgeld dat zo'n 300 gulden per 1 à 2 maanden bedroeg. Alle rekeningen betreffende gas, licht, water, telefoon en onderhoud aan huize Alenvelt of één van haar andere panden en alle belastingformulieren en aanslagen stuurde ze naar haar rentmeester op. Uit de correspondentie van Pouwlina blijkt dat er regelmatig geld werd opgestuurd naar Constantinopel. Blijkbaar werd de familie van Tahsine door haar onderhouden.

PERSONEEL

Op huize Alenvelt werkte uiteraard een staf aan personeel. Toen haar moeder nog leefde bestond het personeel ten minste uit een koetsier, een tuinman en meerdere meisjes voor in huis. Toen Pouwlina met Tahsine was teruggekeerd in Vleuten, was er in ieder geval een tuinman, een dienstmeisje of huishoudster, een meisje voor het grove werk en een chauffeur voor de auto in dienst. Doordat Tahsine opvliegend en achterdochtig was, werkten de meeste personeelsleden er niet lang. Sommige meisjes waren echt bang voor hem en ze hielden het meestal maar zo'n twee jaar lang vol, of waren nog eerder weg. Tuinlieden bleven vaak langer omdat ze wat meer vrijheid kenden, maar ook daar was verloop. Er is bekend dat Tahsine minstens één keer met een tuinman heeft gevochten en hem heeft opgesloten in de schuur, omdat hij/hem ergens van beschuldigde. Ook de dienstmeisjes beschuldigde hij regelmatig van diefstal, hoewel dat

niet zo was. In haar jongere jaren had Pouwlina nog een correspondentie onderhouden met haar personeel als ze op reis was. Nu ze terug was, waren de verhoudingen tamelijk afstandelijk. Tahsine hield iedereen bij haar vandaan.

AUTO

Pouwlina had een auto met chauffeur. De eerste auto was vermoedelijk een Renault omdat hij stevast bij een Renaultgarage werd gerepareerd. De tweede auto was een Buick uit ongeveer 1924. De auto stond gestald in het koetshuis van Alenvelt, dat toen een garage was geworden. Oud-Vleutenaren zeggen dat de familie Van Bijleveld de eerste was die in Vleuten een auto bezat en dat de jeugd uitliep om hem te zien. Als Pouwlina er mee wegging, scheen ze de gordijntjes dicht te doen. In de eerste tien jaar van haar huwelijk met Hassan Tahsine vroeg Pouwlina regelmatig om de auto met chauffeur. Ze maakten toertjes, meestal in de zomermaanden, naar alle windstreken in Nederland. Ook reisde ze later vaak naar Den Haag waar Kees Valkenstein in mei 1929 naar toe was verhuisd. Hij trouwde in juli van dat jaar op 66 jarige leeftijd met de onderwijzeres Johanna van Wageningen. Pouwlina bezocht hem vaak in combinatie met een bezoek aan de kapper. In 1925 rees er een conflict met een chauffeur, A. Drolsbach, die volgens Pouwlina voorzichtiger moest rijden. Hij had sinds hij was aangenomen al 5 à 6 ongelukken gehad. Op een gegeven moment schreef ze haar rentmeester: *"Is er een gebrek aan de auto of is de chauffeur onbekwaam?"* Waarschijnlijk was het laatste het geval want een maand later werd hij ontslagen. De Buick werd steeds gerepareerd bij de automobielhandel voorheen de firma Grund en Co aan de Maliebaan 71 te Utrecht. In 1930 was er sprake van het uitdeuken van voorschermen en voorpantser. De auto had blijkbaar een botsing gehad. Op een gegeven moment werd Jan den Blanken, die aan het Haarpad woonde, chauffeur. Hij stalde de wagen vaak bij zijn huis en moest dan de drie bruggetjes in het Haarpad over. Dat was een bezienswaardigheid voor de Vleutense jeugd. In 1935 schreef Jan den Blanken aan mevrouw Tahsine-van Bijleveld dat het moeilijk was een prijsopgave te doen van de reparaties aan de auto betreffende de rem, de starter en de dynamo. De auto was inmiddels al zo'n tien jaar oud en daarom was het moeilijk aan onderdelen te komen. Er was ook veel arbeidsloon mee gemoeid. In diezelfde maand kwam de opgave van de garage. Ze hadden de auto bezichtigd en somden de reparaties op: dynamo, starterkabels, voeringen, remmen, accu laden. De kosten zouden 85 à 90 gulden gaan bedragen. Een enorm bedrag in die tijd! De garage deelde daarbij mee dat *"met het oog op het behoorlijk starten der wagen"* een nieuwe batterij nodig was, omdat de capaciteit van de oude te laag was. Dit ging nog eens 30 à 35 gulden kosten. De werkzaamheden zouden 3 à 4 dagen in beslag nemen. Toch deden ze de oude Buick niet weg. Tijdens de oorlog heeft de Buick aan het Haarpad verstopt in een schuur gestaan, zodat hij niet door de Duitsers zou worden gevorderd. Wanneer de auto is weggedaan, heb ik niet kunnen achterhalen.

PACHTERS

Lange tijd was het gebruikelijk dat er zitdagen werden gehouden op Alenvelt, waarop de pachters en huurders de huur kwamen betalen. Kobus Jansen, bijvoorbeeld, zei altijd dat hij naar de "landsvrouw" moest. Zoals u in deel 1 van dit artikel heeft kunnen lezen, had Pouwlina, tijdens haar verblijf met Djemal in Vleuten, de gewoonte in ieder geval pachter Jansen in Haarzuilens jaarlijks te bezoeken en waarschijnlijk deed ze dat ook met andere pachters. Toen zij terug kwam met Tahsine, wilde zij deze gewoonte vermoedelijk weer oppakken, maar dat was niet meer zo vanzelfsprekend. Tahsine was namelijk een totaal ander persoon. Waar Djemal zich op de vlakte hield, bemoei-

de Tahsine zich overal mee. Hij had een uitgesproken mening over kerk en politiek en verkondigde die in zijn gebrekkig Nederlands. De eenvoudige boerenbevolking, die hoofdzakelijk katholiek was en luisterde naar de vermaningen van pastoor Henricus Ohl, een autoriteit in het dorp, was daar niet van gediend. Volgens Antoon Jansen kwam Tahsine uitsluitend nog een paar keer bij hen, omdat Pouwlina bij de andere pachters met hem niet aan durfde te komen omdat hij dingen zei als: "Regering niet goed, kerken niet goed. Moet geen kerken." Tahsine bracht ook geen gulden meer mee. Hij was zuinig. In augustus 1925 wilde Pouwlina, waarschijnlijk op aandringen van Tahsine, de driemaandelijke zitdagen op Alenvelt opheffen. Ze vroeg of de rentmeester dit per augustus op een andere manier wilde regelen. Voortaan moesten de pachters bij Fortuyn Droogleever in Utrecht hun pacht gaan betalen. In diezelfde maand vroeg ze namens Tahsine of Fortuyn Droogleever alle rekeningen naar Alenvelt wilde opsturen *"ter naziening"*. Tahsine wilde iedere cent controleren. Ze wilden ook vooraf geïnformeerd worden over reparaties en de kosten daarvan aan boerderijen en huizen. Zo had de vader van Antoon gevraagd om nieuw behang in de woonkamer. Toen Pouwlina en Tahsine een keer op bezoek waren geweest zei vader later: "Zag je ze kijken naar dat behang." Ze wilden zich er wel van vergewissen dat het een zinvolle uitgave was geweest. In de zomer van 1935 werd huize Alenvelt opgeschilderd. Er was een openbare inschrijving waaraan de schilders P. Griffioen, Jac. Graafland, B. van Lent en de fa. Hoogstraten meededen. Het werk werd uiteindelijk gegund aan Hoogendoorn, waarvan ik in het archief geen inschrijving heb kunnen vinden. Hij bleek goedkoper dan de anderen. Er werd ook regelmatig klein onderhoud uitgevoerd aan de pachtboerderijen en huurhuizen, maar in feite was het voornamelijk lapwerk. In 1927 werd een lijst van reparaties aan Hinderstein uitgevoerd. In 1937 was er onderhoud aan café de Brouwerij, in 1939 aan boerderij Ockhuizen. De relatie met de pachters kwam steeds meer op gespannen voet te staan, omdat Tahsine zo uitgesproken achterdochtig was. Of dit een voortvloeisel was uit alles wat hij had meegemaakt, of dat het een karaktertrek van hem was, is niet na te gaan. Een feit is wel dat hij zich bemoeide met iedere rekening die werd opgemaakt en dat voor iedere grote reparatie aan huize Alenvelt of een van de boerderijen of huurhuizen vooraf een gespecificeerde opgaaf werd gedaan. Het

was dus niet zo dat rentmeester Fortuyn Droogleever deze zaken geheel zelfstandig afhandelde. Alles werd eerst met Pouwlina besproken, die waarschijnlijk alle correspondentie voor Tahsine moest vertalen. Het ging zelfs zo ver dat Tahsine Fortuyn Droogleever beschuldigde van fouten in afrekeningen. Hij schijnt dat wel eens met Kees Valkenstein besproken te hebben, want Fortuyn Droogleever schreef Kees, toen hij in Den Haag woonde, in 1932 over bezwaren op zijn afrekening, waarvan Fortuyn Droogleever dacht dat Kees ze zelf had geuit. Kees antwoordde hem het volgende: *"In 'n vriendschappelijk gesprek heeft de heer Tahsine mij inderdaad gesproken over bezwaren tegen uw afrekening. De heer Tahsine wees mij op eenige posten betreffende autoritten en dergelijke, die volgens hem onjuist waren. Het eenige logische antwoord van mijn kant kon niet anders zijn dan: "Als die posten foutief zijn, behooren ze verbeterd te worden." Er waren nog meer bezwaren bij de heer Tahsine, o.a. (als ik mij goed herinner) over een reparatie of bouwkwestie Van Gugten. Ook omtrent dit geval kon ik alleen maar zeggen wat ik alreeds van die autokwestie gezegd had. Het geval zelf is door mij niet te beoordelen omdat ik er niet van op de hoogte ben. Bezwaren tegen uw afrekening zijn dus niet van mij. Als u deze bezwaren van de heer Tahsine weerlegt of weerlegt hebt, is, dunkt me, voor u de zaak in orde. Dat u gaarne décharge over uw beheer wenscht, begrijp ik. Over het wel of niet verleenen daarvan, zullen de heer en mevrouw Tahsine misschien hun meening hebben, maar daar sta ik toch wel geheel buiten. Bemoeiingen met het beheer van hun vermogen liggen niet op mijn weg. Ik zal de heer en mevrouw Tahsine in kennis stellen van uw brief en mijn antwoord daarop. Ik wil alle misverstanden daaromtrent zoo veel mogelijk voorkomen."* Een tactvol antwoord. Uiteraard had Kees Valkenstein gelijk om niet betrokken te worden bij de problemen tussen Tahsine en Pouwlina's notaris. Uit deze brief blijkt wel dat Fortuyn Droogleever op het punt stond zijn rentmeesterschap neer te leggen. Dit gebeurde toch niet. Hij bleef tot aan zijn pensioen Pouwlina's vermogen beheren.

HUIS DJEMAL

In maart 1935 rees er een probleem met het huis van Djemal in Istanbul. Pouwlina schreef aan haar rentmeester: *"Stil en rustig zoude ik mij in deze dagen gehouden hebben, denkende aan Uedel's vele bezigheden, doch daar ben ik door den Heer Couteaux opgeschrokken met het bericht dat het huis te Istanbul Rue Haci Béchir No 5 door het departement van Evkaf wordt opgeëischt als onterfd goed. Hiertegen komt de Heer Couteaux op als zijnde onrechtvaardig. Z. Ed. heeft een model voor een procuration ingesloten waarin ik als hollandsch onderdaan aan Mr. Couteaux de macht geef voor mij op te komen. Deze procuration moet door een notaris zijn opgemaakt en door de Hollandsche autoriteiten gelegaliseerd worden en ten laatste ook door het Turksche Consulaat maar de naam van mijn man mag er niet in voorkomen. Dan moet er nog een notarieele copie zijn van mijn identiteitskaart als Hollands onderdaan waarin de naam van mijn man ook niet mag voorkomen, weder gelegaliseerd door de Hollandsche autoriteiten en ten slotte door het Turksche Consulaat."* De Turkse staat eiste de onroerende goederen van Djemal op omdat volgens de Turkse wetten de goederen van een overleden ambtenaar in dienst van de Sultan aan de Sultan vervielen. De Sultan was vervangen door een nieuw bewind, dus had het nieuwe bewind nog steeds recht op de goederen. Couteaux probeerde ervoor te zorgen dat Pouwlina de goederen niet kwijtraakte door te bewijzen dat Pouwlina Nederlandse was en niet de Turkse nationaliteit had, dus ook niet onder de Turkse wetten viel. De autoriteiten in Turkije moesten er dan niet achterkomen, dat ze met Tahsine getrouwd was. De zaak bleef lange tijd spelen en Pouwlina dacht er zelfs over naar Istanbul af te reizen. In januari 1936 schreef Couteaux

haar dat het zinloos was als Pouwlina overkwam, omdat de zaak hetzelfde bleef, lang kon duren en de reis kostbaar was. Hij zag de oplossing in het overschrijven van de gebouwen in Istanbul op naam van een bevriend persoon die Nederlander was en in Istanbul woonde. Notaris Fortuyn Droogleever dacht aan een andere oplossing. Hij zag liever dat er contact werd gemaakt met een importeur van Turkse goederen die onderdaan was van een land dat geen clearingverdrag met Turkije had. Hij noemde als voorbeeld Engeland of een Scandinavisch land. Hoe het precies is geregeld weet ik niet. In mei 1937 schreef Pouwlina aan de notaris dat ze nog niets had gehoord uit Istanbul. Wat ik wel weet is dat Couteaux een buitensporig honorarium rekende voor zijn inspanningen waar het lastige zaken van Pouwlina aanging – er is uit 1927 een rekening bekend van 5500 Turkse ponden - en dat ze daar genoeg mee nam, omdat het altijd nog goedkoper was dan overkomen en het zelf regelen. In haar testament van 1934 wordt Couteaux nog genoemd als zaakwaarnemer in Istanbul maar, omdat dit testament is gedateerd van voordat deze kwestie speelde, weet ik niet of de bezittingen in Istanbul bij haar dood nog in haar bezit waren. Er bestaat een notariële akte in het Osmaans (oud Turks in Arabisch schrift) waarin sprake is van een volmacht. Hierop staat een aantal pasfoto's van vermoedelijk de familie van Djemal. Wie er precies gemachtigd werden en waartoe blijft onzeker, maar naar alle waarschijnlijkheid werd een derde gemachtigd het onroerend goed te beheren of te verkopen. In het taxatierapport van de onroerende goederen, dat na de dood van Pouwlina werd opgemaakt, was geen sprake meer van een huis in Constantinopel, waaruit zou kunnen blijken dat het inmiddels was verkocht. Het lijkt er wel op dat ze Tahsine buiten deze hele kwestie hield.

HUWELIJKSLEVEN

Vermoedelijk was het huwelijk van Pouwlina en Tahsine in het begin gelukkiger dan in latere tijden. Uit haar correspondentie is op te maken, dat zij in het begin samen reizen maakten naar het buitenland maar ook tripsjes in Nederland. Evenwel blijft het leeftijdsverschil opmerkelijk. Pouwlina was 17 jaar ouder dan Tahsine. Daarom gaat in Vleuten nog altijd het gerucht rond, dat hij haar trouwde om haar geld of om een veilig heenkomen te hebben als het in Constantinopel te gevaarlijk voor hem werd. Uiteraard kunnen we over zijn motieven alleen maar gissingen

doen. Van Pouwlina kunnen we aannemen, dat ze op jongere mannen viel want ook Djemal was jonger dan zij en Egmond van Zuylen van Nijvelt was ook jonger toen zij hem probeerde aan de haak te slaan. De relatie tussen Pouwlina en Tahsine scheen van lieverlee te veranderen. Er ontstond een verwijdering tussen beide echtelieden. Tahsine was een driftig mannetje en handelde overeenkomstig. Pouwlina schreef op 24 juli 1928 het volgende aan haar notaris: "Verleden vrijdagmorgen 20 juli, heeft mijnheer in een opgewonden vlaag een ketel kokend water naar mij gegooid en een klets is op mijn voet gekomen, zoodat ik zonder schoeisel door huis marcheer, een autotoertje moet ik enige dagen uitstellen." Zulke "ongelukjes" zullen vast wel vaker zijn voorgevallen en, alhoewel Pouwlina hier luchtig overheen scheen te stappen, zal het hun huwelijk geen goed hebben gedaan. Uit de gesprekken die de heer Klaas Nanning en ik hebben gevoerd met mensen die hen gekend hebben, blijkt dat Pouwlina zich steeds meer terugtrok in huize Alenvelt en zich niet meer liet zien. Ze woonde in haar kamer linksboven en de mensen in het dorp wisten dat ze daar was, omdat, als je langs het huis kwam, je de gordijnen wel eens zag bewegen. Wat ze op haar kamer deed, wist niemand, zelf de huishoudsters hadden er geen toegang. Ze hield haar kamer zelf schoon en voerde haar huishouding aan vanuit de deuropening. Volgens de meeste Vleutenaren was ze mensenschuw. Een andere lezing die ik gehoord heb, is dat zij zich te goed voelde zich met de Vleutense bevolking op te houden. Ze zou genoeg hebben gehad van Nederland en zijn bekrompenheid en daarom naar het buitenland zijn getrokken en met een buitenlander getrouwd zijn. Volgens haar verre verwante, mevrouw Kager, behandelde Tahsine haar als een echte moslimvrouw en mocht zij zich niet in het openbaar vertonen. Ze behoorde zich "verdekt" op te stellen. Dat zou wel het verschil verklaren tussen haar eerdere leven waarin zij zo zelfstandig grote reizen maakte en de tijd dat zij weer op Alenvelt woonde met Tahsine. De familie kreeg haar nauwelijks te zien als ze eens op bezoek kwam en daarom kwam er ook niemand meer. Het kwam namelijk voor dat Tahsine de familie op de stoep liet staan. Volgens sommigen omdat Tahsine niemand bij haar toeliet. Volgens anderen, omdat ze zelf totaal geen contact met haar familie wilde. Een feit is wel dat veel kinderen, die bij Tahsine in het bos kwamen, niet eens wisten dat hij een vrouw had. Een van haar huishoudsters in de jaren '30 was Cor Doornenbal. Zij maakte mee dat Pouwlina en Tahsine heel vaak ruzie hadden en volgens haar altijd over geldzaken. Volgens Cor was Pouwlina vaak erg verdrietig en huilde op haar kamer. Ze schikte zich dus niet vrijwillig in haar lot. Cor had vaak met haar te doen. Van Tahsine was ze bang. Ze vond hem onberekenbaar. Hij ging vaak een aantal dagen weg en niemand wist waarheen. Naar Amsterdam werd vermoed. Marie Jongerius, die later met koster Piet Boeijen trouwde, werkte als inwonend huishoudster op Alenvelt vanaf 1944 tot aan de dood van Pouwlina in februari 1947. Zij vertelde zo'n tien jaar geleden in een gesprek met de heer Klaas Nanning, dat Pouwlina en Tahsine ook de laatste jaren van haar leven vaak ruzie hadden. Waar het over ging, begreep Marie nooit, want ze spraken met elkaar altijd Frans. Marie had er niet veel te doen. Er woonden allemaal oude mensen in dat huis dus echt vuil werd het nooit. Ze veegde het huis aan met een bezem en stoffer en blik want een stofzuiger was er niet, net zo min als een strijkijzer, dat ze van haar aanstaande schoonmoeder meenam. Ze dweilde met de hand en kookte op een ouderwets kolenfornuis. Dat maakte ze aan met een bosje stro dat ze bij Van Eck op Klein Alenvelt haalde. Toen in de oorlog de waterleiding was afgesloten, werd de pomp weer gewoon gebruikt. In de kamer van Pouwlina en beneden in de kamer van Tahsine waren houtkachels, die hij zelf aan stak. Voor de oorlog waren er kolenhaarden die in de herfst werden geplaatst door de smid Niessen. In de lente haalden hij ze weer weg

met schoorsteenpijp en al en maakte ze uitgebreid schoon.

DE HUT VAN TAHSINE

Tahsine leefde beneden in een kamer, die hij had ingericht met oosters aandoende spullen. Er stond een divan met een rolkussen en de vloer was bedekt met oosterse tapijten. In de zomer was hij hele dagen in het bos. Daar had hij een hut die, net als zijn kamer, oosters was ingericht met een divan en kleden en een hangmat. Wanneer het 's zomers niet te koud was, sliep hij er zelfs. Ook in de theekeupel had hij kleden en kussens liggen om op te zitten. Verder had hij in het bos een stukje vaderland gemaakt met rotsen en een soort van riviertje erdoor. Daar werkte hij vaak aan. Hij liep dan in een oude trui met zijn broek in zijn sokken en op blanke geschuurde klompen. Hij had er ook een kuil, die met gevlochten wilgentenen was aangekleed, waar je maar net in kon zitten. In het huis werden de overige kamers niet gebruikt. Er was rechts een grote zaal, waarvan alle wanden vol hingen met schilderijen van de lambrisering tot de zoldering. Er stonden prachtige meubels in van mahoniehout. Dan had je de gang met marmeren tegels met een deur naar het souterrain, waar de grote keuken was met de waterpomp, waar de huishoudster leefde en werkte. In de gang was de enige wc en boven was achter Pouwlina's zitkamer haar slaapkamer met een enorm eikenhouten ledikant en daarachter weer een badkamer. Bij het balkonnetje aan de voorkant was een voorraadkamertje, waar zij allerlei etenswaren bewaarde en die zij zelf met een sleutel afsloot.

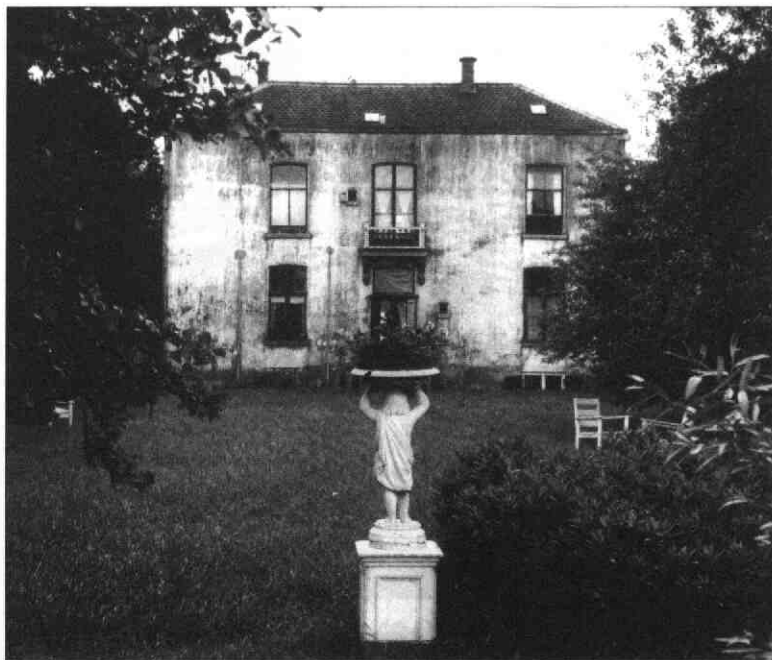

Huize Alenvelt, het koetshuis met de tuinmanswoning waar de familie Witké woonde en de walnotenboom ervoor, foto K.B. Nanning, 1965

Op zolder lag de voorraad appels voor eigen gebruik uit de boomgaarden opgeslagen. Verder was er een klein kamertje met een bedstede voor de dienstbode en een leeg kamertje waar Tahsine vaak huisde als hij ramadan hield. Pouwlina en Tahsine leefden dus strikt gescheiden. Hij kwam alleen op haar kamer om haar af en toe iets te vragen of te vertellen en om in de winter de haard aan te steken. Of ze samen sliepen is niet bekend.

TUINFEESTEN

Tahsine moet in het dorp een vreemde verschijning zijn geweest. Hij kreeg al gauw de bijnaam "de Turk". Hij was de eerste moslim waarmee de Vleutense gemeenschap te maken kreeg. In die tijd was over de Islam helemaal niets bekend. Omdat noch Pouwlina, noch Tahsine in de kerk kwamen, werden ze door de bevolking argwanend bekeken. Pastoor Ohl moet hen zelfs vijandig gezind zijn geweest. Als hij tegen de kinderen op school al predikte, dat ze alleen met protestanten om mochten gaan met een kwaad hart, wat zal hij dan over moslims hebben gedacht. Pouwlina werd door hem ook als een moslimvrouw beschouwd, omdat ze geen kerkelijk huwelijk was aangegaan. Als Tahsine met zijn tasje in het dorp boodschappen deed, groette iedereen hem keurig, maar men hield wel enige afstand. Tahsine deed moeite zich bij de bevolking geliefd te maken. Als voormalig hoog ambtenaar in Albanië en hoge politiefunctaris in Constantinopel was hij een intelligent figuur en moet hij in Vleuten gezocht hebben naar gelijkgezinden. De taal- en godsdienstbarrière maakten het hem echter onmogelijk echte vrienden te vinden. In het begin hield hij tuinfeesten. Dan werd in het dorp van mond tot mond gezegd: zondag is er feest bij de buitenplaats. Dan kwamen er hele drommen volwassenen en schoolkinderen. Hij strooide dan ook met geld. Volgens ooggetuigen met gulden, kwartjes, dubbeltjes, stuivers, centen en zelfs halve centen. Hij pakte flink uit met lekkernijen. Er waren schalen versierd met bladeren waarop fruit uit eigen tuin maar ook noten en zuidvruchten zoals vijgen en dadels en voor de kinderen was er heel veel snoep. Alle soorten die er toen bestonden, had hij wel. En het leukste waren de opzetkoekjes. De groten kregen Turkse koffie en een borreltje en de kinderen vruchtensap. Je mocht onbeperkt eten en wat er over was mocht je mee naar huis nemen.

Huize Alenvelt, de achterkant, foto K.B. Nanning, 1965

De gemeenteontvanger Th.G. van Dijk vertelde jaren geleden aan mevrouw E.P. de Booi van Het Utrechts Archief, dat Tahsine eens een avondje voor de Onze Lieve Vrouwe Broederschap had georganiseerd op Alenvelt en dat hij ook erg had uitgepakt. De tafel lag hoog opgetast met lekkernijen. Toen men om 12 uur naar huis wilde gaan was nog lang niet alles op en Tahsine zei: "stop je zakken maar vol."

Omdat de meeste volwassenen, vooral de katholieken aan wie het verboden was bij hem te komen, Tahsine op den duur toch links lieten liggen, organiseerde hij ook kinderfeesten. Hij moet waarschijnlijk gedacht hebben: als het niet met de ouderen lukt mij geliefd te maken, dan begin ik maar bij de jongeren. Hij was overigens een echte kindervriend. Hij nodigde dan kinderen uit van families waarmee hij op goede voet stond of die op een of andere manier goederen of diensten aan Alenvelt leverden. Die kinderen mochten dan naar zijn huis komen of in de hut in het bos, of later ook wel in de thee-koepel aan de weg. Was het een besloten feestje voor een bepaalde familie, dan had hij voor alle kinderen een cadeautje passend bij de leeftijd van het kind. Verder had hij hoopjes met appels en zakjes met lekkernijen, waarbij een briefje lag met de naam gespeld in Arabisch schrift. Bij ieder stapeltje lag dan geld. Afhankelijk van waar je zat, kon dat oplopen van een dubbeltje tot een gulden. Hij wist dan ongeveer hoeveel kinderen er kwamen en er was voor elk kind wat. En kwam hij wat te kort, dan ging hij naar huis toe om er wat bij te halen. Ze kregen allemaal evenveel. Een aantal van deze feesten moeten verband hebben gehouden met het einde van de ramadan, wanneer de moslims het suikerfeest vieren. Hij deelde trouwens altijd snoep uit aan kinderen die voorbij kwamen. Zo belden de buurkinderen altijd aan als Pouwlina jarig was, in oktober, om snoep in ontvangst te nemen. Tahsine deed dan open. Zij was nooit te zien. Ook met Nieuwjaar gingen veel kinderen aan de deur gelukkig Nieuwjaar wensen om snoep te krijgen. Tahsine moet zelfs een keer een aantal kinderen met de auto meegenomen hebben naar de dierentuin.

GEWOONTEN VAN TAHSINE

Tahsine had zeer vreemde eetgewoonten. Behalve dat hij van zuidvruchten hield zoals vijgen en dadels, die in Vleuten nauwelijks bekend waren, dronk hij het sap van kokosnoten. De kokosnoten liet hij speciaal door bode Goes uit Utrecht meebrengen. Hij boorde een gaatje in de noot en dronk alleen het

sap. De kokosnoot gaf hij dan weg aan kinderen die voorbij kwamen. Ook at hij de kroppen sla zo rauw uit de grond zonder ze te wassen. Hij plukte al lopend een hele krop uit elkaar en at hem op. Toen hij eens op visite was bij de familie Verder, at hij de sering en uit de vaas op. Vlees mocht Marie Jongerius nooit braden. Dat werd gekookt zonder zout. Hij ruilde bij slager Mastwijk wel eens appels voor vlees. Marie heeft daar nog eens problemen mee gekregen. Dat kwam zo. Ze streek ook de was voor mevrouw Tahsine en de familie Valkenstein. Omdat er geen fatsoenlijk strijkijzer in Alenveld was, bracht zij er een mee van haar schoonmoeder. Toen ze naar huis ging met dat ijzer in de tas, had Tahsine haar zien lopen. Later die dag vond hij het stukje vlees wel erg klein en de volgende morgen kreeg Marie op haar kop, want ze had vlees meegenomen naar huis. Tahsine begreep niet dat als je vlees kookte, het erg kromp. Hij kon dan heel driftig zijn en dan moest je oppassen want hij kon je zomaar gaan slaan. Daarnaast was het ook nog zo, dat Pouwlina 's avonds de gang overstak en gezellig bij de familie Valkenstein at. Wat er overbleef was voor Tahsine, die dat later weer beneden opat. Hij bemoeide zich toen nooit meer met de familie Valkenstein. Blijkbaar was er iets voorgevallen tussen Tahsine en Kees! Dan kon het natuurlijk wel eens gebeuren dat er niet zoveel eten over was! Tahsine was een praktiserend moslim, wat inhield dat hij ramadan hield. Of hij ook regelmatig een moskee bezocht is niet bekend, alhoewel hij vaak werd gezien lopend naar Utrecht op een zeer vroeg tijdstip zo rond 6 uur 's morgens of in de trein. De ramadan vindt plaats in de negende maand van de Islamitische kalender. Deze loopt niet gelijk met onze kalender en daarom valt de ramadan steeds in een andere periode van het jaar. In deze maand mogen moslims niet eten, drinken, roken en seks hebben vanaf de dageraad tot zonsondergang. Het vasten is voor moslims een ritueel godsdienstige verplichting. Vasten verdiept het spirituele leven, omdat er extra wordt gebeden en veel aandacht wordt besteed aan het opzeggen van koranteksten. Bovendien versterkt het de solidariteit met minderbedeelden, die geen of onvoldoende eten hebben. Het geldt in deze maand als extra verdienstelijk om aalmoezen aan de armen te geven. Als Tahsine ramadan hield, at hij de ene keer bijna niets en dan weer heel veel. Volgens sommige Vleutenaren leefde hij dan enkel op kokosnotensap. Hij sloot zich tijdens de ramadan op in een kamertje op zolder. Ook Pouwlina schreef hier een keer over aan Fortuyn Drooglever: *"De heer T. is alweder in afzondering in het zolderkamertje goed ingepakt voor vocht en kou."* Hij zat daar dag en nacht in een lotushouding met allemaal dekens om hem heen en at volgens Marie Jongerius alleen appels. Soms had hij zin in van die grote uitgroeide snijbonen. Marie haalde dan de witte bonen eruit die ze dan voor hem moest koken. Ze mocht ze dan niet afgieten want hij at het als een soort soep. Soepzooi noemde hij dat. Overdag mocht hij helemaal niet eten, na zonsondergang wel en hij deed dat soms zeer uitgebreid met een etentje bij de Chinees in de stad. Piet Boeijen, Marie's verloofde, mocht wel eens mee. Eerst gingen ze in Utrecht uit eten bij Drakenburg op de Oude Gracht. Daar was pas een Chinees geopend. Een bijzonderheid in die tijd. Later gingen ze ook wel eens naar Amsterdam. Ze liepen naar het station in Breukelen en namen daar de trein. In Amsterdam liepen ze door straatjes en door smalle winkels, de ene kant erin en de andere kant er weer uit en zo kwamen ze bij een bepaalde Chinees. Tahsine bestelde dan vegetarisch want daar at hij geen vlees. Hij nam dan iets van bami en loempia en schepte een bord vol met een kop erop. Piet nam een gerecht met vlees en een biertje erbij, maar Tahsine nam altijd iets van limonade met koolzuur. En dan schepte hij nog eens zo'n bord op, maar dat ging dan niet meer helemaal op. Na afloop zat hij vreselijk te boeren van het koolzuur. Een typisch Arabische eetgewoonte. Als je niet boerde, had het niet gesmaakt! Na de ramadan, tijdens het suikerfeest,

vergeven moslims elkaar ook allerlei zonden en worden oude vetes bijgelegd. Het eten van suiker geeft energie aan diegenen die lang hebben gevast, maar er is ook een andere reden voor, in Turkije bestaat het spreekwoord: zoet eten, zoet praten. Gemeenteontvanger Van Dijk vertelde ook dat hij eens de opbrengst van een houtverkoop moest gaan brengen en bang was onheus bejegend te worden, omdat die opbrengst niet veel was. Tahsine hield op dat moment net ramadan op zolder en was heel vriendelijk. Hij leefde trouwens meestal erg sober en vertelde een keer aan bezoek dat deze ascetische levenswijze er toe bijdroeg dat je minder pijn voelde. Hij demonstreerde dat direct door een sinaasappelschil vlak voor zijn ogen uit te knippen waarbij het sap in zijn gezicht sprong zonder zelfs maar met zijn ogen te knippen. Ook hield hij zijn vinger vlak boven een kaars en brandde zich niet. Dit ging niet altijd op. Zo moest smid Van Dijk eens een kachel schoonmaken en verplaatsen waarbij Tahsine hem hielp. Van Dijk zette toen per ongeluk de kachel op Tahsine's tenen. Die gilte het uit van de pijn! Er waren ook momenten dat je dacht: wat ziet die kerel er vies uit. Dan schoor hij zich niet en had hij grote stoppels op zijn gezicht. Dan zag hij er echt armoedig uit met een kamerjas en Turkse sloffen aan. Dan liet hij zich dagenlang niet zien en als je hem moest hebben stond hij je maar even te woord. Ook kinderen liepen dan maar gauw voorbij, want soms was hij wel in zijn theekepel maar liet dan de deuren dicht. Misschien had dit ook te maken met de ramadan of andere moslimgebruiken. In de winter was de theekepel op slot en waren de luiken dicht. Veel kinderen dachten dan dat hij niet in Vleuten was, maar hij woonde dan gewoon in het grote huis waar ze niet durfden te komen.

HET PROCES

Rooms-katholieke kinderen en volwassenen mochten, zoals eerder vermeld, van pastoor Ohl geen omgang hebben met Tahsine. Hij verbood ze dat nadrukkelijk vanaf de kansel en instrueerde de juffrouwen en meesters op school, dat ze de kinderen moesten vertellen dat Tahsine niet te vertrouwen was. Voor een deel werkte hij dat zelf in de hand. Cor Doornenbal herinnerde zich hoe zij Tahsine 's middags thee moest brengen in de hut in het bos. Het was haar uitdrukkelijk verboden de hut in te gaan als hij er met kinderen was. Ze moest het blad met de thee altijd op een tafeltje in de tuin neerzetten, waar Tahsine het zelf ging halen. Wat zich in de hut afspeelde, bleef zodoende voor haar een

groot geheim. Dit werkte natuurlijk de roddel in de hand. Maar voor de katholieken speelde er nog iets mee. Hij hing een vreemde religie aan en noch hij, noch zijn vrouw zette ooit een voet in de kerk. Pouwlina had wel nog steeds de Alenveltbank in de kerk. Dit waren acht lege plaatsen in elke mis terwijl de kerk inmiddels veel te klein werd. Het kerkbestuur onderhandelde jarenlang met Pouwlina over de verkoop van deze bank. De burgemeester had er een oogje op. Zij peinsde daar niet over en het kerkbestuur zette Fortuyn Droogleever in dit conflict in. Deze wist Pouwlina zover te krijgen dat ze instemde met verkoop. Burgemeester Verder schreef op 11 september 1928 aan notaris Fortuyn Droogleever: *"Met genoegen ontvang ik uwe mededeling dat mevrouw Tahsine bereid is de kerkbank te verkopen. Voor uwe bemoeiingen zeg ik u reeds bij voorbaat dank. Het opgeven van eene koopsom is wel niet gemakkelijk, toch ik wil trachten daarvoor eene basis te vinden. Gaarne zoude ik daarvoor echter van u vernemen hoe de eigendomsverhouding is tegenover het kerkbestuur. Ik heb wel eens vernomen dat mevrouw jaarlijks aan het kerkbestuur bovendien betaalt het zitgeld voor vier plaatsen. De bank heeft 8 zitplaatsen. Deze betaling zoude dan vanzelf door mij moeten geschieden. Alvorens mevrouw een bod te mogen doen zal ik gaarne uwe nadere gegevens verwachten."* De koopsom was blijkbaar veel te hoog, want de bank werd niet verkocht. Dit zeer tegen het zere been van pastoor Ohl. naar wat zich daarna precies heeft afgespeeld moeten we gissen. Er was ondertussen een roddelmachine in gang gezet. Tahsine, de vreemdeling, de moslim, werd zwartgemaakt als kinderlokker. De pastoor deed in ieder geval niets om de gemoederen te sussen. Het lijkt er eerder op dat hij de zaak aanwakkerde. Het eindigde in een rechtstreekse aanval op Tahsine. In het najaar van 1929 of het vroege voorjaar van 1930 werd hij opgepakt door de politie op verdenking van kinderlokkerij. Hij werd verhoord en ook kinderen die geregeld bij hem kwamen in de hut en de theekoepel, of hun ouders werden als getuigen verhoord. In april 1930 kwam de zaak voor de rechtbank van Amsterdam. Onder de getuigen in de rechtbank waren de heer en mevrouw Van Eijk, die door Pouwlina's chauffeur in haar auto naar Amsterdam werden gereden. Zij woonden schuin tegenover Tahsine en hun kinderen bezochten hem regelmatig. Zij wisten niets dan goeds te vertellen en ook de kinderen, die in deze zaak werden gehoord, hadden niets te vertellen dat tegen Tahsine gebruikt kon worden. Ook in de gesprekken die ik gevoerd heb met mensen die als kind bij Tahsine kwamen, hoorde ik niets dat in verband kon worden gebracht met kinderlokkerij. Hij zocht nooit enige toenadering. Het enige dat Tahsine deed was gezellig praten over hoe het op school ging, wat je vader voor werk deed, of alles goed was met de broertjes en zusjes. Zulk soort dingen. Tahsine werd dan ook vrijgesproken. Op 5 april 1930 verscheen een artikel betreffende deze zaak in het Utrechts Nieuwsblad. Omdat het een zedendelict betrof, werden er geen namen genoemd en zelfs de bijnaam van Tahsine "de Turk" werd gefingeerd. Hij heette nu ineens "de Egyptenaar". *"Voor het gerecht. 't Kan verkeeren. Hij was een vreemdeling en kwam uit het verre, mystieke Oosten. Doch hij deed als een Europeaan. Toch bleef er wat "vreemdigs" om hem hangen; vooral toen hij zich met zijn vrouw in een zeer klein dorp vestigde waar men hem met dorpsche beminlijkheid straf in de gaten hield. Hij had een onuitsprekelijken naam en kreeg den bijnaam van "Egyptenaar". Zoo ooit iemand, dan was het de Egyptenaar die ervaring kreeg van de omstandigheid dat men er in een Nederlandsch dorp als vreemdeling niet gauw "in" komt. Kijken deden ze, maar wat zeggen? Ho maar. Wanneer er wat gezegd werd, dan deden de inboorlingen dat tegen elkaar, bij de pomp op het pleintje, op het bruggetje over de vaart, in hun stiekeme woonkeukens, in hun kleine winkeltjes of in hun café, maar nooit tegen den Egyptenaar zelf. Deze echter kreeg ander gezelschap dat zich aanstonds toeschietelij-*

ker toonde, namelijk de jeugd van het dorp. De jongens en meisjes hadden eerst, evenals de grooten en ouderen een onbeschoft gereserveerde houding aangenomen doch de Egyptenaar was een kindervriend naar karakter en al spoedig had hij bij de jeugd het pleit gewonnen. Hij liet het niet bij een vriendelijk woord alleen. Hij gaf ook veel en scheen ruimschoots in de gelegenheid te zijn veel te geven. Hij tracteerde vaak, tastte in de beurs, wanneer er geld voor kinderfeestjes noodig was en schaamde zich niet als kind met de kinderen mee te doen wanneer het er op aankwam spelletjes te spelen. Die houding verbaasde eerst, wekte daarna een zeker ontzag en gold tenslotte voor een eigenaardigheid welke men alleen van zoo'n vreemdeling had te verwachten. De kinderen kwamen met enthousiaste verhalen thuis. Meneer had dit, meneer had dat gegeven, had zus of zoo gedaan, meneer was een reuze vent. En de ouderen luisterden, hoofdschuddend en grijnzend. Hoe kon een groot mensch zijn eigen zoo uitsloven. Hoe kon iemand zooveel geld voor vreemde kinderen uitgeven. Maar komaan, dat moest de man voor zichzelf weten. Wanneer hij zoo gek wilde wezen. Zij behoefden zich niet druk te maken en wat nog beter was, zij konden de koorden van de beurs gebonden houden. Hij betaalde wel wanneer het erop aan kwam. De Egyptenaar werd populair. Eerst vanwege zijn reemdigheid, dan vanwege zijn kindervriendschap, tenslotte vanwege zijn "bestigheid" als groot mensch. Der kinderen waardeering had hij reeds lang. De waardeering van de ouderen werd hem langzamerhand deelachtig, totdat de dames Laster en Roddel zich in de woonkeukens, op het bruggetje, bij de pomp en zelfs in het café vertoonden. Het bestond niet dat een mensch zoo maar zonder enig belang zooveel geld uitgaf en zijn eigen zoo aanstelde. Het werd eerst gefluisterd. Er zou wel wat achter zitten. Vervolgens werd wat luider verondersteld, dat er wat achter moest zitten. Eindelijk durfde men elkander luid toeroepen dat er iets met dien Egyptenaar niet in de haak was. Wanneer de onnoozelen en oningewijden vroegen wat er toch eigenlijk aan de hand was, fluisterden de levenswijzen die wel eens van zoo iets in de stad ook gehoord hadden over rare verhoudingen van volwassenen met minderjarigen. — Begrijp je? klonk het dan, en men begreep, of deed althans of men begreep. Vervolgens zei men, dat men dat altijd wel vermoed had, Daarna verzekerde men, dat men het altijd wel geweten had en de Egyptenaar werd nu op andere wijze populair. Aan zijn vriend-

schap voor kinderen geloofde eensklaps niemand meer. Van al dat geld en die cadeautjes begrepen ze het nou wel. Nou...! Hij behoefde hen niets meer te vertellen. Ze hadden hem door en zouden hun maatregelen gaan treffen. De Egyptenaar, onbewust van hetgeen hem boven het hoofd hing, bleef zijn belangstelling voor de kinderen demonstreren, doch het dorp was eensklaps in dezelfde stugheid vervallen als waarmee het hem had ontvangen. Erger, het dorp had de politie er in gehaald en voor het Gerecht had de Egyptenaar nu de eerlijkheid van zijn bedoelingen te bewijzen. Daar werden dezelfde kinderen, waarmee hij gespeeld had, als getuigen gehoord, doch daar ook verschenen toch getuigen, die niets dan goeds van den vreemden dorpsgenoot vermochten te vertellen. Deze intusschen had wel een sterk bewijs gekregen, hoe het in het leven verkeer kan en hoe ver de dames Laster en Roddel het in dit leven kunnen brengen."

CONFLICTEN

Pouwlina moet erg boos zijn geweest op de pastoor, die niet had verhinderd dat dit proces plaatsvond en op de Vleutense bevolking die haar man niet accepteerde. Ze kwam wel degelijk voor Tahsine op en vond dat hij ten onrechte was beschadigd. Mede daardoor zal ze zo star zijn geweest in de conflicten die daarna rezen. De verkoop van de kerkbank kon nu helemaal vergeten worden maar ook andere zaken werden op hun beloop gelaten. Zowel de familie Van Eijk als de familie Ebskamp vroegen haar of ze een brug mochten bouwen over de Vleutense weterring zodat ze niet zo'n eind om hoefden naar het dorp. Pouwlina weigerde dit halsstarrig omdat de brug dan uitkwam op haar reepje grond langs de weterring waarvan ze dan geen gras kon verpachten. Pas na haar dood zouden beide bruggetjes worden aangelegd met onderdelen van de oude spoorbrug die toen werd vernieuwd.

Boerderij Puntenburg in de jaren 50.

Er werd wel een akkoord bereikt over de losplaats bij het spoor die ook op grond van Pouwlina lag. Voortaan zou de gemeente deze onderhouden en mocht iedereen er gebruik van maken.

Tahsine had inmiddels een slechte naam in het dorp en Pouwlina en hij besloten er een tijdje tussenuit te knijpen. Ze waren met tussenpozen langdurig afwezig. Van de winter 1930-1931 is geen correspondentie in het archief. Waarschijnlijk handelde Fortuyn Droogleever zelf alle

zaken af. De familie Van Dijk kwam in 1931 als huurders in de tuinmanswoning. De brief waarin Pouwlina het "keurige gezin Van Dijk" toestemming verleende de tuinmanswoning te huren, kwam uit Den Haag. De kinderen Van Dijk raapten die herfst walnoten onder de boom voor hun huis, want de familie was toch afwezig. Ook in de zomer van 1931 waren Tahsine en Pouwlina er niet. Het jaar erop durfden de kinderen Van Dijk geen noten meer te rapen, want toen was de familie weer terug. Na dit geruchtmakende proces begonnen de problemen tussen de dorpingen en Tahsine grotere vormen aan te nemen. Men bleef hem argwanend bekijken en begon hem te benadelen. Pouwlina schreef op 15 februari 1932 het volgende over de garagehouder die de Buick gestald had staan. Deze gebruikte de auto voor zichzelf: "Rijdende met den wagen over den Krochtdijk om niet Alenvelt voorbij te komen." Tahsine had hem daarvoor twee keer vergunning verleend maar nu maakte hij er een gewoonte van. Hij had het zelf gezien: "Verleden zondag 14 februari was de Buick niet in de werkplaats." De chauffeur gebruikte hem als taxi.

Op 9 februari 1933 bestelde Pouwlina de auto om naar de notaris te gaan in Utrecht. Was ze toen van plan haar testament op te maken of een vroegere versie te veranderen? Ze had het al over haar testament gehad, zodra ze terug was uit Constantinopel in 1923. In december 1933 schreef ze de volgende cryptische brief aan Fortuyn Droogleever: "Daar wordt mij bij de overgang van het oude in het nieuwe jaar eene kennisgeving toegezonden waaruit ik begripen kan het oud bestaande en 'n moderne wording met elkaar in overleg zullen komen." Sloeg dit soms op een nieuw testament? Het wordt niet duidelijk uit de brief, maar dat was misschien ook haar bedoeling. Ook Tahsine, of wie dan ook, had op zo'n manier geen idee waar het over ging als hij soms deze brief in handen kreeg. In december 1934 werd het uiteindelijke testament opgemaakt. Cor Doornenbal was hiervan getuige. Tahsine was 's morgens vertrokken voor een bezoek van een aantal dagen aan waarschijnlijk Amsterdam. Hij had voor hij wegging Cor nog opgedragen niemand bij zijn vrouw toe te laten. Kort daarop vroeg Pouwlina aan Cor of ze met gezwinde spoed naar de notaris wilde gaan met een briefje en vragen of hij nog dezelfde dag wilde komen en nog iemand meebrengen. Die middag kwam notaris Onnen en bleef lange tijd met twee getuigen op Pouwlina's kamer. Cor bediende ze van thee en dergelijke. Toen ze

weg waren zei Pouwlina uitdrukkelijk tegen haar dat ze hierover helemaal niets mocht zeggen aan Tahsine. Er was niemand geweest in de tijd dat hij van huis was. Cor, die medelijden had met "mevrouw" en bang was voor "meneer" deed wat Pouwlina had opgedragen en repte er nooit over. Hieruit blijkt wel dat Tahsine van het testament niets heeft geweten.

In 1938 moet Tahsine een bezoek hebben gebracht aan Constantinopel. Door de Turkse wet van 28 mei 1927 had Tahsine om politieke redenen de Turkse nationaliteit verloren. Kees Valkenstein las alles over Turkije in de krant en vroeg Pouwlina in een van zijn brieven gedateerd 21 juli 1938: "Heeft het Turkse consulaat een beetje voortgang gemaakt?" Ze lazen in de krant over militaire manoeuvres in de buurt van Koerdistan. Verder schreef Kees: "Van die amnestie lazen wij totnogtoe in onze kranten niemendal." Er was blijkbaar sprake van dat Tahsine amnestie zou krijgen. Op 16 juli 1938 was de Turkse wet in werking getreden waarbij Tahsine de Turkse nationaliteit weer zou herkrijgen. Toen hij zijn paspoort kreeg, moet hij gelijk op reis zijn gegaan om zijn familie en vrienden in Constantinopel te bezoeken. Op 24 augustus daaraanvolgend schreef Lena Methorst, die toen op Alenvelt huishoudster was, de volgende ansichtkaart aan de heer Tahsine in Constantinopel: "Hartelijk dank voor uw kaart. 't Is een prachtplaats hoor, de hoofdstad van Turkije. U nog plezierige dagen toegewenst." De kaart toont geen spoor van een poststempel of postzegel. Misschien is hij meegegaan in een brief van Pouwlina naar Tahsine of is hij nooit opgestuurd. Op 25 augustus 1939 werd Tahsine de Turkse nationaliteit voor een tweede keer ontnomen bij Ministerieel besluit. Derhalve is het aannemelijk dat hij daarna nooit meer is teruggeweest in Constantinopel.

In oktober 1939 was er weer een conflict waarover Pouwlina haar rentmeester schreef. Tahsine was toen met de auto op weg naar Utrecht. De chauffeur werd door een vrachtauto, die vermoedelijk van een kweker uit Vleuten was, gehinderd. De chauffeur wilde de vrachtauto inhalen maar deze ging zo midden op de weg rijden, dat ze er niet voorbij konden. Pouwlina schakelde haar notaris in om inlichtingen in te winnen bij garage Honders die toen de chauffeur leverde, maar het geval werd nooit opgehelderd.

VECHTPARTIJ

In december 1941 was er weer zo'n hetze aan het ontstaan, nu gevoed door een conflict tussen Pouwlina en een pachter. Pouwlina schreef haar notaris op 21 december het volgende: "Er is eene onaanname gebeurtenis voor Mhr. Tahsine opgekomen, veroorzaakt door het opstoken van juffrouw [...], die haar dochtertje aanspoort om door andere kinderen voor mhr. T onbeleefde woorden te laten uitroepen en uitschreeuwen. Dit is door de kinderen van vijf families gezegd [...]. Verleden vrijdag waren er reeds twintig à dertig aan 't schreeuwen. Mhr. Is hierdoor zeer opgewonden en van streek, misschien kan er op eens iets jammerlijks gebeuren. Mhr. verzoekt beleefd of daar de rechtbank of hogere politie geen einde aan kan maken." Pouwlina was duidelijk bang voor het opvliegende karakter van haar man en ze vreesde dat hij er een geweld aan zou doen. Andersom kwam ook voor zoals de heer Chris Graafland verhaalt. Hij begint zijn herinneringen aan Tahsine als volgt: "Ga maar recht zitten en volg het verhaal: De Turk was een vreemdsoortig mannetje en zijn naam was volgens de overlevering: Hassan Tahsine Iscora en vermoedelijk getrouwd met mevrouw Van Bijleveld, die een nogal kapitaalkrachtige mevrouw was en bezitster van de wijde omgeving en diverse boerderijen etc. Mevrouw Van Bijleveld liet zich nimmer zien, behalve achter de gordijnen in het grote huis dat Alenvelt genoemd was en dat ook op het hek stond aan de voorkant. De Turk, die zeer gebrekkig Nederlands sprak, was gemiddeld onge-

schoren en zijn haar stond meestal rechtop, was eigenaardig gekleed, zat tijdens de ramadan met een soort juten zak over zijn hoofd heen ergens in dat grote huis in een hoekje te mediteren en bouwde in de loop der jaren een geheimzinnige sfeer op die er voor zorgde dat o.a. ik altijd aan de linkerkant van de weg liep naar school toe als ik voorbij het huis van de Turk moest en dat was minimaal twee keer per dag. En hoe kwam dat nou: in het bos van de Turk, had hij een onderkomen gemaakt in de vorm van een hut, helemaal belegd met allerhande soorten oosterse kleden, dierenvellen, uitgeholde kokosnoten en wat al niet meer was, en de Turk probeerde altijd met snoepjes kinderen in de hut in het bos te krijgen, waarmee hij dan zat te praten. Doch de ouders van de kinderen dachten daarvan het hunne en poogden altijd maar weer om hun kinderen te dwingen niet in het bos te gaan, want daar zouden volgens hen, rare dingen gebeuren. Nou dat wisten wij dan allemaal en ik spreek nu over de periode van 1940-1945, maar ja, snoepjes en fruit wat je zo maar krijgen kon in het bos bij de Turk, die soms aan het hek aan de weg stond met een schaal met de lekkerste snoepjes om de kinderen te lokken om met hem mee te gaan het bos in, was natuurlijk erg verleidelijk, dus wij gingen dan wel eens met vijf of zes stuks kinderen tegelijk, stiekem met de Turk mee om ons te laten verwennen met de meest lekkere snoepjes, appels, peren, noten etc. en verder sprak hij dan alleen tot ons, maar meer ook niet, dus wij vonden het eigenlijk onzin en gingen dan zo af en toe de moed weer bij elkaar rapend om toch maar weer dat geheimzinnige bos in te gaan.

Zo wordt het dan 1944, om precies te zijn 23 juni 1944 en dan wordt de familie Graafland verblijd met de geboorte van zoon Jaap en die krijgt eigenlijk al vrij snel te maken met flessenvoeding uit een glazen zuigfles, doch die dingen kunnen stuk gestoten worden en dan, op vermoedelijk zondag de 23e juli 1944 gaat de laatste zuigfles stuk en moet mijn vader naar de gebroeders Van Eijk op het Torenplein om een paar nieuwe zuigflessen te halen en mijn vader zou dan gelijk eens kijken waar of ik bleef, want ik moest zondags naar de zondagschool toe maar ik kwam niet thuis op tijd, hetgeen wat onrust teweegbracht bij mijn ouders, dus vader zou zoon Christiaan op gaan zoeken. Zogezegd, zogedaan, om het wat kort te houden, ik zat mooi bij de Turk in het geheimzinnige bos vijgen te eten (waar de Turk ze weg haalde was een raadsel in die tijd, maar hij had ze en daarmee uit) en kon

eigenlijk niet weggelaten uit de hut waar wij toen met plusminus acht man sterk vertegenwoordigd waren. Tante Eef, een schoonzuster van mijn vader kwam ook wel eens bij de Turk en maakte zo af en toe het huis schoon voor hem en zijn onzichtbare vrouw en juist op die zondag was ook zij een poosje in het bos en zij wist dus dat ik daar ook was. Goed, vader gaat naar van Eijk voor de zuigflessen, ik ben in het bos, tante Eef ook en de Turk is naar huis gegaan om weer een grote schaal met snoep te halen.

Vader heeft inmiddels in de beide zakken van zijn overjas een nieuwe zuigfles zitten, kijkt op weg naar zijn huis toe links en rechts of hij mij ergens ziet, tante Eef stapt op en is gelijk met mijn vader aan het stalen hek voor het huis van de Turk en hij vraagt aan tante Eef, terwijl mijn vader afgestapt is van zijn fiets met houten banden of tante Eef weet waar ik ben en zij zegt braaf: "Chris is in het bos", waarop mijn vader in toorn ontbrandt want ik mocht niet in dat bos. Enfin, tante Eef stelt voor dat zij mij wel even zal ophalen en dat doet ze en ik dus met knikkende knieën naar het stalen hek waar mijn vader reeds klaar stond om mij een schop onder mijn kont te geven met de woorden: "vooruit, hardlopend naar huis en naar boven toe de verdere dag", maar ziedaar: op het moment dat ik de schop onder mijn kont krijg, gaat de voordeur open van het huis van de Turk, de Turk komt het bordes af, zet de schaal met snoepjes neer en komt naar vader toe, aan wie hij zegt dat mijn vader mij geen schop mag geven, waarop mijn vader reageert zo van: het is mijn zoon en die mag van mij niet in uw bos komen, doet het toch, dus moet gestraft worden en daarmee basta.

De Turk zegt, terwijl ik op een afstandje stond toe te kijken: "u onbeleefd, u hoed afzetten voor mij" en de Turk pakt de hoed van vaders hoofd, welke onmiddellijk door mijn vader wordt terug genomen met de mededeling dat hij zelf wel zal bepalen voor wie hij wel of niet zijn hoed zal afzetten, maar de Turk neemt dat niet en pakt voor de tweede keer de hoed van vaders hoofd en houdt de hoed nu achter zijn rug, waarop mijn vader z'n fiets tegen het hek aan zet en zijn hoed achter de rug van de Turk weggrist met de mededeling dat hij dat niet meer moet doen, want dat er dan wel eens moeilijkheden van konden komen, doch de man uit Abessinië vindt dat mijn vader onbeleefd blijft en pakt voor de derde keer de hoed af en toen was de maat vol. Mijn vader pakte de Turk beet, legde hem bekwaam op de grond en ging als een razende roel het gezicht van de Turk geheel veranderen van vorm en model om daarna, ja het is echt gebeurd, de ene na de andere zuigfles op het reeds finaal misvormde gezicht van de Turk aan barrels te slaan, waarna mijn vader opstond en op de fiets sprong met de mededeling aan mij zo van: "lopen", en de Turk kwam zo zachtjes aan weer bij zijn positieven en ging op handen en voeten de trap kruipend op.

Wie er toen later bijgekomen is, weet ik niet, doch wat ik nog heel goed weet, is dat plusminus enige uren later dr. Westendorp samen met de toentertijd regerende veldwachter Paul (oude Paul) naar ons huis toe kwamen, omdat dr. Westendorp van oordeel was, dat als de ene partij er zo verschrikkelijk uitzag, de andere partij wel ongeveer gelijkwaardig zou zijn. Maar dat viel mooi mee, behalve enkele ontvelde knokkels van mijn vaders handen die ontstaan waren door het beuken op het hoofd van de Turk, was er verder niets aan de hand en ik hoor Paul nog zeggen tegen vader: "had hem maar kapot gemaakt!!!"

Uiteraard is na alle consternatie mijn vader wederom naar gebroeders Van Eijk gegaan om nu de flessen heel en gaaf aan mijn moeder te geven en is onze Jaap dus mooi in leven gebleven.

Vele maanden later kreeg vader een uitnodiging van de herstelde Turk, nadat Miena Hoogendoorn die in huis bij de Turk als dienstbode fungeerde, meerdere malen een kist appels uit zijn boomgaard was wezen brengen om de strijdbijl te begraven en na veel aarzelingen (want de Turk had namelijk verschrikkelijk veel messen, sabels en krissen etc. in

huis) zijn toen vader, moeder en ik op een avond naar hem toe gegaan en is de vrede weer gesloten onder de woorden: "ik niet goed, ik onbeleefd. Niet u onbeleefd maar ik onbeleefd" etc. hetgeen echter niet betekende dat ik nu wel naar de Turk mocht, want niets was minder waar en ik ben er dus nimmer meer geweest."

Dit verhaal is kenmerkend voor alle herinneringen die ik heb mogen vernemen van tijdgenoten van Tahsine. Hij werd "de Turk" genoemd, hoewel men wist dat hij niet in Turkije was geboren. Graafland denkt dat hij uit Abessinië (het tegenwoordige Ethiopië) komt, een fout die meer Vleutenaren maken, maar hij was een Albanees. Kinderen kwamen bij hem snoep eten, maar als ze eens niet werden toegelaten dan scholden ze hem uit voor Turkie, Turkie. Hij kon dan zeggen: "Ik niet Turkie, ik Albanezie." Er blijkt ook uit dat de kinderen hem niet alleen zagen als iemand die gratis snoep verstrekke, maar ook als een geheimzinnig persoon, iemand waar je bang voor moest zijn. Dit kwam natuurlijk ook door de waarschuwingen die ze steeds kregen van ouders, pastoor en schoolpersoneel. Graafland heeft het ook over de wapens van Tahsine. Waarschijnlijk herinneringen aan zijn tijd in het Turkse leger en bij de politie van Constantinopel. Ook Wim van Eijk heeft ze met eigen ogen aanschouwd. Hij bewaarde ze achter slot en grendel. Hij had lange zwaarden maar ook grote kromzwaarden. Toen hij ze een keer liet zien, wilde Wim er een van hem aanpakken maar dat mocht niet. Tahsine legde hem op de grond en zo mocht Wim hem pakken. Toen Wim vroeg waarom dat zo omslachtig moest, zei hij: "Als ik hem jou geef dan daag ik je uit." De mensen in het dorp waren bang voor die wapens. Niet geheel onterecht, want zoals we eerder al gezien hebben, was Tahsine gauw aangebrand als hij dacht dat hem onrecht werd aangedaan. Dirk van der Gugten weet daar ook over mee te praten. Toen de familie op boerderij Klein Alenveld woonde, moesten ze 's middags de koeien uit het land halen om te gaan melken. Op de boerderij was een knecht werkzaam die Camiel de Schoolmeester heette. Deze knecht had een nogal hoge stem en kon verschrikkelijk vloeken. Toen hij op een dag achter de koeien liep te schreeuwen in de trant van: "krenge schiet op" liep Tahsine op dat moment in de tuin. Hij zag Camiel en dacht gelijk dat hij werd uitgescholden. Hij werd giftig, holde naar binnen en kwam met een kromzwaard terug. Daarmee sprong hij over de sloot, want de Turk was zeer lenig en kon

geweldig ver springen, en hij kwam Camiel achterna terwijl hij hem in het Albanees allerlei verwensingen naar het hoofd gooide. Later moest boer Van der Gugten dan weer gaan uitleggen dat het allemaal een misverstand was. Ook de kinderen Van der Gugten riepen hem wel eens "Turkie, Turkie" na als ze naar school gingen en dan kon hij ze ook wel eens achterna komen. Of kinderen uit het dorp gingen er appels jatten of druiven uit de kas. Dat moest Tahsine dan ook niet weten, want dan was het ook goed raak. Wim van Eijk heeft ook een foto gezien waarop Tahsine in burger staat, omringd door allemaal politiemensen van Constantinopel met dergelijke wapens.

OORLOG

Inmiddels was de oorlog begonnen. Pouwlina schreef hierover nauwelijks iets in haar brieven aan de notaris. Op 21 mei 1940 meldde ze dat het afwisselend druk en rustig was met militairen in Vleuten en dat Commandant de Groot op Alenvelt logeerde. Ondanks het oorlogsgeraas waren ze allen gezond en Pouwlina liet zelfs in 1941 de zaal van huize Alenvelt opknappen. Er kwam een hele nieuwe betengeling met nieuw behang en de heer Swillens, een neef van haar moeder, restaureerde de schilderijen en hing ze weer vakkundig op. De laatste kwamen in de herfst van 1942 weer te hangen. Deze restauratie staat natuurlijk in schril contrast met het gesappel van haar pachters en huurders, die moeite hadden de oorlog door te komen. De Vleutense bevolking ging dan ook steeds verder in het zich toe-eigenen van de goederen van Pouwlina. In oktober 1941 plukten twee mannen illegaal appels uit de boomgaard van Pouwlina. Tahsine betrapte ze maar ze wisten te ontkomen. Hij haalde politieagent Sprong erbij en samen ontdekten ze een pad van koolstronken en stommels tussen het aanpalende weiland en de boomgaard. Toen de dam door Massop was opgehaald, staken er nog steeds palen uit de sloot waarover je kon oversteken. Tahsine uitte verdenkingen naar bepaalde personen die hij niet vertrouwde. Pouwlina meldde dit alles aan haar notaris. In 1942 waren er berggroeden (de palen van een hooiberg) zoek. Niemand wist wat er mee gebeurd was. Aangezien deze van massief eikenhout waren, zullen ze wel zijn opgestookt. In oktober 1943 rees er een conflict met Witké, die in de tuinmanswoning woonde. Hij zou illegaal schuurtjes hebben verbrand en bomen en struiken omgehakt. Fortuyn Droogleever stelde een onderzoek in en het bleek allemaal niet zo'n vaart te lopen, want de meeste dingen bleken alleen verplaatst en niet opgebrand. In december 1943 was het slechter gesteld met de houtvoorziening in Vleuten, want Tahsine vernam van Camiel dat er in de zondagse weide 70 tot 80 stronken hakhout waren gerooid en weggehaald en 13 tot 15 knotwilgen tegenover Graafland. De dader lag uiteraard op het kerkhof. Toen was opeens het molentje van Van der Gugten verdwenen, de palen waren uit de slootkant gehaald en het tweejarige haar, dat voor Van Eck was bestemd, was van de knotwilgen gehakt. Of al deze zaken op zijn beloop bleven of dat er wat aan werd gedaan, is niet duidelijk omdat de antwoorden van Fortuyn Droogleever op deze brieven niet meer bestaan. In de herfst van 1944 reden de treinen niet meer. Fortuyn Droogleever, die in de oorlog begon het huishoudgeld persoonlijk naar Pouwlina te brengen, dan wel door iemand die ze konden vertrouwen, kon niet naar Vleuten komen omdat dat te gevaarlijk was. Hij liet het huishoudgeld voor Pouwlina bezorgen door de pachters die hem af en toe in Utrecht bezochten. Zo bracht waarschijnlijk Kees Jansen van café de Tol wel eens een pakje mee, dan weer Kees Vermeulen. Huurders begonnen ook hout op te stoken dat in hun tuin stond. Pouwlina meldde: "Brandstof brengt ieder zorg en drukte aan; er wordt veel gekapt en gegapt." Er verdwenen bomen uit tuintjes voor brandhout en Pouwlina wilde er een vergoeding voor maar dat was onbegonnen werk.

CONFLICT MET EEN PACHTER

In 1944 was boerderij Klein Alenvelt zo vervallen dat groot onderhoud noodzakelijk was. Bouwkundige A. van de Bovenkamp maakte een berekening voor het werk. Hij schreef: "Alle gebouwen zoowel binnen als buiten zijn in zeer vervallen toestand en hadden voor 1940 noodig hersteld en steeds bijgehouden moeten worden, dan zouden op heden de nu zoo noodzakelijke herstellingen grootendeels voorkomen kunnen worden, welke nu in deze tijd van de slechte bouwmaterialen positie haast niet uit te voeren zijn. Hierdoor komt de eigenares in zeer moeilijke omstandigheden tegenover de huurder. Zouden de hoogstnoodige reparaties niet uitgevoerd worden, dan is de boerderij niet naar behoren te bewonen en kan hij zijn bedrijf zonder behoorlijke gelegenheid daartoe niet uitoefenen." Hierna volgde zijn opgaaf. Daarin stond te lezen dat van alle stallen zo ongeveer alle deuren moesten worden vernieuwd, hier en daar moest metselwerk worden vervangen, ruitjes gemaakt, scheuren gerepareerd, nieuw gevoegd en in het huis moest ook één en ander worden gerepareerd om weer enigszins comfortabel te kunnen leven. De kosten werden beraamd op ruim 2.765 gulden. Hoe kwam deze boerderij zo vervallen? Klein Alenvelt is een verhaal op zich. De familie Van der Gugten bewoonde deze boerderij. In 1927 overleed Jan Senior en werd de weduwe Van der Gugten de pachtster. In dat jaar liet Pouwlina de boerderij herstellen en schilderen, het verdere onderhoud werd in handen van de pachter gelegd. In 1930 nam Jan junior de pacht over en toen begonnen de moeilijkheden. In die tijd waren alle boerderijen zo'n beetje gemengde bedrijven. Klein Alenvelt had koeien, waarvoor weilanden waren, maar er waren ook akkers met graan, er werden varkens gemest en kippen gehouden. Pachter Van der Gugten had grote moeite de eindjes aan elkaar te knopen maar hij was ook niet makkelijk. Als hij zijn varkens ging verkopen in Den Haag op de markt en er in plaats van 8 cent de kilo maar een stuiver voor kreeg, nam hij ze weer mee terug. De volle mep voor een varken of niets. Onderweg overleed er één, die het vervoer niet aan kon, en weg was de winst. De eieren leverden in die tijd maar een halve cent op. Drie centen kreeg je voor een liter melk, dus waar moest een boer die deur van repareren die kapot was. Terwijl Pouwlina wel ieder jaar al die pacht van dat land opstreek. Ondanks de inzinking in het landbouwbedrijf, het was immers de beruchte crisis van de jaren 30, vroeg alleen Jan van der Gugten om pacht-

verlaging, die hij ook kreeg. Vanaf 1935 kwamen er achterstanden bij de betaling van de pacht. Al die tijd deed Van der Gugten uiteraard niets aan onderhoud van de boerderij. Intussen stonden Van der Gugten en Tahsine altijd op voet van oorlog. Ze konden elkaar niet luchten of zien. Van het een kwam het ander. Betaalde Van der Gugten de pacht niet op tijd, dan deed Pouwlina weer niets aan onderhoud. Ze kende de situatie overigens alleen op papier. Hoewel de boerderij naast huize Alenvelt lag, bezocht ze in al die jaren, dat Jan van der Gugten pachter was, de boerderij niet één keer. Andersom werden de pachters in het algemeen ook nooit eens uitgenodigd op Alenvelt. In 1944 dwong Pouwlina Van der Gugten de boerderij op te knappen of anders zegde ze hem de pacht op. Van der Gugten deed niets, beweerde dat het onderhoud voor verpachtster was en Pouwlina begon een proces. In juli 1944 kwam de zaak voor. Van der Gugten beschuldigde op zijn beurt Pouwlina ervan *"op kosten van haar voormalige pachter, die vele jaren lang gezwoegd heeft onder drukkende lasten, een volkomen vervallen boerderij, welke bij aanvang der pacht reeds volkomen vervallen was, als nieuw te doen opknappen in een tijd dat er geen materiaal aanwezig is."* Verder meende gedaagde *"dat hij vele jaren als 't ware uitgebuit is door deze verpachtster, die niet het minste begrip voor landbouwbelangen in het algemeen en meer in 't bijzonder voor de bestaansmogelijkheden van gedaagde heeft getoond te bezitten."* Het zal je maar gezegd worden. Pouwlina bleef bij haar standpunt dat de boerderij bij aanvang van de pacht was opgeknapt en dat verder onderhoud voor de pachter was. Ze won het proces. Ze zegde Van der Gugten de pacht op en liet de boerderij door de deurwaarder ontruimen. Op 28 juli 1944 begon de aanbesteding van het groot onderhoud van Klein Alenvelt. Ze liet een openbare inschrijving plaatsvinden. Geen enkele aannemer ging er positief op in. Griffioen zag er van af wegens de omvang van het werk, de tijdsomstandigheden en het gebrek aan arbeidskrachten. Baars voegde daar nog aan toe het gebrek aan materialen en Geelen noemde de huidige onzekere toestand. Tot het eind van de oorlog zou het werk dan ook niet uitgevoerd worden. Nadat de familie Van der Gugten uit de boerderij was gezet, werd deze verhuurd

Boerderij Klein Alenvelt, ca 1955, foto collectie W. van Eijk

aan de familie Van Eck die er verder in bleef wonen.

Van der Gugten was overigens niet de enige pachter die moeite had om rond te komen. Ook de andere pachters hadden het niet breed. Zij durfden het echter niet aan om pachtverlaging te vragen maar sappelden voort. Ze zagen waar het toe leidde als je wel je mond open deed. Huurders van de huizen van Pouwlina vroegen in de crisis- en oorlogsjaren wel regelmatig om huurverlaging. In het archief liggen veel briefjes die daar over gaan. In de meeste gevallen werd dat ook toegekend. Beter een lage huur ontvangen dan helemaal geen huur, moet Pouwlina gedacht hebben. Dat de huren en pachten te hoog waren voor de staat waarin boerderijen en huizen verkeerden, blijkt wel uit het taxatierapport dat in april 1931 werd opgemaakt door J.C. Plomp, rijksschatteur te Zuilen. Waarschijnlijk was Pouwlina toen bezig haar testament op te maken. Hij schreef aan Fortuyn Droogleever: *"Indien de pacht prijzen niet verlaagd worden, moet u zeker het bedrag verhoogen. Mijn inziens is het meerendeel der pachten veel te hoog."*

Op 25 januari 1945 meldde Pouwlina voor het eerst iets van oorlogshandelingen: *"Een paar malen zijn er in onze nabijheid bommen gevallen en gesprongen, dicht bij Ebskamp, dat gaf een wolk van stof en aarde in de omgeving."* In februari 1945 bezocht Fortuyn Droogleever haar persoonlijk. Hij kwam helemaal lopend uit Utrecht. Pouwlina was blij toen hij weer heelhuids in Utrecht terug was: *"U Ed.Gestr. zijt een dapper wandelaar!"* Over de bevrijding schreef Pouwlina niets. Na de oorlog ging de correspondentie gewoon weer over zaken betreffende de pacht, de huur en haar personeel. Haar laatste brief dateert van 18 december 1945. Daarna stopt de correspondentie in het Utrechts Archief abrupt.

DE LAATSTE JAREN VAN HAAR LEVEN

Over de laatste jaren van haar leven worden we meer gewaar, als wij haar huishoudster Marie Jongerius aan het woord laten. Ze kwam in 1944 in dienst en werkte er tot de dood van Pouwlina in februari 1947. Marie vertelde het volgende over Pouwlina: *"Ze zag er heel armoedig uit in een nachtjapon en een schort voor. Daar zaten wel 20 stukjes opgenaaid, iedere keer met de hand. Ze had hele winterhanden, want 's morgens om 11 uur ging hij pas die haard aanmaken. Al die tijd zat zij voor het raam in de kou. Ze sliep ook in die kamer. Er stond een heel breed eikenhouten bed. Een of twee keer in*

het jaar kwam notaris Droogleever met haar praten over die boerderijen en dan had ze een mooie wollen jurk aan en was haar haar netjes gedaan. Ze had van dat rossige haar en ze was altijd een beetje schuw. Op het laatst was het een lelijk mensje, een gedrochtje met een heel lelijk gebit." Marie had ook het idee dat Pouwlina bang was voor Tahsine. Hij kon vreselijk tekeer gaan boven en als Marie dan bij haar kwam voor een boodschap, stond ze als een schuw vogeltje in de deuropening.

In januari 1944 was Kees Valkenstein met zijn vrouw Jo uit Den Haag naar Vleuten verhuisd. In mei 1944 gingen ze inwonen op huize Alenvelt. Ze betrokken de kamers rechtsboven. Zij bleven er tot 1946. Pouwlina had in al die jaren sinds ze met Kees naar Constantinopel was geweest, contact met hem gehouden. De vriendschap met

Marie Jongerius met Tahsine, waarschijnlijk zomer 1945 of 1946.
Foto collectie P.N. Boeijen.

de familie Valkenstein moet een van de weinige vreugdes in haar late leven zijn geweest.

In die tijd stond de kerkbank van Alenvelt nog in vol ornaat vooraan in de kerk. Marie had altijd moeite een plaatsje te vinden, omdat in de oorlogsjaren de kerk zo vol was. Op een keer toen ze weer van haar plaats was verdreven omdat de huurster op kwam dagen, nam Marie

het onverschrokken besluit in de bank van Alenvelt te gaan zitten. Toen ze bij andere mensen werkte, mocht ze ook op hun plaats zitten als ze zelf niet gingen dus waarom zou ze dat nu niet doen. Ze deed de deurtjes open en ging breeduit zitten op de geelpluchen kussentjes pal voor kerkmeester Ebskamp, nota bene een pachter van Pouwlina, die daar natuurlijk niet blij mee was. Ook in de nachtmis, toen ze met een zusje van Piet naar de kerk ging, namen ze plaats op de bank voorin. Maar niemand durfde er iets van te zeggen.

Pouwlina overleed op 28 februari 1947. In het volgende nummer zal ik dat uitgebreid behandelen, gevolgd door alles wat daarna gebeurde met betrekking tot Tahsine en haar testament.

Noten

(1) De citaten in dit artikel komen uit het familiearchief van de familie Van Bijlevelt dat wordt bewaard in Het Utrechts Archief, met uitzondering van de brief van de heer Chris Graafland.

Bronnen

Het Utrechts Archief, Familiearchief van de familie Van Bijlevelt.

Archief Van Bijleveltstichting, Utrecht.

Albert Lemmens Jr., Andries van Batenburg en de Pauselijke Zouaven, Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens, Jaargang 5, nummer 1, maart 1985.

Dirk van Dijk, Aantekeningen over "de Pruik van Alenvelt".

Chr. Graafland, Brief aan K.B. Nanning, d.d. 25-7-1988.

Vonnis van de Arrondissementsrechtbank in Utrecht no 990/1951, Collectie J.P. Jansen, Haarzuilens.

Gesprekken

Interview door de heer K.B. Nanning in 1989 met de heer en mevrouw P.N. Boeijen-Jongerius.

Interviews door de schrijfster in de jaren 2001-2002 met de dames W.P.A.T.M. Kager-Harbers, S. Oostrum-van der Horst, T. Scholte, de heren W. van Eijk, D. van der Gugten, A.J. Jansen, J.P. Jansen en de heer en mevrouw A.M. Sprong-Versteeg.

Monus

Het is weer een heerlijke zomeravond, een avond om lekker buiten te zitten. Het is bovendien maandagavond en dat is in mijn leven reden temeer geworden om naar buiten te gaan. Iedereen vraagt zich af wat er nu zo bijzonder aan de maandagavond en dan met name bij volle maan buiten te zitten is.

De grootste reden om naar de maan te turen is het verhaal dat mijn vader vroeger vertelde.

Tegenwoordig met al het kunstlicht is bijna niet meer goed waar te nemen wat er in de maan te zien is maar vroeger was er bij volle maan en helder licht zoveel te zien dat je nooit uitgefantaseerd raakte. Het eerste wat ons altijd opviel was 'het mannetje in de maan'; door mijn vader Monus genoemd. Mijn vader vertelde dat, toen mijn grootvader gestorven was, er geen behoorlijk werk voor hem op de maan was en hij kreeg daarom als taak om takkenbossen te sjouwen. Bovendien kreeg hij later, toen de bakkers brood met maanzaad gingen bakken veel werk met het versjouwen van het maanzaad.

Dat maanzaadbrood werd gebakken in een oven die gestookt werd met takkenbossen dus het werk werd steeds meer. Op een dag was hij zo ijverig dat hij de hele dag bleef sjouwen en er pas later achter kwam dat hij niet mocht werken omdat het zondag was. Voor straf moest hij de hele maandag met een takkenbos op zijn rug blijven staan.

De nieuwe klussen op de maan bleven zich aandienen, zo moet hij tegenwoordig ook de gevallen sterren oprapen en stuurt hij verwaalde satelieten terug naar aarde.

Die satelieten hebben in de loop van de tijd veel stof doen opwaaien wat natuurlijk ook weer verwijderd zal moeten worden. Een andere nieuwe taak is het schoonhouden van de melkweg. Deze moet mooi wit blijven want dan is 'ie vanaf de aarde altijd goed zichtbaar. Omdat hij deze klus tussen alle andere klussen door moet doen duurt het soms MAANDenlang voordat de melkweg weer helemaal wit is.

Op 21 juli 1969 had opa een gesprek met Neil Armstrong, de eerste nog levende mens op de maan. Het was een leuke kennismaking en opa had ook eens een verzetje.

Verder bleef het qua levende mensen gelukkig rustig op de maan. Wel had opa begrepen dat er iemand van de aarde geprobeerd had de maan met een lasso te vangen maar die poging is hoogstwaarschijnlijk mislukt.

Als opa tijd over heeft is hij druk met het vullen van kraters. Gelukkig voor hem is het werk op de maan een stuk lichter dan op aarde omdat alles zo gewichtloos is, zo heeft hij ook af en toe tijd om een luchtje te scheppen. Graag zou ik eens een gesprek met opa hebben maar dat komt er nooit van. Telkens als ik hem bij volle maan op maandag met een takkenbos op zijn rug zie staan (ja, hij kan het werken op zondag moeilijk afleren) en ik vraag hem of hij kan vertellen hoe het leven daar nu is, zegt hij; "Geduld, jongen, je moet nog wat meer geduld hebben". Zo kom ik eigenlijk nooit te weten hoe het hem daar bevalt en of hij het nog leuk vindt op de maan.

Al vele jaren probeer ik hem de vragen te stellen maar ik krijg telkens hetzelfde antwoord; "Wacht maar jongen, ooit zul je het weten maar nu nog niet".

Een poosje geleden was het weer volle maan en weer deed ik een poging om opa te verleiden tot een antwoord. Toen ik weer teleurgesteld werd besloot ik hem geen antwoord meer te geven en hield mijn mond dicht. Dat vond hij toch wel vervelend en toen hij het na een

poosje zat was om geen antwoord meer te krijgen wilde hij uiteindelijk toch een klein stukje van het geheim van de maan prijs geven.

"Jongen", zo zei hij; "Het is moeilijk te zeggen hoe het er hier allemaal aan toe gaat maar neem maar één ding van mij aan; iedereen zal ooit weten wat het geheim van dit oord is want als de mensen nog even geduld hebben gaan ze vroeg vroeg of laat allemaal naar de maan!

Helaas is dit de laatste bijdrage van de vorig jaar overleden Theo van den Berg.

Daarmee wordt een periode afgesloten, Theo vulde vanaf het eerste blad ieder kwartaal deze laatste pagina.

Gelukkig zijn deze bijdragen gebundeld en via de Historische Vereniging aan te schaffen.

De Meern, 2002
 Theo van den Berg †
 Illustratie:
 Barbara Gravendeel

HISTORISCHE VERENIGING
VLEUTEN-DE MEERN-HAARZUILENS

Tijdschrift van de Historische Vereniging
Vleuten, De Meern, Haarzuilens.
Verschijnt 4 keer per jaar. ISSN 0928/4893
23e jaargang no. 2, juni 2003

De vereniging is ingeschreven in het
verenigingsregister van de KvK Utrecht
eo. onder nummer 40479360

Correspondentieadres

Dorpsstraat 1 3451 BH Vleuten
website:www.histvervdmh.nl

Dagelijks bestuur

Dr. J. Shutte / voorzitter
Telefoon 030 - 6663216

F.C.G.M. Besouw / secretaris
Telefoon 030 - 6773000

R.W. Pouw / penningmeester
Telefoon 030 - 6772590

Ereleden

Mevr. Prof. Dr. C. Isings / Soest
Dr. D.W. Gravendeel / Laag Keppel
A.J. van Zoeren / Vleuten

Gebouwen

Vleuten Broederschapshuisjes,
(Documentatiecentrum)
Dorpsstraat 1
030 - 6774222
De Meern Het Kabinet

Contributie (inclusief tijdschrift)

€ 16.00 per jaar, per post € 6.00 extra
Losse nummers tijdschrift:
€ 5.00 leden / € 6.00 niet-leden

Bankrelaties

Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie

G.A. Oskam (eindredactie)
H.E.J. van Essen, J.H.P. Heesters,
W.H. de Heus (redactie@4image.nl)
Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
Telefoon 030 - 6662992

Ontwerp omslag

Peter de Vries

Ontwerp binnenwerk

Frank Moed

Druk

Jan Evers / De Meern

Van de voorzitter

Mag ik mij, voor zover nodig, voorstellen als nieuwe voorzitter van uw vereniging. Mijn naam is J(an) Shutte, ben bij het verschijnen van dit nummer nog net 58 jaar, getrouwd, twee uitwonende kinderen met partners en een schat van een eenjarige kleindochter. Ik heb een economische- en organisatorische achtergrond en sinds een jaar mijn loopbaan bij ABN AMRO Bank beëindigd. In 1980 en 1981 heb ik mee aan de wieg gestaan van de Historische Vereniging en mocht van 1981 tot 1985 de eerste, officieel door de oprichtings/ledenvergadering benoemde voorzitter zijn.

Om mijn reeks van inleidingen te beginnen wil ik graag iets vertellen over de inhoud van mijn op 29 april j.l., bij de algemene ledenvergadering gehouden "missie-statement". In de eerste plaats sprak ik mijn dank uit voor het in mij gestelde vertrouwen. Dat vertrouwen wil ik graag waarmaken door het verder uitbouwen van onze vereniging, het vergroten van onze naamsbekendheid, samenwerkingsverbanden te onderzoeken en te initiëren. Daarvoor heeft onze vereniging een stijgend aantal leden nodig, d.w.z. liever 2000 dan 1000! Ik zal dus veel aandacht geven aan het verder en fors uitbreiden van ons ledenbestand, waarbij ik mijzelf een doelstelling van 200 nieuwe leden voor 2006 heb opgelegd. Ook van de bestuursleden vraag ik, ons bij deze inspanning te willen helpen. Als ieder lid een nieuw lid aanbrengt, dan heeft onze vereniging in de gestelde periode zeker rond de 2000 leden. Helpt u mee? Ik zal mijn best doen u hieraan regelmatig te helpen herinneren. Bij een stijgend aantal leden kan uw jaarbijdrage ook ongemoeid gelaten worden.

De geschiedenis van onze kernen moeten wij blijvend en systematisch aanpakken en tegelijkertijd ons kwartaalblad voor een grotere groep belangstellenden interessant maken. De nieuwe bewoners van ons nieuwe wijkgebied, zoals Veldhuizen, de Parkwijken, Langerak I en II, straks Vleuterweide moeten zich geschiedkundig ook bij onze vereniging thuis voelen. Onze vereniging beschikt over een inmiddels groot aantal historische artefacten, publicaties, archiefmaterialen, een zeer goed ingericht en uitgebreid documentatiecentrum in de broederschapshuisjes. Reden om te onderzoeken of deze unieke en waardevolle collectie wellicht beter in een afzonderlijke stichting ondergebracht kan worden. Van de gemeente Utrecht hebben wij toestemming gekregen het voormalige wapen van de ex-gemeente Vleuten-De Meern te mogen voeren. Daarmee blijft een stuk historie herkenbaar in de vereniging. De herkenbaarheid van onze vereniging zal met sprongen vooruit gaan als in mijn mandaatsperiode officieel bevestigd zal worden, dat Fletione op de zgn. Peutinger kaart ook daadwerkelijk Vleuten blijkt te zijn. "Ons" castellum zal dan echt zijn gelegitimeerd. Ik zal mij met uw hulp sterk maken voor een plaatselijk museum over onze Romeinse voorgeschiedenis, zonder overigens de overige historie te laten vallen. In dit verband denk ik met name aan het opnieuw doen bouwen van het Romeinse badhuis gelegen net ten noorden van het castellum aan 't Zand in De Meern. Een onderzoek naar het verwerven van de benodigde middelen zal ik doen opstarten. Ik denk hierbij ook aan het projectmatig aantrekken van sponsors, aan Europese middelen, en niet onbelangrijk, aan het organiseren van een bestendige museumbezetting. In dit beoogde museum (ter plaatse en niet in het

Vervolg "Van de Voorzichter"

centrum van de stad Utrecht) dienen naar mijn mening ook het Romeinse schip (inmiddels "Leidsche Rijn" gedoopt) en verder onze eigen en "buitengaatsse" collecties een plaats te krijgen, in eigendom, in bruikleen of bij wijze van tijdelijke tentoonstelling. In aansluiting hierop en op allerlei nieuwe ontwikkelingen als gevolg van het Verdrag van Malta (1992) moeten ook wij ons blijven bezinnen op op de bandbreedtes van de Cultuurhistorische Nota's van 1993 en 2002, van stad en provincie. We moeten erop letten, dat de daarin genoemde uitgangspunten ook minimaal worden nagekomen. Het blijkt n.l. dat daaraan nogal het een en ander schort en dan zeg ik het nog aardig ook. Ik stel voor alle bekende Romeinse munten nog eens onder de loep te nemen en zo ook in onze omgeving uit te zoeken welke Romeinse keizer in welke periode hier de overhand heeft. Wellicht blijkt, dat ook hier keizer Caligula een stevige hand in de bouw van de Romeinse grensweg, de limes, heeft gehad. Het is goed voor onze vereniging, dat de limes en het Romeinse schip hier zijn gevonden. (de open dagen van het Romeinse schip trokken meer dan 30.000 bezoekers in 4 dagen tijd!). Ik ben razend nieuwsgierig waar de limes richting castellum de Rijn "oversteekt". Het moet toch ergens liggen tussen de Achtkantenmolenvliet (v.Bommel) en de Marelaan. Gemeente Utrecht, wees alert bij graaf- en bouwwerkzaamheden aan de Meernhoek (noord en zuid). Onze vereniging staat niet alleen in deze wereld. Samenwerkingsverbanden kunnen mogelijk (veel) voordeel opleveren. Denk bijv. aan de Vereniging Oud Utrecht en aan verschillende archeologische en historische verbanden. Tenslotte wil ik na het bedanken van Piet Schenk voor zijn bijzondere inspanningen als teruggetreden voorzitter van onze vereniging, u meedelen, dat ik mijn komende voorzitterschapsperiode graag wil opdragen aan mijn, helaas overleden, goede vriend Theo van den Berg.

J.Schutte

Jaarlijkse excursie

Ook dit jaar organiseert de vereniging een excursie. De reis is deze keer op **zaterdag 20 september 2003 naar Dordrecht**. Op die morgen zal het Simon van Gijnmuseum worden bezocht. Simon van Gijn was een bevlogen verzamelaar en bracht tijdens zijn leven een enorme collectie diversiteiten bijeen, die hij in zijn kapitale woning uitstalde. Na zijn dood moesten zijn huis en collectie een museum worden waar mensen kennis konden nemen van de rijke geschiedenis van de stad en land. Van 12.00 uur tot 14.15 uur is er een gezamenlijke lunch. Na de lunch is er een rondleiding in de Grote of Lieve Vrouwekerk. Hier wordt, naast de inrichting en bouwstijl, een maquette getoond en de geschiedenis van de Synode van Dordrecht wordt in details verhaald. Het museum en de kerk zijn gemakkelijk toegankelijk.

Zie verder het inleg vel.

Inhoud

	blz.
Van de voorzitter	26
Verenigingsberichten	27
Pouwlna van Bijlevelt, een levensbeschrijving (slot)	28
Onze straatnamen, oorsprong en betekenis (15)	36
Schat kamer 5	40
De Meernhoek	45

Verenigingsberichten

Een fotoboek "Een eeuw tuinbouw in Vleuten-De Meern" zal 1 oktober a.s. uitkomen

Een jaar geleden is door de Historische Vereniging het besluit genomen om van de geschiedenis van de plaatselijke tuinbouw, die precies een eeuw duurde, een fotoboek te maken. Hiervoor is een werkgroep in het leven geroepen en is Diny van der Leest gevraagd dit boek te schrijven. In de plaatselijke kranten en in dit blad hebben oproepen gestaan voor foto's en voor verhalen van de tuinders. We hebben veel foto's gekregen en veel verhalen zijn opgeschreven. Het is een hele klus en het boek is nog niet helemaal klaar. Er worden 500 exemplaren gedrukt, dat is niet zo veel. Het boek kost 15 euro en dat is voor een boek ook niet zo veel. Daarom willen we voor diegene die er zeker van willen zijn dit boek te krijgen, een vóór intekening houden met een korting van 2,50 euro. In het eerst volgende tijdschrift is daarom een intekenvel ingesloten, waarop meer gegevens staan.

VRIJWILLIGERS GEZOCHT

De historische vereniging is hard op zoek naar een aantal enthousiaste vrijwilligers.

- Voor het documentatiecentrum in de Broederschapshuisjes zouden we een aantal extra handen goed kunnen gebruiken. De werkzaamheden bestaan onder meer uit het documenteren en archiveren van stukken.
- Voor de bezorging van het verenigingstijdschrift zouden we graag een aantal extra mensen hebben die eens in het kwartaal een wijk voor hun rekening willen nemen.
- Voor het aanvullen en muteren van het ledenbestand zoeken we een medewerker. Aanmelden kan telefonisch bij onze secretaris, Frans Besouw, op telefoon 030 6773000.

NIEUWE LEDEN

Het bestuur van de Historische Vereniging is op alle vier de Gave Graafdagen aanwezig geweest. Er was een stand waar boekwerken werden verkocht en nieuwe leden zich konden aanmelden. Aan de stand hebben zich 24 nieuwe leden aangemeld. Allen hartelijk welkom bij onze vereniging. Tijdens de Gave Graafdagen is voorts de gehele oplage van het boek "Romeinse Archeologie in Vleuten-De Meern", verkocht, in totaal 1000 exemplaren! Ruim 200 personen hebben zich laten inschrijven voor een mogelijke herdruk. Momenteel wordt bekeken of het boek hergedrukt zal worden of dat er gewacht wordt tot we over een aantal jaar het afgeronde verhaal kunnen publiceren.

DE PERIODE 1947 TOT HEDEN

Pouwlina van Bijlevelt, een levensbeschrijving 3 (slot)

In de vorige twee delen heb ik het leven van Pouwlina van Bijlevelt beschreven. Dit deel gaat over haar dood en begrafenis, haar testament, de stichtingen die daaruit voortvloeiden en het proces dat Tahsine begon om de erfenis toch te krijgen.

DE DOOD VAN POWWLINA

Pouwlina overleed na een korte ziekte op 28 februari 1947 in huize Alenvelt te Vleuten. Ze werd sober opgebaard in een hoek van de grote zaal zonder kaarsen of bloemen. Daar konden haar huurders, pachters en personeelsleden afscheid van haar nemen. Tahsine stuurde de volgende rouwcirculaire rond: *"Heden overleed tot mijn diepe droefheid mijn geliefde echtgenote mevrouw Pouwlina Petronella Johanna Odilia Tahsin-van Bijlevelt. De bijzetting zal plaatshebben op dinsdag 4 maart 1947 om 11 uur in het familiegraf op de R.K. Begraafplaats te Vleuten. H. Tahsin Iscora. Vleuten 28 februari 1947 Huize Alenvelt."*(1) Zodra Pouwlina was overleden veranderde de titel van Tahsine van: "Bey" in: "Iscora" waaruit we mogen aannemen dat deze titel iets met zijn weduwnaarschap te maken had. In het "Liber defunctorum", het begraafboek van de Willibrordparochie, staat Pouwlina vermeld als zijnde overleden op 28 februari 1947 en begraven op 4 maart 1947 in de leeftijd van 77 jaar, zonder het Heilig Oliesel te hebben ontvangen. Bij de opmerkingen staat het volgende: *"getrouwd civiltair met Tahsine (mohammedaan) eigen grafkelder gebruikt omdat dat stukje grond door haar vader niet aan de kerk was geschonken toen hij het hele terrein voor kerk, kerkhof en pastorie schonk. Toestemming van Mgr. Kardinaal de Jong (per telefoon)."*(2) Er is dus overleg gepleegd tussen pastoor Beutener en de kardinaal of Pouwlina wel op het kerkhof mocht worden begraven. Door de kerk werd zij door haar huwelijk met Tahsine, dat niet kerkelijk was gesloten, als moslim beschouwd en mocht zij dus eigenlijk niet op het R.K. kerkhof begraven worden. Na het bestuderen van de stukken, moest de kardinaal tot de conclusie zijn gekomen dat het graf van de familie Van Bijlevelt geen eigendom was van de kerk, waardoor ze eigenlijk niet op het R.K. kerkhof werd begraven, maar op eigen terrein. Een bizarre constructie, maar voor de kerk kwam het wel handig uit. Pouwlina's laatste wil, begraven worden in het familiegraf te Vleuten, kon worden uitgevoerd zonder dat dit consequenties had.

Het familiegraf van de familie Van Bijlevelt-le Brun op de R.K.-begraafplaats te Vleuten, februari 2001, foto van de schrijfster.

De begrafenis zelf was een sober gebeuren. Er werd geen uitvaartmis gehouden. Zowel Pouwlina als Tahsine zullen daar geen prijs op hebben gesteld. De kist werd vanuit de zaal in een zwarte lijkkooft gedragen, die werd getrokken door twee paarden voorzien van oogkleppen en zwarte kleden. Er was niemand van de kerk bij aanwezig. De stoet werd geleid door notaris Fortuyn Droogleever en de begrafenisondernemer en ging rechtstreeks over de weg van het huis naar het kerkhof. Daar werd de kist onder grote belangstelling van de dorpingen in het graf bijgezet. Jos van Dijk, die vaak misdienaar was bij uitvaarten, was een van de belangstellenden en heeft aan het graf staande Tahsine in zijn gebroken Nederlands het volgende horen zeggen: "Jammer, jammer, immer afgelopen." Er waren vrijwel geen genodigden die in huize Alenvelt gelegenheid kregen Tahsine te condoleren.

In de plaatselijke krant verscheen het volgende artikeltje: *"Begravenis Mevr. Tahsine-van Bijlevelt. Onder groote belangstelling van plaatsgenooten vond Dinsdagmorgen de bijzetting in het familiegraf plaats van Mevr. Tahsine-van Bijlevelt, eigenares van "Huize Alenvelt". Na een kortstondige ziekte is zij in den leeftijd van 77 jaren overleden. Slechts begeleid door haar echtgenoot, notaris Fortuyn Droogleever en de fam. Valkenstein, werd de kist, welke gedragen werd door enkele huurders en gevolgd door pachters als slippendragers, op zeer eenvoudige wijze ten grave gedragen. Zoo eenvoudig en teruggetrokken als zij heeft geleefd, is zij heengegaan. Notaris Fortuyn dankte voor de betoonde belangstelling."*(3)

Naar alle waarschijnlijkheid werd er geen bidprentje ter nagedachtenis aan Pouwlina gedrukt. Dit was in het dorp niet bekend, getuige de brief die Mina Hoogendoorn, een vroegere huishoudster van Pouwlina, aan Fortuyn Droogleever schreef: *"Zeer gestrenge heer, ik zou u zoo gaarne iets willen vragen aangaande mevrouw Tahsine. Zoals u weet ben ik zeven jaren dienstbaar bij haar geweest. Zij was voor mij een gelieft persoon, ook zij had veel met mij op, dat kon ik*

altijd merken als ik zoo eens bij haar kwam. Bij Mr was het precies het tegenovergestelde dat weet u ook niet waar? De meisjes gingen om hem weg. Nu had ik deze vraag: ik hoop dat u het mij niet kwalijk zult nemen, dat ik dien aan u richt en dat is: ik zou zo graag een gedachtenis van mevrouw hebben. U weet wel als ik dat aan mijnheer Tahsine zou vragen ik dan weinig antwoord op zou krijgen. Ik ben echter wel aan de deur geweest, om die vraag te stellen maar hij hield mij voor de deur. Als mevrouw dat geweten had zou zij er wel pijn van gehad hebben, zij leefde zoo mee altijd. [...] Dat mijnheer Tahsine mij voor de deur hield sprak tot hem zijn kwade geweten [...] Zeer gestreng heer, ik hoop dat u mijn niet zult teleurstellen in zake de vraag voor eene gedachtenis, ik hoop ook niet dat u het van mij brutaal zult vinden. In afwachting verblijf met vriendelijk groete, W. de Jong-Hoogendoorn."

Helaas is het antwoord van Fortuyn Droogleever niet bekend. Was Tahsine erg verdrietig na haar heengaan? We weten het niet. Hij bleef kinderen ontvangen en deelde ze snoep uit. Weliswaar deed hij dat minder geheimzinnig. De kinderen van de familie Van der Horst van de Hamweg, die na de dood van Pouwlina in de jaren '50 bij hem op bezoek kwamen, gingen nooit naar de hut in het bos – die vonden ze maar griezelig - maar kwamen altijd in zijn theekoepel. Ze gingen dan op zondagmiddag in de zomer wel eens kijken of hij er was. Als hij thuis was en hij wilde wel kinderen ontvangen, dan stonden de deuren van de theekoepel wijd open en had hij een trommel met snoep – meestal tumtum - klaar staan. Ook kregen ze vaak dadels en Tahsine probeerde hen altijd thee te geven, maar die zeer sterke Turkse thee lustten ze niet. De kinderen Van der Horst mochten van hun ouders niet naar hem toe, maar deden dat stiekem. Zij ontmoetten daar ook nooit andere kinderen maar die zijn er waarschijnlijk wel geweest. De Vleutense kinderen vertelden elkaar niet te veel over het bezoek aan de Turk, want dat gebeurde meestal in het geniep en hoe minder mensen het wisten, hoe beter. Dat hij de kinderen in zijn koepel ontving en niet meer in het bos, was misschien een manier om aan de ouders te laten zien, dat het allemaal het daglicht best verdragen kon. De koepel stond bijna pal aan de weg. Als hij 's zomers niet in de theekoepel was, dan liepen ze nog wel eens naar de achterdeur. Had hij goede zin, dan kregen ze wat snoep of dadels in de handen geduwd en dan was het: "wegwezen". Het kwam ook voor, dat hij er hele tijden niet was. Waar hij dan uithing, is niet bekend. De theekoepel was dan gesloten en de luiken zaten er voor. Dat was meestal in de winter. Of hij dan helemaal afwezig was of gewoon in het grote huis woonde, weten de kinderen van toen niet.

De theekoepel van Alenvelt vlak voor de sloop ca. 1958 met Zr. Irmenfried Stieldorf, Zr. Maria Scholastica Gönner, een aannemer(?) en een paar werklui.

BEWONING VAN HUIZE ALENVELT

Nadat Kees Valkenstein in 1946 huize Alenvelt had verlaten, kwam oud-burgemeester Verder, die na de oorlog met vervroegd pensioen was gegaan, er met zijn gezin wonen. Mevrouw Verder herinnerde zich in een gesprek met Klaas Nanning in 1988 dat zij Pouwlina één keer had ontmoet. Zij begroette haar in het Nederlands en kreeg in het Frans antwoord wat haar zeer bevreemde. Na de dood van Pouwlina bewoonde de familie Verder het hele huis met uitzondering van de zolder, de kelder en de twee kamers links beneden waar Tahsine huisde. Tahsine hield zich altijd afzijdig. Mevrouw Verder voelde ook altijd een soort kilte in de relatie met Tahsine. Zij kon zich dat wel voorstellen want er kwam zo maar opeens een hele familie met kinderen wonen. Ze maakte ook altijd met iedereen, die er later woonde, de afspraak dat je deed of je het hele huis zelf bewoonde. Was er iemand van de andere kant in de gang, dan wachtte je tot die weer weg was. Zo hoefde je elkaar nooit tegen te komen. Ze herinnerde zich niet wie er voor Tahsine gezorgd had en of hij toen nog personeel had. Hij nam bijvoorbeeld 's maandags altijd zijn was mee naar Ozebi, dat naast een zwembad ook een wasserette en een badhuis had. Met de Vleutenaren had Tahsine na de dood van Pouwlina weinig contact. Toen Wim van Eijk hem in 1950 uitnodigde op zijn bruiloft, kwam hij niet maar liet het bruidspaar een paar weken later op Alenvelt komen, waar ze een glaasje wijn kregen. Hij bezocht nog één keer samen met Kobus Jansen, de pachter van Ockhuizen 22, die inmiddels in de Stationsstraat rentenierde, de boerderij in Haarzuilens. Ze kwamen met de bus en Tahsine vond het wel leuk de boerderij nog eens te zien.

POUWLINA'S TESTAMENT

Op 18 december 1934 had Pouwlina haar testament laten opmaken bij notaris C. Onnen te Utrecht. Of dit een veranderde versie van een vorig testament was, is niet bekend. Toen het werd geopend door notaris Fortuyn Droogleever, kreeg Tahsine de verrassing van zijn leven. Pouwlina had hem duidelijk nooit iets over dit testament verteld. Het begon met een aantal legaten: aan het Rooms Katholiek Parochiaal Armbestuur te Vleuten 2.000 gulden; aan de Diaconie der Nederduitsch Hervormde Gemeente te Vleuten 2.000 gulden (ze trad hiermee in de voetstappen van haar moeder); aan de pachters van de hofsteden en landerijen of hun weduwen het recht hun huur te verlengen op

dezelfde wijze als voor haar dood. Daarna riep ze het Van Bijlevelfonds in het leven dat ze beërfde met de vijf huizen in het dorp vanaf de Brouwerij tot het winkelwoonhuis aan de Dorpsstraat. Het beheer en bestuur werd door Pouwlina opgedragen aan notaris Fortuyn Droogleever die bij notariële akte een opvolger mocht aanwijzen die echter nooit uit de geestelijke stand mocht komen. (Dit illustreert weer Pouwlina's afkeer van de kerk.) Het Fonds had twee doelen: ten eerste het onderhouden en zo nodig vernieuwen van het familiegraf op het kerkhof te Vleuten. Ten tweede: *het overige geld "te besteden tot het verleenen van onderstand aan behoeftige inwoners van Vleuten die den zeventig jarigen leeftijd hebben bereikt."* Daarna vervolgde het testament met een legaat aan het Centraal Museum te Utrecht. Ze liet dat al haar schilderijen na. Er bestaat een lijst van het museum met daarop 51 werken! Toen ging het testament verder als volgt: *"Ik sluit mijn genoemde echtgenoot den Heer Hassan Tahsine Bey uit van het erfgenaamschap in mijn nalatenschap. Ik legateer aan mijn echtgenoot den Heer Hassan Tahsine Bey het vruchtgebruik mijner nalatenschap nadat daaruit bovengenoemde legaten, de schulden, de successierechten en de boedelkosten daarop rustende, zullen zijn betaald."* Het testament vervolgde met het benoemen van een bewindvoerder over dit deel van de nalatenschap: de heer Willem Jacobus Fortuyn Droogleever. Met andere woorden: ze ontferde Tahsine! Toen dat tot hem doordrong, moet hij woedend zijn geworden. Wie ging er dan wel met haar erfenis vandoor? Dat werd duidelijk uit het volgende: zij riep een Stichting in het leven: de "Van Bijleveltstichting" die ze eerst een bedrag van honderd gulden toekende. Daarna volgde het doel van deze Stichting: *"het verleenen van geldelijken en zedelijken steun aan personen die een bestaan zoeken in het beoefenen van de schoone Kunsten en Wetenschappen, op welk gebied ook, daaronder ook begrepen het tooneel en dergelijke. Het bestuur der Stichting zal worden gevormd door vijf bestuurders. Tot voorzitter en beheerder van het vermogen der Stichting benoem ik den Heer W.J. Fortuyn Droogleever, notaris te Utrecht voornoemd, die het recht heeft bij notarieele akte of testament in de opvolging dezer functie te voorzien, welk recht ik eveneens aan zijn opvolgers toeken. De overige bestuurders worden aangewezen door en gekozen uit de besturen van: het hoofdbestuur van het Nederlandsch Tooneelverband, gevestigd te Amsterdam, het Bestuur der Rijksacademie voor beeldende Kunsten te Amsterdam, wier Reglement laatstelijk is goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van acht en twintig augustus negentien honderd een en dertig, de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst te Amsterdam, opgericht in achttien honderd negen en twintig, de Nederlandsche Maatschappij voor Letterkunde gevestigd te Leiden, opgericht achttien Juli zeventien honderd zes en zestig, elk een bestuurder."* Daarna volgden nog aanwijzingen wat te doen bij een vacature in het bestuur. Deze moest worden waargenomen door de directeur van het Rijksmuseum te Amsterdam, totdat de besturen een nieuwe bestuurder hadden gekozen. Deze Van Bijleveltstichting werd in de volksmond later vaak de "Schilderstichting" genoemd. Pouwlina benoemde verder tot uitvoerders van haar wilsbeschikkingen meester Gustave Couteaux, advocaat te Stamboul voor haar bezittingen in Constantinopel en Willem Jacobus Fortuyn Droogleever voor de overige bezittingen. Daarna had ze nog een laatste wens: *"Tenslotte verklaar ik uitdrukkelijk te verlangen dat mijn stofelijk overschot begraven worde op het Roomsche Katholiek Kerkhof te Vleuten in het familiegraf der families van Bijlevelt en le Brun, waarin ook mijne ouders zijn bijgezet."* Aan deze laatste wens werd direct voldaan, zoals we al hebben gelezen. Op 7 mei 1947 werd het testament te Utrecht bij de inspecteur geregistreerd. Toen werden ook de goederen getaxeed, getuige de opgemaakte taxatierapporten die waarschijnlijk door de Van Bijleveltstichting in oprichting werden gevraagd.

J.C. Plomp, rijksschatteer te Zuilen, en A. van de Bovenkamp, bouwkundige en taxateur te De Meern, taxeerden de onroerende goederen van Pouwlina. Bij haar dood had zij in bezit: de herenhuize Alenvelt met koetshuis, tuinmanswoning, paardenstal, schuren, koepel, tuin en bos, geschat op 22.000 gulden; de hofstede Klein-Alenvelt met landerijen, boerderij, schuren en bergen, geschat op 85.400 gulden; de hofstede Puntenburg met landerijen, geschat op 62.400 gulden; de hofstede Hinderstein met landerijen, geschat op 40.500 gulden; de hofstede onder Haarzuilens (Ockhuizen 22) met landerijen, geschat op 30.000 gulden; een perceel weiden hooiland in Vleuterweide, geschat op 3.000 gulden; een perceel hooiland op Rosweide, geschat op 3.600 gulden; een perceeltje boomgaard naast Hinderstein, geschat op 350 gulden; het recht van bepoting en het grasgewas van de bermen van de Utrechtseweg voor Alenvelt, de Kantonnale weg en de halve Krochtdijk, geschat op 1.000 gulden; het koffiehuis de Tol met woonhuis daarachter, geschat op 6.000 gulden; twee huizen onder een dak met schuur aan de Utrechtse weg, geschat op 5.800 gulden; het land De Erfpacht naast de R.K. kerk, geschat op 6.000 gulden; een perceel tuingrond genaamd Batenburg aan de Schoolstraat, geschat op 300 gulden; een woonhuis aan de Dorpsstraat, geschat op 1.500 gulden; twee huizen onder een dak naast het gemeentehuis met erf en tuin, geschat op 5.000 gulden; het koffiehuis de Brouwerij met schuur en erf, geschat op 6.000 gulden; drie woonhuizen met tuin naast de Brouwerij aan de Dorpsstraat, geschat op 8.000 gulden; het winkelhuis met pakhuis, erf en tuin aan de Dorpsstraat, geschat op 3.500 gulden; een huis met smederij te Harmelen, geschat op 3.500 gulden; een winkelhuis te Harmelen, geschat op 2.500 gulden; het totaal kwam op 296.350 gulden. Wat opvalt is dat het onroerend goed in Constantinopel hier niet bij werd genoemd. Het kan zijn dat het niet werd meegeteld omdat Couteaux hiervoor verantwoordelijk was en niet Fortuyn Droogleever, maar het kan ook zijn verkocht. Verder zijn, sinds 1909, de tuinderijen in Utrecht verkocht, waarschijnlijk tijdens uitbreidingsplannen van de stad. Voor de roerende goederen werd ook een taxatierapport opgesteld. Het voert te ver om op te noemen wat Pouwlina in huize Alenvelt aan goederen had staan. Uit het taxatierapport wordt duidelijk dat het huis overvloedig was gemeubileerd met eikenhouten en mahoniehouten meubelen, veel tapijten, glas, servies, koperwerk en lin-

nengoed. Aan sieraden was er niet veel, wat goud en zilverwerk. Wel waren er veel schilderijen waarvan enkele hoog werden ingeschat. Het totaal aan roerende goederen werd geschat op 17.647,50 gulden.

Tahsine vecht het testament aan

De Van Bijleveltstichting en het Van Bijleveltfonds traden direct in werking. Fortuyn Droogleevers beheerde zelf het Fonds en de Stichting. Bij zijn dood op 26 maart 1953 droeg hij notarieel het Fonds over aan de heer W.J. Royaards, die op de Hamtoren had gewoond, en de Stichting aan meester J.A. Star Busmann, advocaat en procureur. Tahsine liet het er niet bij zitten en begon een proces om het testament ongeldig te verklaren. Het proces vond plaats voor de Arrondissementsrechtbank te Utrecht. Tahsine nam hierin het volgende standpunt in: omdat Pouwlina door haar eerste huwelijk met Djemal de Turkse nationaliteit had en hij bij en na het aangaan van het huwelijk met Pouwlina de Turkse nationaliteit bezat en Pouwlina door het aangaan van dit huwelijk de Turkse nationaliteit had aangenomen en nooit had verloren, werd de erfopvolging door de Turkse wet beheerst en daarom vererfde haar nalatenschap volgens de Turkse wet. Volgens deze wet had Tahsine recht op de helft van de nalatenschap van zijn echtgenote en Pouwlina had slechts de andere helft mogen gebruiken voor de legaten en stichtingen. Hij eiste daarom dat het testament ongeldig werd verklaard, dat hij als erfgenaam werd aangewezen en dat de gedaagden (dat zijn alle belanghebbenden bij dit testament) over gingen tot scheiding en deling van de nalatenschap. Uit de overwegingen van de rechtbank blijkt dat Tahsine na de dood van Pouwlina veel moeite heeft gedaan het huwelijk te Constantinopel te registreren. Verder is hem twee keer de Turkse nationaliteit om politieke redenen ontnomen en weer toegekend. Maar zelfs al zou Pouwlina de Turkse nationaliteit hebben bezeten ten tijde van haar overlijden, dan nog golden de Nederlandse wetten van erfrecht, omdat het merendeel van de onroerende goederen in Nederland lag. Daarom gingen de gedaagden ervan uit, dat het Turkse recht niet van toepassing was. De rechtbank ging hierin mee en oordeelde op 12 november 1954 dat Tahsine in zijn vorderingen niet ontvankelijk werd verklaard. De rechtbank verklaarde daarbij dat Tahsine ten tijde van het overlijden van Pouwlina stateloos was, omdat hij de Turkse nationaliteit in augustus 1939 had verloren en pas in mei 1947 her kreeg.

Tahsine ging in hoger beroep. Op 17 maart 1955 oordeelde het gerechtshof te Amsterdam, dat het vonnis van de Arrondissementsrechtbank te Utrecht moest worden vernietigd. Ze wezen opnieuw recht en wel als volgt: het testament van Pouwlina van 18 december 1934 werd vernietigd voor zover Tahsine hierin werd uitgesloten als erfgenaam. Ze benoemden Tahsine als erfgenaam van de helft van de nalatenschap en verklaarden dat deze hem vrij en onverkort moest worden uitgekeerd. Daarom werden de belanghebbenden in dit testament veroordeeld om met Tahsine over te gaan tot scheiding en deling van de nalatenschap met benoeming binnen 14 dagen van een notaris die dit ging uitvoeren. Omdat ik van dit proces alleen een dagvaarding heb gezien, weet ik niet wat de "nader aan te voeren gronden" zijn geweest waarop het hof geoordeeld heeft Tahsine alsnog de helft van de erfenis toe te kennen. Misschien oordeelde de rechter dat een echtgenoot in het Nederlandse recht helemaal niet kan worden ontferd. Tahsine won hiermee dus het hoger beroep. Omdat dit echter zeven jaar na de dood van Pouwlina plaatsvond, waren zowel de Van Bijleveltstichting als het Van Bijleveltfonds volop in werking getreden. Op 9 juni 1950 had Fortuyn Droogleevers als voorzitter en beheerder

van de Van Bijleveltstichting, als bewindvoerder over het met vruchtgebruik belaste deel van Pouwlina's erfenis (het deel van Tahsine dus), als uitvoerder van haar testament en in naam van de overige leden van de Stichting (Mr. Johannes Hendricus Coenraad van den Berg namens het Nederlandse Toneelverbond, Willy van der Mandele namens de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten, Mr. Alexander Willem Rijnhard Baron Mackay namens de Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst en Dr. Carel Coenraad Krieger namens de Maatschappij voor Letterkunde) het land "de Erfpacht" met een stukje weiland en een stukje bos verkocht voor 38.000 gulden aan de pas opgerichte "Stichting Schoolzusters van Heiligenstadt". Deze Stichting was op 5 april 1950 opgericht, omdat de zusters zelf geen geld hadden. Het bestond uit: pastoor Johannes Hermanus Beutener voorzitter, gemeenteontvanger Theodorus Gerardus van Dijk penningmeester, fruitkweker Antonius Johannes van Rossum, veehouder Johannes Antonius Ebskamp, veehouder Hermanus Josephus van Rooijen, allen lid. Van het bos behield Tahsine het vruchtgebruik, behalve het gedeelte dat was afgebakend en dat direct op de Stichting Schoolzusters van Heiligenstadt overging. Op het aangekochte perceel ging deze Stichting een bejaardentehuis bouwen waarin de Schoolzusters van Heiligenstadt zouden komen wonen en werken. Dit was een congregatie, die oorspronkelijk in Normandië was gesticht door Maria Magdalena Postel. Tijdens de Franse Revolutie stichtte deze congregatie een klooster in Heiligenstadt in Duitsland. Het is vanuit dit Duitse klooster dat de Schoolzusters van Heiligenstadt naar Vleuten kwamen. Op 3 juli 1950 verschenen Tahsine en de Stichting Schoolzusters van Heiligenstadt opnieuw voor de notaris. Tahsine was inmiddels tot erelid gemaakt van de Stichting Sint Jozefzorg, Katholieke Stichting voor behuizing van bejaarden te Vleuten, welke Stichting reeds eerder was opgericht. Pastoor Beutener moet gedacht hebben: "Maak je vijand tot erelid en schaar hem daarmee aan je kant." Tahsine deed in deze akte afstand van alle rechten die hij op de onroerende goederen uit de verkoop van 9 juni had gehad en schonk deze aan de Stichting. Hij bedong hierbij een aantal zaken waaronder de belangrijkste waren: *"in de op voormelde percelen te stichten woningen voor behuizing van bejaarden zullen zowel katholieken als niet-katholieken kunnen worden opgenomen; desgewenst zal aan de comparant (= Tahsine) ook woning of pen-*

sion worden verstrekt zonodig bij gebleken armlastigheid gratis." Met dit laatste verzekerde Tahsine zich van een zorgeloze oude dag. Hij maakte er echter later geen gebruik van.

Tahsine in de spreekkamer van Sint Jozefzorg (oude gebouw) tussen Zr. Maria Scholastika Gönner, Provinciaal Overste en Moeder Overste (links) en Zr. Irmenfried Stieldorf, 1e assistent (rechts). Foto archief Zusters van Maria Magdalena Postella.

In 1952 stond het bejaardencentrum Sint Jozefzorg er. Op oude ansichtkaarten staat ook wel "Bejaardencentrum Alenvelt" maar zo heeft het nooit geheten. De zusters van Heiligenstadt gingen er wonen en namen bejaarden bij zich in huis die ze verzorgden.

Bejaardentehuis Sint Jozefzorg kort na de bouw in 1952.

Op 1 augustus 1953 werd de Stichting Rooms Katholiek Bejaardencentrum "Sint Jozefzorg" opgericht. Het doel van deze Stichting was: "het stichten of doen stichten, exploiteren en beheren van één of meer behuizingen ten behoeve van de huisvesting, en – zo nodig – verzorging van bejaarden, al dan niet in de vorm van weldadigheid."

In 1955 won Tahsine dus het eerder gemelde proces en wilde hij dat er een schikking plaatsvond. Hij was niet zo zeer geïnteresseerd in huize Alenvelt. Hij had liever een som geld en in afwachting daarvan ging hij in Den Haag wonen. Misschien had hij daar vrienden. Er waren in Den Haag met al die ambassades vermoedelijk meer moslims. Dat hij geen interesse had in het huis, blijkt ook wel uit het feit dat hij inmiddels zonder toestemming of medeweten van de Van Bijleveltstichting schilderijen, die aan het Centraal Museum waren vermaakt, had verkocht en ook meubels had weggegeven. Ook de kerkbank werd aan de kerk verkocht

door Tahsine of de Van Bijleveltstichting. De deurtjes werden direct gesloopt, de kussentjes verwijderd en de bank werd voortaan gebruikt door de kerkmeesters. Pastoor Ohl heeft dit niet meer meegemaakt. Hij was inmiddels op 31 januari 1944 overleden. Tahsine kwam nog een keer kijken in Vleuten en bracht toen een kort bezoek aan mevrouw Verder en aan de familie van Eijk. Hij zag er toen tamelijk slecht uit. Erg mager en met een lange, grijze, ietwat onverzorgde baard. De familie Van Eijk herkende hem eerst niet. Nog geen half jaar later bereikte Vleuten het bericht dat hij was overleden. Op 23 september 1957 verkocht de Van Bijleveltstichting voor 47.800 gulden huize Alenvelt met inboedel, opstallen, erf, tuin, bos en een stukje weiland aan de Nederlandse Provincie van de Schoolzusters van Heiligenstadt. In deze akte wordt vermeld dat Tahsine vruchtgebruiker is gebleven tot 1 juli 1957. Hieruit moet worden opgemaakt dat de erfenis tot die tijd nooit is gescheiden en Tahsine zijn erfdeel niet heeft gekregen. De genoemde datum kan twee dingen betekenen. Of op die datum is alsnog de erfenis gedeeld of het is Tahsine's datum van overlijden. Waarom de erfenis na de uitspraak van de rechter in 1955 nog twee jaar lang niet is opgedeeld, blijft onduidelijk. Het kan zijn dat de Van Bijleveltstichting weer in hoger beroep ging of dat ze zulke bezwaren maakte dat de procedure almaar werd gerek. De Stichting had in die tijd het geld natuurlijk hard nodig om de boerderijen te onderhouden en wilde haar pachters niet in de steek laten.

Bejaardentehuis Sint Jozefzorg werd al gauw te klein voor de behuizing van zusters en bejaarden en daarom besloten de zusters tot de bouw van een eigen kloostergebouw. Het grootste deel van het bos van Alenvelt werd in 1959 voor deze bouw gekapt en in 1960 trokken de zusters in klooster Spes Nostra. Na de verkoop van huize Alenvelt aan de zusters zijn de twee kamers van Tahsine verbouwd tot een appartement met een voorkamer, een slaapkamer, een keuken en een badkamer. Hierin hebben onder anderen gewoond: dokter Bijvoet, die zijn praktijk in De Meern had, de familie Bogaards van de bloemenwinkel Floraville en de familie Bos (één van de zonen van de groentewinkel). Mevrouw Bos vertelde mij dat ze er twee jaar erg prettig had gewoond. Ze had geen last gehad van vocht en kou doordat er aan hun kant altijd voorzetrampen voor de ramen zaten en ze een goede kachel hadden. Ze kwam van een boerderij en rond huize

Alenvelt had ze ook veel ruimte en het was er heerlijk vrij. Na de dood in 1975 van oud-burgemeester Verder, die al die jaren in Alenvelt was blijven wonen, verhuisde mevrouw Verder naar de Bottensteinweg. De laatste bewoners van huize Alenvelt, de heer en mevrouw Bos, kregen in 1976 het bericht dat ze naar andere woonruimte moesten omzien. Huize Alenvelt werd afgebroken. De zusters vonden het huis te kil en te slecht onderhouden. Het had eensteens muren met betengelde wanden. Volgens mevrouw Verder was het bijna niet warm te stoken. De zusters vertelden mij dat de paddestoelen in de kelder groeiden. Vòòr het huis in december 1976 onder de slopershamer viel, hebben de zusters de inventaris, voor zover nog aanwezig, opgeruimd, in het klooster gezet of verkocht.

De sloop van huize Alenvelt in december 1976.

Het nieuwe huize Alenvelt werd ongeveer 1 meter verder naar achteren herbouwd als huis voor bejaarde zusters. Het werd tegelijkertijd verbonden met de garage en tuinhuiswoning. Ongeveer tien jaar geleden is het Johannes Hospitium, een huis voor terminale patiënten, begonnen in enkele kamers van het kloostergebouw uit 1960. In 2002 is gestart met de bouw van een geheel nieuw Hospitium in de kloostertuin grenzend aan Poortland. Op het terrein voor het bejaardentehuis aan de Hindersteinlaan verrees een aantal appartementen.

Het nieuwe huize Alenvelt, voorjaar 2001, foto van de schrijfster.)

HET VAN BIJLEVELTFONDS

Pouwlina had in haar testament het Van Bijleveltfonds opgericht dat tot taak had het familiegraf op de R.K. begraafplaats te Vleuten te onderhouden en van het geld dat overbleef behoeftige Vleutense bejaarden van boven de 70 jaar te onderhouden. Hiervoor had het Fonds als

inkomsten de huren uit het rijtje huurhuizen beginnende bij de Brouwerij tot aan het winkelwoonhuis op de Dorpsstraat (thans Hindersteinlaan). Het Fonds kon hiermee in het begin weinig aanvangen. Het Fonds werd vanaf de dood van Pouwlina door Willem Jacobus Fortuyn Droogleever beheerd. Deze droeg het op 27 mei 1950 over aan Willem Jan Royaards, fruitkweker te Vleuten. Fortuyn bleef de jaarafrekening controleren. Op 18 december 1952 droeg Fortuyn Droogleever om gezondheidsredenen deze controle over aan Mr. J.A. Star Busmann. Kort daarna, op 26 maart 1953 om precies te zijn, overleed Fortuyn Droogleever. Op 22 oktober 1955 kwam het beheer in handen van mevrouw Mr. Johanna Elisabeth Huberta Royaards, de dochter van Willem Jan Royaards. Zij was getrouwd met Gerardus Jacobus van Andel en woonde in Utrecht. Tijdens haar beheer werd het Fonds omgedoopt in een Stichting ter voldoening aan de bepalingen in de Wet op de Stichtingen. Voortaan heette het Fonds officieel: Stichting het Van Bijleveltfonds. Een naam die zou bijdragen aan de verwarring door veel Vleutenaren tussen het Fonds en de Van Bijleveltstichting. Omdat mevrouw Van Andel-Royaards verhuisde naar Brabant gaf zij op 15 oktober 1976 het beheer over aan Cornelis Hendrik De Roos, eigenaar van de Beverolfabriek te Vleuten. Op 28 september 1990 benoemde de Roos zijn schoonzoon Joost van der Meijden tot beheerder. Deze woont momenteel in Gouda en oefent nog steeds het beheer uit. In het begin had het Fonds niet zoveel inkomsten maar op 31 mei 1956 verkocht het Fonds café de Brouwerij aan cafébaas Janssen voor ruim 7.000 gulden. Het café werd belast met een hypotheek van 8.000 gulden, die door Janssen in 1958 al weer werd afgelost. In 1966 werden de overige huurhuizen verkocht voor 35.000 gulden. Het Fonds beleende de koper met een hypotheek van 15.000 gulden die werd afgelost in 1968. Ondertussen verleende het Fonds nog een hypotheek en wel een zeer bijzondere.

Café Janssen eind jaren 50. Op de achtergrond boomgaard de Paddenaar.

Notaris Koch die bij de vorige hypotheek was ingeschakeld, kwam met het verzoek een hypotheek te verlenen aan een van zijn cliënten mr. P.F.Chr. Koch (geen familie) voor een bedrag van 12.000 gulden op het hem in eigendom toebehorende pand aan de Oudegracht 341 te Utrecht, welk pand werd bewoond door zijn vader de kunstschilder Pyke Koch. Het fonds ging hiermee akkoord en verstreekte de lening. Zo heeft het Fonds er nog toe bijgedragen dat Pyke Koch kon schilderen! Het geld dat bij deze transacties werd verdiend, werd belegd in obligaties, zodat het kapitaal flink groeide. Hiermee werd in het begin nog wel eens iets gedaan voor een behoeftige bejaarde. Zo onderhield het Fonds jarenlang een weduwe zonder pensioen. Nu wordt eigenlijk alleen het graf nog onderhouden. De doelstelling om behoeftige bejaarden te onderhouden, wordt niet echt meer gehaald, omdat bejaarden tegenwoordig AOW en meestal pensioen ontvangen en er allerlei instanties zijn die zich met bejaarden bezighouden. De heer Van der Meijden zoekt daarom ook naar andere wegen om het geld van het Fonds nuttig voor bejaarden te besteden.

DE VAN BIJLEVELTSTICHTING

Ook de Van Bijleveltstichting is meteen na het overlijden van Pouwlina in werking getreden. Zij werd vanaf het begin beheerd door notaris Fortuyn Droogleever die in 1953 het beheer overdeed aan Mr. J.A. Star Busmann. Deze droeg het beheer in 1980 over aan Mr. L.H.A.J.M. Quant. In het begin leverde de nalatenschap van Pouwlina niet zoveel geld op om er voor de kunsten veel mee te kunnen doen. Er was wat kapitaal dat werd aangevuld met de pacht van de in beheer zijnde boerderijen. Maar dit kapitaal dat jaarlijks rond de 14.000 gulden bedroeg, werd bijna in zijn geheel weer uitgegeven aan onderhoud en modernisering van deze boerderijen. Wat er over was, werd in vier gelijke delen overgemaakt aan de besturen van de kunstafdelingen. De Van Bijleveltstichting deed er alles aan om de boerderijen rendabel te maken en te houden. In het testament van Pouwlina stond dat de pachtprijs niet mocht worden veranderd, maar dat alles hetzelfde moest blijven. Maar de Van Bijleveltstichting brak bijvoorbeeld het pachtcontract open van de boerderij Ockhuizen om zo een schaalvergroting te kunnen doorvoeren. In 1964 nam Ko Jansen het bedrijf over van zijn vader Piet. Ze hadden toen zo'n 23 melkkoeien en dat was niet toereikend voor een inkomen. In 1966 verstreekte de Van Bijleveltstichting hem een lening waardoor hij een varkensstal kon bouwen en mestvarkens kon gaan houden. Dat hield hij vol tot 1979 want in 1976 was het bedrijf vergroot van 23 naar 40 koeien. Dat kon doordat Ko er 4 hectare land bij kocht en hoewel het land niet in verhouding stond tot het aantal koeien, kon met het aankopen van ruwvoer zoals snijmaïs het bedrijf worden vergroot, waardoor het inkomen van de boer toenam. De Van Bijleveltstichting vroeg eerst om een goed plan dat door de Voorlichtingsdienst werd opgesteld en dan werd er een lening verstrekt. De pachtboeren hadden met Fortuyn Droogleever niet zo'n goed contact. Deze had een toezienend voogd aangesteld die de boerderijen bezocht, een zekere Van Os uit Benschop. Dat was een beetje stijf kereltje met een petje op die wat houterig liep met een stokje. Zag hij ergens een distel staan dan stond hij daar met zijn stokje tegenaan te tikken in de trant van: die had er eigenlijk niet horen te staan. Met de latere beheerders van de Van Bijleveltstichting, Mr. Star Busmann en Mr. Quant hadden de pachters goed contact. Zij bezochten minimaal één keer per jaar alle boerderijen en als er grote veranderingen werden doorgevoerd wel vaker. De boeren hadden een grote vrijheid van handelen en als er een uitbreiding moest plaatsvinden of vernieuwingen aan de boerderij, zei de Stichting nooit in detail hoe het moest gebeuren maar liet dat aan de boer zelf over. De Van Bijleveltstichting verkocht in de loop der jaren alle boerderijen. De gemeente, die de grond

Toen boerderij Hinderstein moest worden gesloopt werd hij vervangen door deze moderne Agro boerderij op de Smalle Themaat.

nodig had voor woningbouw, moest eerst de pachters uitkopen, waarna ze de grond van de Stichting kon kopen omdat de Van Bijleveltstichting dit zo wilde. Ze verkochten geen grond terwijl er een pachtcontract liep. De oude boerderij Hinderstein werd afgebroken om plaats te maken voor de Hindersteinlaan. Het bedrijf werd verplaatst naar de Smalle Themaat. Daar werd toen een hypermoderne Agro-boerderij gebouwd met een woonhuis dat los stond van de stallen. Op een deel van het land kwam de wijk Hinderstein te liggen. Later raakte deze boerderij nog meer land kwijt, toen het tweede deel van de wijk Hinderstein werd gebouwd en nog later verdween deze boerderij helemaal bij de aanleg van de Tol en de Haarrijnse plas. Het bedrijf Puntenburg werd, vanwege de ruilverkaveling, verplaatst naar de Vleuterweideweg, waar ook een Agro-boerderij werd gebouwd. Deze is blijven staan totdat de grond werd verkocht in verband met de bouwplannen in Vleuterweide. Toen werd ook deze boerderij afgebroken. Het oude Puntenburg werd het woonhuis en de praktijk van dokter Oolders en later dokter Kroese. Klein Alenvelt bleef nog lange tijd boerderij, totdat daar de wijk de Tol werd gebouwd. De boerderij bleef wel staan. Ockhuizen werd uiteindelijk verkocht aan de laatste pachter, die geen opvolger had om het bedrijf over te nemen. De landerijen worden nog steeds verpacht door de Stichting. Er wordt een geschikte koper voor gezocht. Door al deze verkopen kreeg de Stichting een steeds groter kapitaal te beheren, dat werd belegd. Uit de renten van dit kapitaal, dat momenteel tussen de 4 à 5 miljoen euro bedraagt, worden de kunstenaars zoals genoemd in Pouwlina's testament gesubsidieerd. Elke twee à drie maanden komen er zo'n 30 aanvragen voor subsidie binnen zonder dat de Stichting daar veel reclame voor hoeft te maken. Het bestuur komt iedere 2 à 3 maanden bijeen en houdt al deze aanvragen dan tegen het licht. Er wordt altijd een

afweging gemaakt of de aanvrager een beginnend kunstenaar is en of hij behoort tot een van de vier groepen als genoemd in de stichtingsakte: toneel (met daarbij inbegrepen cabaret), muziek, letterkunde en schilder/beeldhouwkunst.

Als dat het geval is en het is een goed doortimmerd wel overdacht project, dan is de Stichting graag bereid hiervoor een subsidie uit te keren. Het bestuur van de Stichting bestaat momenteel uit de volgende personen: voorzitter is prof. Mr. L.H.A.J.M. Quant, die de stichting beheert, de afgevaardigde voor de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst is A.F. Baron van Lijnden, de afgevaardigde van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde is Dr. L.L. van Maris, de afgevaardigde van de Rijksacademie van Beeldende Kunsten is Prof. Drs. J.W. Schrofer en de afgevaardigde van het Nederlandse Toneel Verbond is Mevr. Mr. E.M. Polak.

CONCLUSIE

Na lezing van dit artikel moeten we concluderen dat het grote complex, dat de familie Van Bijlevelt ooit had verworven, in zijn geheel is verdwenen. Of Pouwlina dit zo heeft gewild met het oprichten van haar Stichting, is moeilijk vast te stellen.

Uit haar brieven en andere stukken komt steeds naar voren dat alles zoveel mogelijk moest blijven zoals het was. Heeft ze beseft dat, om de doelstellingen van haar Stichting te bereiken, deze al haar bezittingen van lieverlee moest verkopen? We weten het niet. Dat de Stichting zoveel projecten van beginnende kunstenaars kan subsidiëren, zou haar zeker hebben verheugd. Pouwlina zelf komt naar voren als een zelfbewuste, geëmancipeerde vrouw, die wist wat ze wilde, maar in haar streven werd gedwarsboomd door haar uiterlijk en trotse karakter. Ze werd volgens mij, behalve door haar moeder, haar achterneef Henri en waarschijnlijk Kees Valkenstein, niet begrepen en was daarom in gezelschap erg teruggetrokken.

Pouwlina ging haar eigen gang, keerde de kerk de rug toe en vertrok als jonge vrouw geheel alleen naar het buitenland om te doen wat ze leuk vond, namelijk schilderen en in de hoop een partner te vinden die ze hier niet vinden kon. Het geluk leek haar uiteindelijk toe te lachen in het huwelijk met Djemal, een in Kosovo geboren Turk, maar daaruit kwamen, misschien doordat ze al boven de veertig was, weer geen nakomelingen voort, iets wat ze toch heel graag wilde, en haar man stierf jong. Haar tweede huwelijk bracht haar niet het geluk dat ze zo nastreefde. Haar man werd in Vleuten niet geaccepteerd, mede door de invloed van de behoudende pastoor Ohl en had met haarzelf nauwelijks contact. Pouwlina stierf volkomen vereenzaamd in haar grote huis. De Van Bijlevelttak van Alenvelt is daarmee opgehouden te bestaan.

Haar erfenis ging over in voornoemde Stichting. Daarmee ging ook de invloed die deze familie had op het leven in de Vleutense gemeenschap over naar de Stichting, totdat deze al haar bezittingen had verkocht. Als eerste werd de koepel gesloopt en het bos werd grotendeels gekapt voor achtereenvolgens de aanleg van een bejaardentehuis, een weg, een klooster met Hospitium en appartementen. Boerderij Hinderstein werd gesloopt en op het land van deze boerderij en van boerderij Klein Alenvelt liggen nu de wijken Hinderstein en de Tol. Boerderij Puntenburg en Ockhuizen zijn geen bedrijf meer. Het buiten Alenvelt werd als laatste gesloopt en in compleet andere gedaante opnieuw opgebouwd als tehuis voor bejaarde zusters.

De huurhuizen werden alle verkocht. Toch zal de naam Alenvelt altijd aan Vleuten verbonden blijven. Je zou je wel eens af kunnen vragen hoe het was gelopen als Pouwlina toch een Van Zuylen van Nijevelt aan de haak had geslagen. Dan had het dorp Vleuten er misschien heel anders uitgezien!

Luchtfoto van Vleuten, 1963. Bijna al het land ten noorden van de Pastoor Ohl laan tot aan de Smalle Themaat heeft aan de familie Van Bijlevelt toebehoord.

Noten

(1) De citaten in dit artikel komen uit het familiearchief van de familie Van Bijlevelt dat wordt bewaard in Het Utrechts Archief, tenzij anders vermeld.

(2) Archief R.K. Willibrordparochie, Liber Defunctorum (begraafboek).

(3) Archief gemeente Vleuten-De Meern, Kees Valkenstein dossier.

Bronnen

Het Utrechts Archief, Familiearchief van de familie Van Bijlevelt.

Archief gemeente Vleuten-De Meern, Kees Valkenstein dossier.

Archief van de Zusters van Maria Magdalena Postella, klooster Spes Nostra te Vleuten.

Archief van de Stichting het Van Bijleveltfonds te Gouda.

Archief van de Van Bijleveltstichting te Utrecht
Archief R.K. Willibrordparochie, Liber Defunctorum (begraafboek).

Vonnis van de Arrondissementsrechtbank in Utrecht no 990/1951 en dagvaarding van het Gerechtshof te Amsterdam d.d. 28-1-1955.

Collectie J.P. Jansen, Haarzuilens.

Gesprekken

Gesprekken door de heer K.B. Nanning in de jaren 1988-1989 met mevrouw M. Verder-Liesker en de heer en mevrouw P.N. Boeijen-Jongerius.

Gesprekken door de schrijfster in de jaren 2001-2002 met mevrouw Bos, zuster Maria Elisabeth Kosterman, mevrouw S. Oostrum-van der Horst, de heer J.P. Jansen, de heer Prof. Mr. L.H.A.J.M. Quant en de heer en mevrouw A.M. Sprong-Versteeg.

Ik wil iedereen waarmee ik in de afgelopen twee jaar heb gesproken of die mij materiaal heeft geleend, hartelijk danken voor zijn of haar medewerking. Verder wil ik iedereen bedanken die mij heeft geholpen met opmerkingen, aanvullingen en correcties. Zonder hun hulp had dit artikel niet tot stand kunnen komen!

RONDE VLEUTENSE KERK

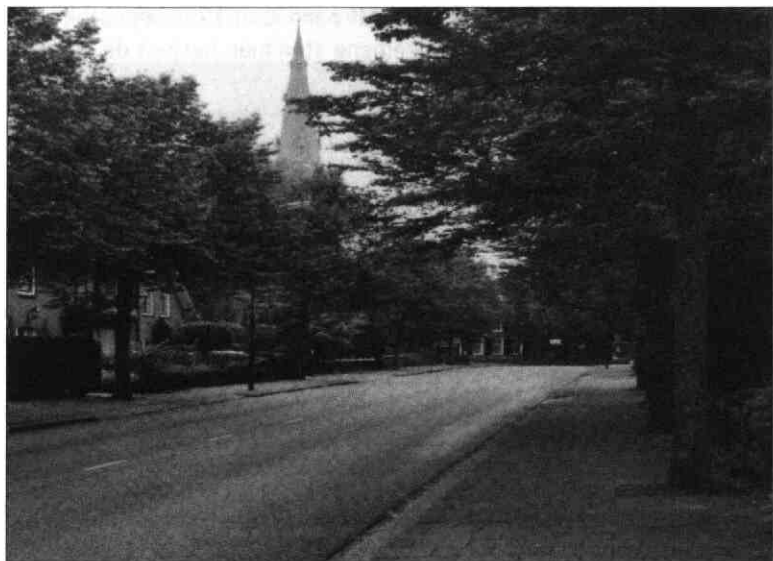
Onze straatnamen, oorsprong en betekenis (15)

In deze serie zijn bijna alle wijken de revue gepasseerd. De laatste complete wijk is die rond de Vleutense kathedrale kerk. In principe liep hier in het verleden de voornaamste verbindingsweg van Vleuten naar Utrecht waarvan de naam meerdere keren veranderd is. Juist in deze wijk zijn naar belangrijke burgers van de gemeente Vleuten van de vorige eeuw straatnamen genoemd.

BOTTENSTEINWEG

Deze weg is genoemd naar kasteel Bottenstein dat langs de Vleutense Wetering stond. Deze moet ongeveer op de plaats gestaan hebben waar nu het pand Stationsstraat 44-46 is en waar mogelijk nog restanten van de fundering te vinden zijn.

De stichtingsdatum van het kasteel is niet bekend maar de oudste bron dateert uit 1469. In dat jaar beleende Frederik Utenham, die heer van Den Ham en Bottenstein was, zijn oom Jan Utenham met het kasteel. In 1832 staat het kasteel nog ingetekend op de kadastrale minuutkaart. Het is verder niet precies bekend wanneer het kasteel afgebroken is, wel dat in 1930 op die plaats, in de huidige Stationsstraat, een landhuis is gebouwd. Op 23 maart 1936 is het uitbreidingsplan door de gemeenteraad goedgekeurd zoals in de wegenlegger wordt vermeld¹. De bestaande weg heette toen 'Weg over Bottenstein' maar een nieuwe weg kon, door de oorlog, niet aangelegd worden. Op 9 september 1946 kwam het onderwerp voor een verbindingsweg tussen de Stationsstraat en de toenmalige Utrechtseweg, wat nu de pastoor Ohlleen is, weer aan de orde. Op voorstel van Burgemeester en Wethouders besloot de gemeenteraad van Vleuten op 10 oktober 1946 de nieuwe weg de naam Bottensteinweg te geven². Tevens werd besloten de brug over de Vleutense Wetering de Bottensteinbrug te noemen. Op 23 december 1965 werd door de gemeenteraad besloten om de weg tot 7 meter te verbreden en te voorzien van een gesloten asfaltdek³.

Bottensteinweg vanaf de Stationsstraat in het westen.

PUNTEBURG

Deze doodlopende weg loopt vanaf de Pastoor Ohlleen over de Vleutense Wetering naar de boerderij Puntenburg die in het verleden via een oprit ook vanaf de Stationsstraat bereikbaar was. De geschiedenis van deze boerderij gaat terug tot de Middeleeuwen want op de voorgrond in de richting van de Vleutense Wetering is met muurankers het

jaar 1633 aangegeven. Vanaf 1802 zijn in de archieven van de Historische Vereniging talrijke akten over transport, inventaris, boedelscheiding en successie te vinden. Duidelijk is ook dat er een link bestaat met de hofstede Alenvelt die eigendom was van de familie van Bijlevelt.

Puntenburg vanaf de Pastoor Ohlleen in het noorden.

Uit 1818 dateert een inventarisatieakte van de Vleutense pastoor Paulus Bijlevelt die erfgenaam was van hofstede Bijlevelt. Op 28 december 1818 krijgt hij, als erfgenaam uit de boedelscheiding van de inventarisatie, 6 morgen land op Themaat⁴. Van 17 januari 1821 is een successieakte⁵ en van 24 juli 1826 weer een boedelscheiding⁶. In alle akten tot 1893 spelen de hofsteden Alenvelt, Hinderstein en Puntenburg een rol. Door de ruilverkaveling, gedurende de jaren vijftig van de vorige eeuw, verliest boerderij Puntenburg zijn agrarische functie. Alhoewel de hoofdvorm intact gebleven is, is deze sindsdien ingrijpend verbouwd.

In het gemeentearchief van Vleuten is niet gevonden wanneer de straatnaam Puntenburg door de gemeenteraad is vastgesteld. Gelet op de oude geschiedenis van deze weg is het niet uitgesloten dat dit gebeurd is tijdens de vergadering van 14 januari 1954 na de samenvoeging van de vroegere gemeenten Oudenrijn, Velthuisen, Vleuten en Haarzuilens. Tijdens die vergadering zijn alle straatnamen gelegitimeerd waarbij men toen echter de straten van Veldhuizen is vergeten.

UTRECHTSEWEG

Voordat in de jaren dertig het Amsterdam-Rijnkanaal werd gegraven, bestond er een doorgaande weg vanaf de noordwestelijke kant van Utrecht richting Vleuten. Op de 'Caerte van de Vrijheid der Stadt Utrecht' van 1539 staat deze weg al aangegeven en wordt 'De Vleutensche Dijck' genoemd. Tot 1850 worden, tot aan de huidige Hervormde Kerk, de namen 'Vlueterdyck' en 'Den Vleutens Dijk' op oude kaarten vermeld. Op kaart van J.H. Kips van 1850 blijkt dat de weg vanaf Utrecht tot aan de tol Alenvelt 'Vleutensche Weg' heet en vanaf die plaats tot aan de sluis bij 't Hoog 'Achterdijk' wordt genoemd. Nadat in 1855 de spoorlijn Utrecht - Gouda was aangelegd, werden twee bochten in de weg aan de zuidzijde van de spoorlijn, vanaf boerderij 'Den Hoet' tot aan het huidige benzinstation en bij Hof ter Weijde rechtgetrokken. Ook doorsneed de spoorlijn de weg gelegen tussen Huis Vleuten en de tol Alenvelt.

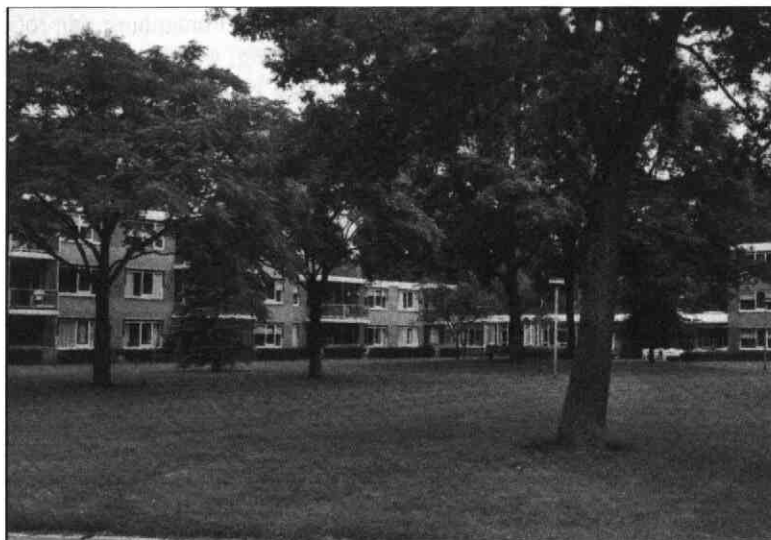
Op 23 juni 1925 besloot de gemeenteraad van Vleuten om het weggedeelte vanaf de R.K. Kerk, de huidige pastoor Ohl, tot aan de gemeentegrens bij boerderij Den Hoet 'Utrechtseweg' te noemen⁷. Het verlengde hiervan horende bij de gemeente Utrecht kreeg de naam 'Verlengde Vleutenseweg'.

Als gevolg van de aanleg van de genoemde spoorlijn werd ook de Enghlaan doorsneden en voorzien van een overgang met klaphekken. Door de ruilverkaveling in de vijftiger jaren werd deze overgang opgeheven en het zuidelijke gedeelte van de Enghlaan aan de Utrechtseweg toegevoegd. In 1937 werd de Utrechtseweg, die tot dan toe een grindweg was, geasfalteerd.

Tijdens de raadsvergadering van 21 december 1971 werd besloten om de Utrechtseweg te reconstrueren⁸. Dit hield in dat de Utrechtseweg vanaf de spoorwegovergang 'de Tol' tot aan de gemeentegrens met Utrecht nabij boerderij Den Hoet verbreed zou worden. In verband met het toenemende fietsverkeer werd aan beide zijden van de weg een fietspad van 1 meter breedte aangelegd. De huidige Utrechtseweg loopt vanaf Den Hoet tot aan de spoorwegovergang bij De Tol en gaat vervolgens over in de Hindersteinlaan.

ALENVELTPARK

In 1952 kwam een bejaardencentrum met een 25-tal woningen voor ouderen gereed. Omdat het complex verschillende toegangswegen vanaf de vroegere Utrechtseweg zou krijgen, kon de huisnummering daar niet onder plaatsvinden. Er moest daarom een nieuwe straatnaam komen. Omdat voor het gebouw een groot grasgazon gepland was, viel

Alenvelpark vanaf de Pastoor Ohl in het zuiden

Willibrordpad vanuit het westen.

tijdens de raadsvergadering de naam 'Willibrordpark'. De achterliggende gedachte was dat Sint Willibrordus, de grondlegger van Christendom en beschaving in ons land was. Ook was de gemeente Vleuten en de rooms-katholieke kerk al eeuwen onder bescherming van deze heilige geplaatst. De burgemeester gaf de voorkeur aan de naam Alenvelpark omdat deze bij de bevolking ingeburgerd was maar ook omdat de grond van het bejaardencentrum behoorde tot huize Alenvelt en gekocht werd van de Van Bijleveltstichting. Alenvelt was voorheen gelegen in de voormalige buitenplaats Hinderstein en werd in de loop van de 18e en 19e eeuw van een hofstede met herenkamer omgebouwd tot een apart herenhuis met daaromheen een bos en tuinen. Dit alles was voorheen eigendom van de familie van Bijlevelt. Het pand is in 1976 afgebroken. Met algemene stemmen besloot de gemeenteraad op 28 december 1950 aan de betrokken plaats de naam Alenvelpark te geven⁹.

WILLIBRODPAD

Ongetwijfeld vonden enkele raadsleden dat Sint Willibrordus, die al eeuwen lang de beschermheilige van Vleuten was, op de een of andere manier in het stratenplan van Vleuten moest worden opgenomen. Deze situatie deed zich voor toen een wandelpad ter hoogte van het Alenvelpark naar de spoorwegovergang De Tol werd aangelegd. Dat pad lag tussen de toenmalige Utrechtseweg, nu Pastoor Ohl, en de Vleutense Wetering.

Op 28 juli 1961 besloot de gemeenteraad dit wandelpad de naam Willibrordpad te geven¹⁰.

PASTOOR OHLLAAN

Pastoor Ohl is meer dan veertig jaar een hardwerkende priester van de Sint Willibrorduskerk in Vleuten geweest. Naast de geestelijke belangen behartigde hij ook

op een nauwgezette en onbaatzuchtige wijze de belangen van zijn parochie en parochianen. Hij was een man die goed met geld kon omgaan. Hij heeft kans gezien de grote schuld van de kerk te verminderen en de kerk uit te bereiden en te verfraaien. Pastoor Ohl heeft zich in die tijd ingezet voor een eigen katholiek onderwijs voor de parochie. Ook het verenigingsleven had zijn belangstelling en hij heeft daarin een stimulerende rol gespeeld. Met veel respect en waardering is over deze legendarische man gesproken. Voor zijn verdienste werd hij in 1939 benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau en hij overleed op 31 januari 1944.

Op 28 juli 1961 besloot de gemeenteraad een gedeelte van de Utrechtseweg vanaf de hoek Bottensteinweg tot de spoorwegovergang De Tol zijn naam te geven¹¹. Nadat in 1966 de Hindersteinlaan gerealiseerd en vastgesteld was, werd het gedeelte van de Dorpsstraat tussen de Paddenaar en de aansluiting aan westelijke kant van de nieuwe Hindersteinlaan gewijzigd in Pastoor Ohllaan.

HINDERSTEINLAAN

Om vroeger van Vleuten naar Utrecht te kunnen gaan, moest men vanaf de Dorpsstraat via de Utrechtseweg, nu Pastoor Ohllaan, naar de spoorwegovergang De Tol. Deze weg maakte deel uit van de middeleeuwse verbindingsweg tussen Vleuten en Utrecht. In de zestiger jaren van de vorige eeuw besloot de gemeenteraad van Vleuten om een rechte doorsteek vanaf de spoorwegovergang De Tol in westelijke richting naar de T-kruising bij de Odenveltlaan aan te leggen. De gemeenteraad besloot op 28 oktober 1966 de nieuwe weg Hindersteinlaan te noemen¹². De naam van deze laan is afkomstig van de toen afgebroken boerderij Hinderstein die gelegen was op de gelijknamige voormalige buitenplaats.

Hiermee verviel een deel van de Pastoor Ohllaan tot aan de spoorwegovergang wat daarvoor Utrechtseweg was. Mogelijk als compensatie of uit praktische overwegingen is toen op dezelfde dag het gedeelte van de Dorpsstraat tussen de Paddenaar en de westelijke aansluiting met de Hindersteinlaan hernoemd in Pastoor Ohllaan.

Hindersteinlaan vanaf de Tol in het oosten.

DOKTER FIZAAANPLANTSOEN

Dokter Fizaan vestigde zich in 1927 als jong 28-jarige arts in Vleuten. Hij woonde en had zijn praktijk in de Stationsstraat 36. In de loop van de jaren werd hij een bewonderaar van het werk van de Meernse kun-

stenaar Adriaan van der Weijden. Door hem liet hij een glas-in-loodraam voor de hal van zijn woning maken dat nog steeds aanwezig is.

Dokter Fizaan was een arts die erg geliefd was bij de Vleutense bevolking. Naast zijn praktijk heeft hij zich bijzonder ingezet voor de kruis verenigingen zoals het Wit- Gele-, het Groene en het Rode Kruis. Jarenlang was hij, namens de KVP, lid van provinciale staten van Utrecht waar hij woordvoeder voor

Puntenburg vanaf de Pastoor Ohllaan in het noorden.

gezondheidszorg was. Omdat hij altijd met zijn vak bezig was, gaf hij ook veel lezingen. Op 12 juli 1940 'des namiddags om 2.30 uur' zoals in de uitnodiging vermeld staat, promoveerde hij aan de Amsterdamse Universiteit op het onderwerp "Bloedonderzoek". Als gevolg van een ziekte opgelopen tijdens een vakantie in Frankrijk overleed hij op 58-jarige leeftijd op 8 oktober 1960. Op 29 oktober 1960 werd zijn straatnaam door de gemeenteraad vastgesteld¹³.

Om hem te eren voor zijn verdiensten is door een actiecomité geld ingezameld voor het laten maken van een bronzen borstbeeld. Zonder hem ooit gezien te hebben, heeft de kunstenaar J. Sondaer van talloze foto's het beeld gemaakt. Nadat dit in het naar hem genoemde plantsoen was geplaatst, is het door zijn enige zoon Piet Fizaan jr. onthuld.

DOKTER SCHUURSPLANTSOEN

In de afgelopen decennia is bij verschillende collegesamenstellingen voorgesteld om naar dokter Schuurs een straatnaam te noemen. Om niet duidelijke redenen is het voorstel toen niet gehonoreerd. In 1996 is een actiecomité voor de vernoeming van Dokter Schuurs opgericht. Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1996 kreeg de politieke partij Burger en Gemeenschap de meerderheid in de gemeenteraad. Het actiecomité deed wederom een voorstel dat toen wel

gehonoreerd is. Dokter Schuurs is van 1 juni 1939 tot 1 januari 1973 een geliefd huisarts in Vleuten geweest die op 6 juli 1989 op 79-jarige leeftijd is overleden. Hij was een klassieke en kundige dorpsdokter die een voorliefde had, ook al tijdens zijn universitaire studie, voor verloskunde. Het gevolg is dat hij bij veel Vleutenaren aan de wieg heeft gestaan. In zijn dagelijkse praktijk was hij niet alleen op de hoogte van de lichamelijke problemen van zijn patiënten maar ook van de huiselijke omstandigheden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft hij zijn leven geriskeerd door de opvang van onderduikers. Daarnaast keurde hij veel jonge mannen af waardoor de tewerkstelling in Duitsland werd voorkomen. Mede door deze instelling is hij daarna jaarlijks aanwezig geweest tijdens de dodenherdenking op 4 mei en was hij ook nauw betrokken bij de Oranjevereniging. Dokter Schuurs is ook betrokken geweest bij de oprichting en de bouw van het Sociaal Medisch Centrum in de Hindersteinlaan en was actief in verschillende organisaties met betrekking tot de gezondheidszorg.

Dokter Schuursplantsoen vanaf de Pastoor Ohllaan in het noorden.

Een voorstel om een deel van het Dokter Fizaanplantsoen te hernoemen, werd in eerste instantie afgewezen.

Uiteindelijk kwam men hierop terug en werd voorgesteld om het gedeelte bij het verzetsmonument te hernoemen. Op 17 september 1998 werd de straatnaam door de gemeenteraad vastgesteld¹⁴. Op 3 november 1998 werd door mevrouw Schuurs-Wieseman, weduwe van dokter Schuurs, het straatnaambord op een toepasselijke plaats bij het oorlogsmonument onthuld.

Bronnen

- GAV = Gemeentearchief Vleuten
 RbVM = Raadsbesluit Vleuten-De Meern-Haarzuilens
 RbV = Raadsbesluit Vleuten (Vóór 1954)
 HV = Archief Historische Vereniging

1. GAV no. 2429
2. RbV 1351, 10-10-1947
3. RbVM 23-12-1963
4. HV 2GB 3065
5. HV 2GB 077
6. HV 2GB 086
7. RbVM 23-06-1925
8. RbVM 21-12-1971
9. RbVM 316 28-12-1950
10. RbVM 8-07-1961
11. RbVM 27-07-1961
12. RbVM 28-10-1966
13. RbVM 29-1-1960
14. RbVM 17-09-1998

Wilt u adverteren in dit historische tijdschrift?

**Dat kan! Bel met 030 -2340157
 of mail naar gerda@gerdaoskam.com**

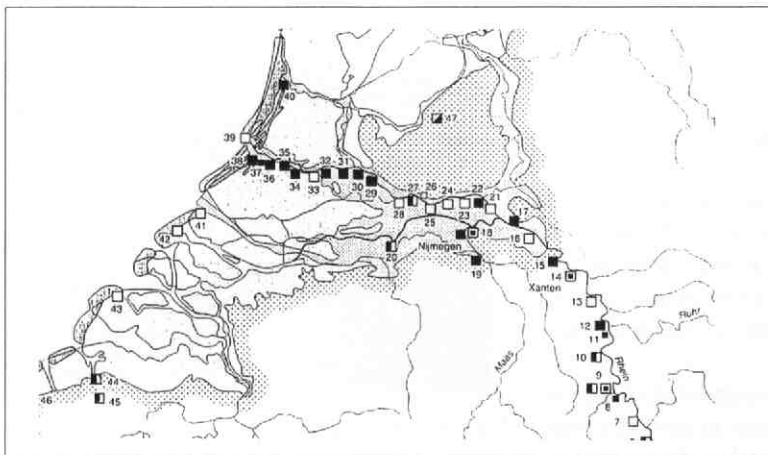
NIEUW LICHT OP DE ROMEINSE RIJKSGRENS IN MIDDEN-NEDERLAND

Schatkamer Leidsche Rijn (5)

Sinds 1997 wordt in Leidsche Rijn onderzoek gedaan naar de Romeinse rijksgrens. Wanneer werden de verschillende onderdelen ervan aangelegd, hoe zag de grenszone eruit en wat was zijn functie? Het onderzoek van de laatste jaren heeft in veel opzichten een nieuw beeld opgeleverd van de Romeinse aanwezigheid in het midden van ons land. In de omgeving van het schip zijn tot nu toe zeven grotere en kleinere opgravings-campagnes uitgevoerd. Inmiddels kan tot in detail worden geschetst hoe het landschap er hier in de Romeinse tijd uit zag en welke veranderingen het onderging. De oeverzone waar tegen het einde van de 2e eeuw het schip zank, was een zwaar bevochten stukje grond. Ten koste van grote inspanningen werd de militaire infrastructuur hier beschermd tegen voortdurende erosie. Net vóór de rivierbocht stond al in het midden van de 1e eeuw een wachttoren, die op dit moment door de gemeente wordt opgegraven - de derde wachttorenlocatie in Leidsche Rijn! In deze nieuwsbrief wordt het landschap in de omgeving van het Romeinse schip gereconstrueerd op basis van het gemeentelijk onderzoek van de laatste jaren.

DE AANLEG VAN DE LIMES

In het midden van de 1e eeuw na Chr. werd op de zuidoever van de Rijn een keten van versterkingen aangelegd, die voortaan de noordgrens van het Romeinse rijk moest beschermen. Deze grens, in het Latijn limes genoemd, hield stand tot omstreeks het jaar 260. De militaire bezetting bestond uit eenheden van telkens enkele honderden soldaten, die in vaste legerkampen gestationeerd waren. Zulke castella hebben onder meer gelegen op de Hoge Woerd in De Meern en op het Domplein in Utrecht.

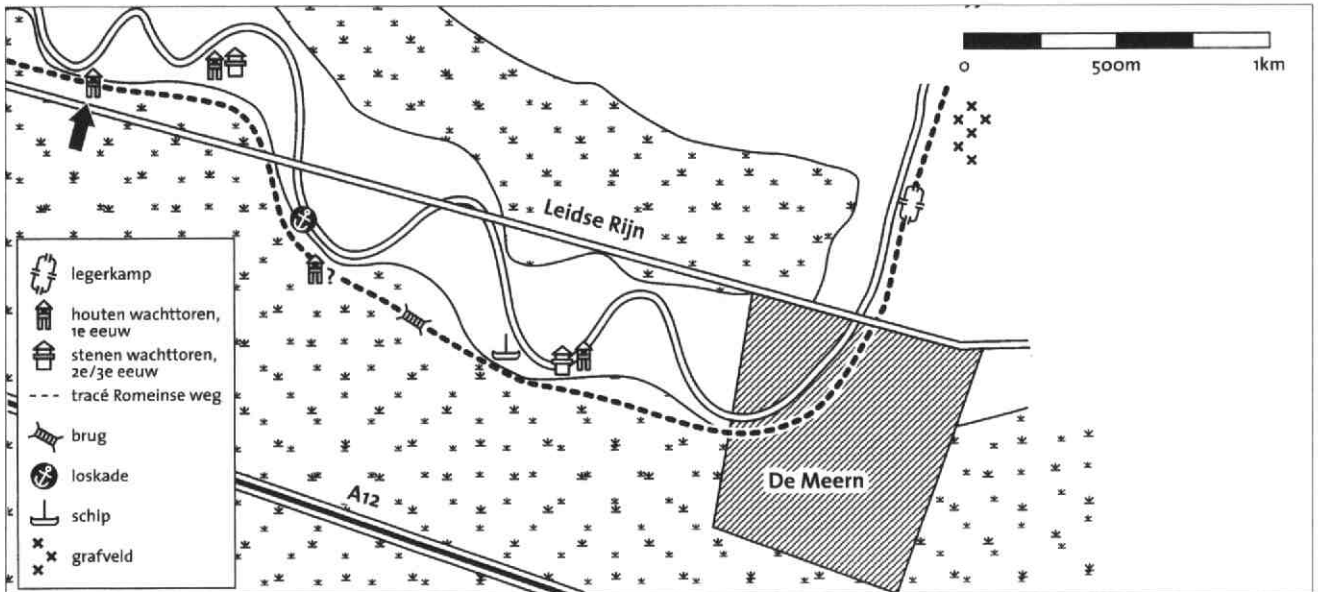
De limes zoals deze tussen ca. 50 en 260 na Chr. door Midden-Nederland liep.

Blijkens recent onderzoek in Woerden en Alphen aan den Rijn begon de militaire activiteit langs de Rijn al omstreeks 40 na Chr.. Volgens de Romeinse geschiedschrijver Suetonius ondernam keizer Caligula rond dat jaar een poging om Britannia te veroveren, maar pas onder zijn opvolger Claudius (41-54) zou er een serieus begin mee worden gemaakt. Misschien moet de aanleg van de limes langs de Rijn in dit grotere verband worden gezien. Ook later was de betekenis van de Nederlandse grenssector misschien wel in de eerste plaats gelegen in de strategische waterverbinding tussen het Duitse Rijnland en de provincie Britannia.

EEN SMALLE CORRIDOR

In West-Nederland moest de Romeinse grens worden aangelegd op de zuidrand van de stroomrug van de Rijn, op veilige afstand van de

actieve rivierloop. Er was hier een enkele honderden meters brede zone van zandige oeverafzettingen beschikbaar. Hier moest alle noodzakelijke infrastructuur van de limes gestalte krijgen. Dat vroeg om veel aanpassingen. Zo valt op dat de meeste Nederlandse castella nogal klein zijn (ca 90 bij 120 m) en met hun brede front direct aan de rivier liggen. Ook buiten de castella moest alles worden samengeperst in diezelfde smalle corridor: kampdorpen, wegen, grafvelden, havenfaciliteiten en nog veel meer, zoals we zullen zien. Nu is het vreemde dat de inrichting van de limes-zone buiten de castella in ons land nooit stelselmatig is onderzocht. Zo was tot voor kort eigenlijk onbekend of zich hier nog andere militaire installaties bevonden. De ontwikkeling van Leidsche Rijn is een buitenkans geweest om juist een willekeurig stuk van het 'buitengebied' van de limes te exploreren. Hoe was deze zone ingericht? Welke beperkingen bracht de rivieractiviteit met zich mee voor het gebruik van deze zone? Welke bouwmaterialen waren hier beschikbaar? Wat waren de consequenties van de aanleg van de limes voor de natuurlijke waterhuishouding en lokale bos-bestanden? En hoe voegde de inheemse bewoning zich in het nieuw ingerichte grenslandschap? De wisselwerking tussen limes en landschap is een van de speerpunten in het 10-jarige programma van archeologisch onderzoek dat de bouw van Leidsche Rijn met zich mee brengt. Leidraad bij dit alles is natuurlijk de beroemde limesweg, die in 1997 samen met het schip werd ontdekt. Het meeste onderzoek heeft zich afgespeeld in een 3 km lange strook ten westen van De Meern, in de nieuwe woonwijken De Balije, Veldhuizen en Vleuterweide, een gebied waar enkele jaren geleden nog geen spoor van de limes te bekennen leek.

De resultaten van 6 jaar onderzoek aan de limes in Leidsche Rijn op een rijtje. Ten westen van De Meern is de Heldammer stroomrug te zien, gevormd door een zijtak van de Rijn, die hier tussen onherbergzame veengebieden meanderde. Ten noorden van De Meern ligt het legerkamp op de Hoge Woerd met een bijbehorend grafveld, dat in 1999 werd ontdekt. Ten westen van De Meern zijn inmiddels drie wachttorenslocaties bekend: die van Vleuterweide (pijl) en De Balijs (ten oosten van het schip) dateren al uit het midden van de 1e eeuw, die van de gemeentewerf mogelijk ook. De locaties gemeentewerf en De Balijs hebben sterke aanwijzingen opgeleverd voor steenbouw, die tussen ca. 150 en 250 na Chr. te dateren valt. Het tracé van de Romeinse weg kent geen vaste relatie tot de wachttorens, maar volgt de zuidrand van de stroomgordel. Waar nodig werd voor de afvoer van overstromingswater een brug aangelegd. Op punten waar weg en rivier elkaar raakten, moeten met zekere tussenafstand losplaatsen hebben gelegen voor de aanvoer van bouwmaterialen. Voor de bouw en het onderhoud van al deze werken deden vaartuigen dienst als het schip van De Meern. Tijdens zijn laatste missie was het mogelijk betrokken bij zulke werkzaamheden.

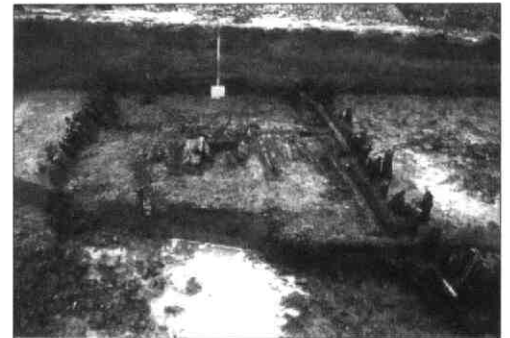
EEN ZIJTAK VAN DE RIJN

Stroomafwaarts van het castellum van De Meern volgde de grens een zijtak van de Rijn. Deze had hier vanaf ca. 2000 voor Chr. een 400 m brede gordel van zandige afzettingen opgebouwd, de zogenaamde Heldammer stroomrug. Bij Harmelen kwam deze riviertak weer samen met hoofdstroom van de Rijn. Toen in de jaren 40 van de 1e eeuw de limes werd aangelegd, was de Heldammer rivier waarschijnlijk al aan het verlanden. Toch besloten de Romeinen om de grens langs deze zijtak aan te leggen, al was het maar om daardoor twee rivierkruisingen te vermijden.

Vermoedelijk werd de Heldammer rivier vanaf dat moment door middel van stroomregulerende maatregelen min of meer kunstmatig met Rijnwater gevoed. In de eerste en tweede eeuw was deze tak toch altijd nog z'n 30 of 40 m breed en ongeveer 3 m diep. Tussen ca. 50 en 200 na Chr. heeft de rivier verschillende fasen van grotere activiteit gekend. Vooral tussen 90 en 120 na Chr. is het er soms nogal tekeer gegaan. Rond 120 bijvoorbeeld lijken in de rivierbochten complete oeverzones over tientallen meters te zijn weggeslagen. Ook stroomafwaarts, in Valkenburg (Z.H.), zijn rond die tijd ernstige overstromingen vastgesteld. Een rustiger fase viel tussen ca. 125 en 175; daarna volgde een nieuwe fase van erosie en overstromingen. Rond 200 is de rivier vrij snel gaan verlanden, tot er rond het jaar 250 niet veel meer van over was dan een 10 m brede kreek met een diepte van hooguit een meter, waarin het water meestentijds stil stond.

DE LIMESWEG

De legerkampen waren met elkaar verbonden door een weg op de zuid-oever van de Rijn. De eerste fase kan een provisorisch werk zijn geweest. Archeologisch is deze althans niet goed te traceren. Tot nu toe wijst alles erop dat de limes-weg pas na enkele decennia is uitgebouwd tot een degelijk gefundeerde en met grind geplaveide rijbaan,

De Romeinse weg bij het schip. De beschoeiingen van eiken palen en planken dateren uit het jaar 125 na Chr.

die een rationeel uitgezet tracé volgde. Ten westen van De Meern is de weg georiënteerd op zuidwaartse rivierbochten van de Heldammer stroom. Door het intensieve onderzoek van de laatste jaren kunnen we volgen hoe de weg vanaf ca. 80 of 90 na Chr. in enkele campagnes werd aangelegd en uitgebouwd tot een flinke grondnam met daarop een rijbaan van ca 5 m breed. Waar nodig werd deze bijgehouden door een kistwerk van zware palen en planken. Twee grote bouwcampagnes, in 100 en 124/5 na Chr., vonden waarschijnlijk plaats op directe keizerlijke lastgeving en besloegen de hele Nederlandse limes-sector. Daarbij werd de schade aan infrastructuur die door de water-

overlast van de voorgaande jaren was ontstaan, verholpen. Er moeten in die jaren enkele duizenden soldaten betrokken zijn geweest bij de aanvoer van eiken-hout, basaltbrokken en grind uit ver afgelegene streken en bij de verwerking van deze materialen in oeverconstructies, wegbeschoeiingen en plaveiselagen. Om dit alles in goed banen te leiden, moeten er op veel plaatsen bijzondere logistieke faciliteiten zijn geweest, zoals losplaatsen en bouwdepots. In de wijk Veldhuizen is in 1998 een loskade opgegraven, die blijkens jaarringonderzoek tussen 93 en 125 een rol moet hebben gespeeld bij de grote bouwcampagnes aan de limes. Maar ook bij het normale onderhoud aan de weg kwamen zulke voorzieningen van pas: elk jaar moesten bouwploegen vanuit de omliggende castella vervallen weggedeelten oplappen, kuilen dichten, beschoeiingen herstellen, en onderhoudswerken die tot in de 19e eeuw werden verricht aan de kaden en dijken van de Nederlandse polders.etc.. Misschien is er niet eens zo'n groot verschil met de jaarlijkse schouw en onderhoudswerken die tot in de 19e eeuw werden verricht aan de kaden en dijken van de Nederlandse polders. Het rivierlandschap vroeg ook om bijzondere voorzieningen op het gebied van waterbeheer. Een goed voorbeeld is de moerasbrug, die enkele honderden meters ten westen van het schip is opgegraven in 1998. Deze 20 m lange paal-constructie fungeerde als een doorlaat in het weglichaam, zodat overstromingswater naar het lageregelegen achterland kon blijven afvloeien. Een ander opvallend voorbeeld zien we in de rivierbocht bij het schip. Hier vonden in de 2e eeuw diverse rivierdoorbraken plaats. De Romeinen hebben enkele van de hierbij gevormde doorbraakgeulen laten bestaan en enigszins beschoeid, omdat zij kennelijk een noodzakelijke uitlaatklep vormden bij hoogwater in de rivier. De limes-weg werd er waarschijnlijk met een brug overheen geleid. Door deze en andere ingrepen groeide de grenszone hier uit tot een bonte aaneenschakeling van dammen, duikers, bruggen en beschoeiingen.

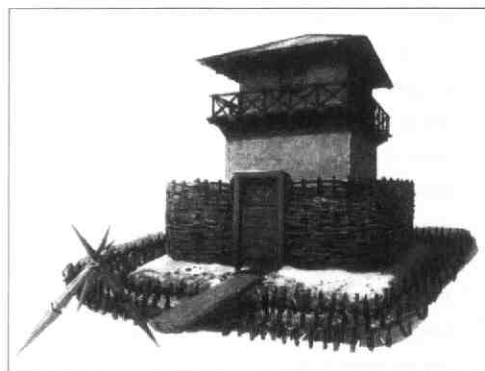
EEN MILITAIRE CORRIDOR

Het onderzoek in Leidsche Rijn heeft duidelijk gemaakt dat de Romeinse grens in deze streken veel meer behelsde dan een reeks legerkampen verbonden door een weg. De limes langs de Oude Rijn was een militaire corridor, een kwetsbare bundel van voorzieningen op het gebied van transport, logistiek en watermanagement. Dit vroeg natuurlijk om bijzondere vormen van beheer, bewaking en communicatie. Drie jaar geleden kwamen de eerste aanwijzingen dat er behalve de castella kleinere militaire posten langs de grens lagen. Op het terrein van de gemeentewerf in Vleuterweide werden in het jaar 2000 verspoelde resten gevonden van een in steen uitgevoerde wachtpost uit de periode ca. 150-250 na Chr.. Toen al kwam de gedachte op aan een wachttoren, bedoeld voor observatie- en communicatietaken.

Impressie van de loskade die in 1998 is opgegraven in de Veldhuizen. Deze voorziening fungeerde als overslagplaats tijdens de grote bouwcampagnes aan de limes-weg tussen ca. 90 en 125 na Chr. (Kelvin Wilson, Ridderkerk).

Vorig najaar werd dat vermoeden onverwacht bevestigd toen enkele honderden meters westelijker aan de Zandweg een houten wachttoren uit het midden van de 1e eeuw werd ontdekt. De beelden en verhalen van deze opgraving gingen de hele wereld over: de oudste wachttoren van Noordwest-Europa, de eerste die vrijstaand aan de Nederlandse limes was opgegraven, de enige tot nu toe waarvan houten resten bewaard waren gebleven - het was allemaal waar! De opgraving leverde spectaculaire details op, die bij eerdere wachttoren-opgravingen in het buitenland meestal onduidelijk waren gebleven. Zo werden in de diepe spitsgracht rond de toren aangepunte palen aangetroffen. Samen met een lichte vlechtwerkpalissade moest dit de toren een weerbare uitstraling geven.

De wachttoren bij de Zandweg zoals deze er ca. 50 na Chr. uit zag (Reconstructie Kelvin Wilson, Ridderkerk).

EEN PIEKLEIN MILITAIR HUISHOUDEN

Wachttorens werden bemand en onderhouden vanuit de omliggende castella. Per wachtperiode werden ca. 4 man naar een post gedetacheerd. Deze zaten daar dan vermoedelijk een paar dagen achtereen, kookten er hun eigen maaltijden en sliepen er ook. Ondertussen draaiden zij in een strak schema hun wachtroosters. Bij veel torens bevond zich op de begane grond een haardplaats; zij waren allemaal ook uitgerust met een complete keukeninventaris. Omdat de wachters voor een aantal dagen gedetacheerd werden, namen ze uit het castellum een graanrantsoen mee en daarnaast ook vers en gedroogd vlees, olie en wijn of bier. Maar ze hebben het menu ter plekke aangevuld, zo blijkt uit het onderzoek in Leidsche Rijn. Het onderzoek aan de wachttoren van de Zandweg heeft veel etensresten opgeleverd. Hieruit blijkt dat de torenwachters vooral inheemse graansoorten als gerst en emmertarwe aten en dat zij hun menu rijkelijk aanvulden met riviervis. Bij de toren van de gemeentewerf waren eerder al vier

palingfuiken opgegraven in een rivierbedding die hier vlak voor de deur moet hebben gelegen. Daarnaast zijn er aanwijzingen voor moestuinbouw in de omgeving van de wachttorens, al dan niet uitgevoerd door de soldaten zelf.

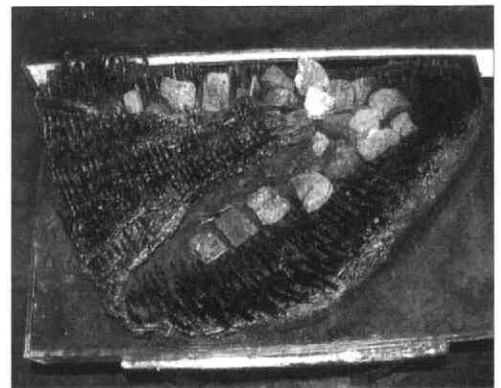
Weer een wachttoren!

Bij het onderzoek van de gemeente Utrecht in deelgebied De Balijs, 200 m ten oosten van het schip, is enkele weken geleden de derde wachttoren van Leidsche Rijn ontdekt! Net als die van de Zandweg dateert deze post al uit het midden van de 1e eeuw. Tot nu toe lijken alle sporen toe te schrijven te zijn aan één bouwfase, die tot omstreeks 70 na Chr. heeft bestaan. Ook de constructie vertoont sterke overeenkomsten met die van de Zandweg. Een centrale toren van ca. 3,6 m (12 voet?) in het vierkant werd overeind gehouden door vier zware hoekpalen, die in flinke kuilen in de grond waren ingegraven. De toren was vermoedelijk ongeveer 6 m hoog. Op de verdieping bevond zich de eigenlijke uitkijkpost. Het kan zijn dat deze was uitgerust met een balkon; mogelijk gaven enkele brede vensters het gewenste uitzicht. Op de begane grond bevond zich vrijwel zeker het woon- en slaapgedeelte. Om voldoende ruimte te bieden aan de torenwachters was dit vertrek iets ruimer: 5,5 m in het vierkant. De wanden ervan stonden vrij van de vier torenpalen en waren gemaakt van vlechtwerk en leem. Zij droegen waarschijnlijk een licht lessenaardak dat tegen de centrale toren aan lag. De begane grond was waarschijnlijk via een inwendige trap toegankelijk vanaf de verdieping, waar vermoedelijk ook de ingang tot de toren was: de buitenladder kon dan bij nacht en onraad worden ingetrokken. De toren stond op een kunstmatige verhoging van enkele decimeters hoog en was mogelijk omgeven door een palissade, zoals de toren van de Zandweg. Bij de nieuwste toren is er sprake van twee ondiepe concentrische greppels in plaats van één diepe. Zij lagen op ca. 5 en 8 m uit de wand van het gebouw. Tussen beide greppels lag een enkele decimeters hoge aarden wal, waarvan de taluds zorgvuldig waren bekleed met klei. De contouren van wal en greppels waren vierkant met afgeronde hoeken; de greppel van de wachttoren van de Zandweg verliep rond.

BAKENS IN HET LANDSCHAP

Wat was de functie van deze wachttorens? Tot nu toe kenden wij deze kleine militaire posten vooral van enkele kunstmatige grenzen in het buitenland, die vanaf ca. 85 na Chr. werden aangelegd: de linie tussen Rijn en Donau in Zuid-Duitsland en diverse kunstmatige barrières in Noord-Engeland en Schotland, waaronder de Muur van Hadrianus. De wachttorens waren hier met tussenafstanden van 500 tot 1500 m zoveel mogelijk op natuurlijke hoogten of knikpunten in de limes geplaatst. Vanuit de torens, die onderling zichtbaar waren, werden de tussenliggende grenssecties bewaakt. Op deze wijze konden clan-

destiene grensoverschrijdingen snel worden signaleerd. Bij verdachte bewegingen die niet door de wachttorenbezetting zelf konden worden opgevangen, werd de hulp ingeroepen van troepen uit het naastgelegen castellum. Dit gebeurde vermoedelijk door middel van rook- of vuursignalen. Het 'observatiescherm' dat de limes eigenlijk was, was uiteraard niet geschikt om grootschalige invallen tegen te gaan: die moesten liefst in het voorland van de limes worden tegengehouden door een tijdig verzamelde troepenmacht. De wachttorens van Leidsche Rijn tonen voor het eerst onomstotelijk aan dat ook riviergrenzen, waaronder dus de limes langs de Rijn, waren uitgerust met dit soort observatieschermen. Dat betekent dat de Nederlandse grenssector veel intensiever is bewaakt dan tot nu toe werd gedacht. Blijkens de vondsten op de twee andere wachttorenlocaties in Leidsche Rijn ging dat door tot ver in de 3e eeuw, toen de wachttorens waarschijnlijk deels in steen uitgevoerd waren. De Romeinse grens had daarmee in ons land een heel fysieke verschijning. In Duitsland zijn aanwijzingen gevonden dat de stenen torens witgekalkt werden, met roodgeverfde schijnvoegen - vuurtorens die de grens van een wereldrijk markeerden!

Onderste helft van een palingfuike van wilgentenen, verzwaaard met bouwpuin, gevonden in een rivierbedding naast de wachttoren bij de gemeentewerf. Links is duidelijk de trechtervormige vangmond te zien.

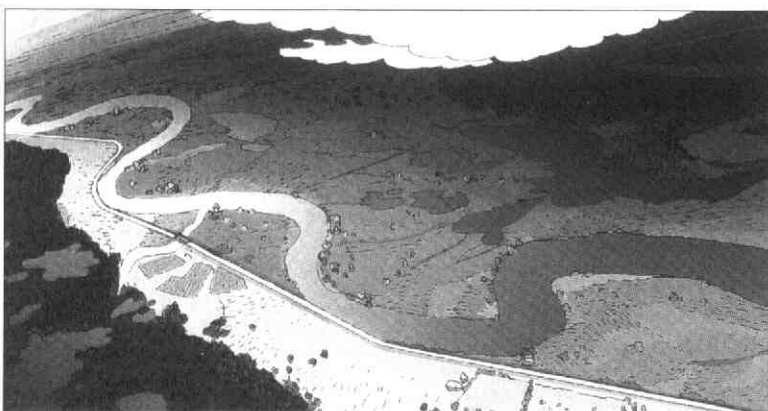
EEN BEWAAKTE WATERWEG

Heel opmerkelijk is dat de sporen van de nu gevonden wachttoren worden doorsneden door een bermgreppel van de Romeinse weg. Ook aan de Zandweg werd vorig jaar vastgesteld dat de limes-weg hier over de resten van de wachttoren is aangelegd. Steeds sterker worden daarmee de aanwijzingen dat de limes-weg - en dan bedoelen we de met grind geplaveide rijbaan met zijn rationele tracé en gestandaardiseerde profi-

lering - pas na enkele decennia is aangelegd, mogelijk niet eerder dan de jaren 80 van de 1e eeuw.

De eerste verschijningsvorm van de limes zou dan kunnen bestaan in een reeks van wachttorens gelegen aan en verbonden door het water. Zij stonden waarschijnlijk opgesteld iets vóór de aanzet van een zuidwaartse rivierbocht, zodat zij enigszins waren afgeschermd voor de erosieve werking van de rivier, maar wel in staat waren een volledige meander van de rivier te overzien. Ongetwijfeld zal er rond het jaar 50 al een provisorische landroute langs de torens zijn geweest, maar alles wijst erop dat de eerste fase van de limes vooral gericht was op beheersing van het inlandse netwerk van waterwegen.

De Rijn vormde de hoofdverbinding in een landschap van kreken en veenstromen, waarover hier vanouds veel menselijke verplaat-singen, dus ook plundertochten plaatsvonden. Over de Rijn gingen ook de grote transportbewegingen tussen de Rijnmond en het Duitse Rijnland. In de Nederlandse rivierdelta ging het dus eerste vooral om beheersing van de 'natte' infrastructuur. De landinfrastructuur hobbelde er wat achteraan. Dat blijkt ook uit de standplaats van de latere toren bij de gemeentewerf: die lag 125 m van de limes-weg verwijderd, maar wel direct aan de rivier.

Vogelvluchtimpresie van de limes op de Heldammer stroomrug ten westen van De Meern. In de bocht op de voorgrond zou rond 180 het schip zinken. (Kelvin Wilson, Ridderkerk)

EEN BEZOEKERSCENTRUM VOOR DE LIMES

Het archeologisch onderzoek dat de laatste jaren in Leidsche Rijn is uitgevoerd, heeft het beeld van de limes in Midden-Nederland aanzienlijk verrijkt en op sommige punten veranderd. Gebleken is dat de rijksgrens hier was uitgerust met allerlei bijzondere voorzieningen die haar moesten toerusten op onze dynamische rivierdelta. Door een smalle landschap-pelijke corridor liep een kwetsbare bundel van militaire infrastructuur, die vanaf het midden van de 1e eeuw werd bewaakt door een observatiescherm van wachttorens. Met dit alles heeft Nederland een bijzonder Romeins verhaal te vertellen binnen de Europese cultuurkring.

De gemeente Utrecht streeft ernaar om in Leidsche Rijn een informatiepunt te ontwikkelen waar het bijzondere verhaal van de Nederlandse limes op een eigentijdse en vernieuwende manier kan worden gepresenteerd. Het spreekt voor zichzelf dat het schip van Leidsche Rijn daarin een kroonjuweel kan zijn.

Voor zo'n plek wil de gemeente de basisvoorwaarden leveren. Deze ambitie: een landelijk bezoekerscentrum voor de limes, kan echter alleen gerealiseerd worden in nauwe samenwerking met vele andere partijen.

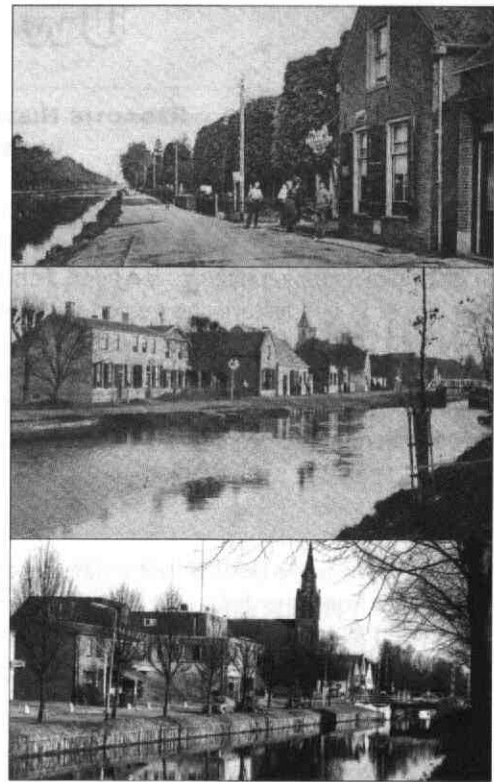
In de omgeving van het schip zijn inmiddels zeven grotere en kleinere opgravingscampagnes uitgevoerd. Door de continuïteit in de uitvoering van het onderzoek kunnen de waarnemingen worden geïntegreerd tot een tamelijk compleet beeld van het landschap in de omgeving van het schip. Alles speelt zich af rondom een toenmalige zuidelijke rivier-bocht. Rond het midden van de 1e eeuw lag deze helemaal in de hoek rechtsboven. Op de zuidoever bevond zich toen een wachttoren, hier helemaal rechts in beeld. Rond het jaar 70 werd deze opgegeven, mogelijk omdat de rivierbocht zich geleidelijk naar het zuiden en westen verplaatste. Tussen ca. 90 en 150 vonden op diverse plaatsen oeverdoor-braken plaats, die resulteerden in de vorming van geulen. In een poging om de situatie te stabiliseren, werden sommige van deze doorbraakgeulen beschoeid. De limes-weg heeft als gevolg van dit alles diverse malen een kleine tracé-aanpassing ondergaan. Vermoedelijk is enkele malen een houten brug gebouwd om de diverse doorbraakgeulen te kruisen. Over het algemeen was de situatie tussen ca. 125 en 175 redelijk stabiel en vonden weinig overstromingen plaats. Op een wat hoger gelegen plateau van oeverafzettingen in het achterland werden door de inheemse bevolking akkers en moestuinen aangelegd. In het drassige gebied ten zuiden daarvan kon 's zomers vee worden geweid en zal ook zeker riet en griendhout zijn gewonnen. Rond 180 zou in de rivierbocht het Romeinse schip door een calamiteit ten onder gaan.

(Kelvin Wilson, Ridderkerk).

De Meernhoek

(ofwel: Van de brug af gezien)

Al jarenlang woedt er in De Meern een discussie over het al dan niet her/instellen van een dorpscentrum, het "hart van De Meern". Naar mijn mening gaat het hier over een niet echt bestaand vraagstuk. Als lindorp kende De Meern sinds oude tijden geen echte dorpskern, met dien verstande, dat de oude Meernbrug als plek van samenkomst, als de hangplek voor jong en oud, gold. Daar werden alle dorpsroddels, nieuwtjes, overlijdensberichten en geboortes uitgewisseld en vaak van smeug commentaar voorzien. Als je langs een lintbebouwing een centrale brug dus als dorpskern wilt aanduiden, dan zit er een kern van waarheid in. Door echter te stellen, dat door het slopen van een rij huizen (een smid, een beroemd- cafe, e.d.) bij de aanleg rond 1960 van een nieuwe brug en een nieuwe ontsluitingsweg (de Castellumlaan) het "hart" uit De Meern is gerukt, gaat dat wat erg ver. Als je wilt zeggen, dat de Meernbrug geen hangplek meer is, dan klopt dat wel, maar het is nog geen legitimatie voor het bouwen van een nieuw hart. In de loop der jaren zijn er heel wat plannen gesmeed ten zuiden m.n. van de Meernbrug. Prachtige plannen met jachthaven en al, een hoge vaste brug enz. Ook de noordkant van de Meernhoek moest aangepakt worden, en dat alles onder het motto: De Meern moet en zal een nieuw "hart" krijgen. Let wel, de discussie stamt al uit de eindjaren '70/beginjaren '80 van de vorige eeuw. Er komt enig schot in de zaak als in februari 1997 10.000m² industrieterrein en winkel/woonpanden afbrandt en door (geluk?) de panden langs de Zandweg gespaard worden. Een groot terrein komt braak te liggen; zo braak, dat het een toenmalige bestuurder de kwalificatie "godsgeschenk" aan zijn lippen deed ontsnappen. (overigens tot grote woede van al dan niet gedupeerde omstanders). In het voortvarende vervolg krijgen plannenmakers "jaren '60-ideeen". Het moet groots worden aangepakt en vooral modern worden. Weg met al die oude zoi: sloop de Zandweg tot aan de makelaar (Hol en Molenbeek, want dat is een modern pand) , bouw een groot winkelcentrum met flats erboven en....we hebben een nieuw "hart" in De Meern. Of het haalbaar is, of er oude dorpsgezicht-bepalende panden worden gesloopt is niet van belang. Lang leve de vernieuwing. De tijd staat stil: dat was toch het motto van een burgervader uit de jaren 60! Zoveel mogelijk slopen van "oude rotzooi", of dat nu historisch verantwoord was/is, deed en doet kennelijk niet ter zake. Veel schittende oude boerderijen (denk aan de straatnamen van industrie-terrein Oudenrijn, "Ken U Zelve" in Vleuten) , landhuizen (b.v. Tjepma), panden die nu een monument zouden zijn werden geruimd voor mooie brede wegen, industrieterreinen, gemeentehuisplein etc. Alles strak en modern, maar armoedig in historisch besef! Mijn goede vriend en voormalig bestuurder van de Historische Vereniging, Theo van den Berg had voor al dat gesloop geen goed woord over. En aangezien hij langs de Rijksstraatweg in De Meern werd geboren had hij als geen ander een goed zicht op het gebeuren rond de Meernbrug . Wat is er sinds de begin jaren'60 daar al niet gesloopt. Aan de Rijksstraatwegkant de geboortehuisjes van o.m. de fam. van den Berg en van Rooijen, het winkeltje van de Spar, cafe Het Wapen van Gouda (en omgeving) om een overzichtelijke hoek te maken, de oude boerderij van Van Wijk, later Kippersluis door brand verwoest, onlangs nog het pand van Van Straten gesloopt (ondanks Romeinse vondsten) en de hiervoor al genoemde panden westwaarts van de N.H.Kerk aan de Zandweg. En nog hebben bestuurders er geen genoeg van! De Rijksstraatweg tot en met het pand van Van Bommel moet eraan geloven en vervolgens moeten aan de Meerndijk een hele rij huizen verdwijnen, waaronder huisjes uit de 18e eeuw. Er moet ten behoeve van winkeliers een nieuw winkelcentrum komen, ten koste van alles, lijkt het nieuwe motto! En, lijkt het wel, dat men zegt (men= projectontwikkelaars en winkeliers) als we dan toch gaan slopen, dan maar gelijk goed de beuk erin. Een aantal

als sloopwaardig beschouwd, en gemakshalve wordt dan maar buiten beschouwing gelaten, dat het, ook, om 120 jaar oude panden gaat, die in de eeuwwisseling 19e naar 20e eeuw al het dorpsgezicht van De Meern bepaalden (zie foto's van Bauhaus uit ca. 1900 tot 1910). Dat is "ouwe zoi" en kan in de gedachtenwereld van vooruitstrevende figuren (lees: Euro-tekenen in de ogen) wel uitgevlakt worden. Om met de woorden van een plaatselijke makelaar te spreken: joh, wou jij die oude zoi laten staan? Dat heeft toch niks met histo-rie te maken! Jammer genoeg leeft Theo van den Berg niet meer: hij zou vanaf de Meernbrug zeer venijnig hebben gereageerd op al deze nieuwlichterij. Ik denk, dat ik op deze plaats, die vele jaren lang toebehoorde aan Theo, hem geen beter eerbetoon kan doen toekomen, dan over de voornoemde sloopideeën mijn historisch veto uit te spreken. Het feit, dat aan Theo van den Berg in 2002 de stadspenning van de Stad Utrecht werd uitgereikt, zegt eigenlijk al alles over het feit, dat met de mening van Theo rekening werd gehouden en dat die oorspronkelijke mening ook vanuit het stadhuis werd gewaardeerd. Om die reden heb ik dit artikel dan ook mede "van de brug af gezien" gedoopt. Wie oren heeft die hore! Immers een oud spreekwoord doet ook hier weer opgeld: "beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald"

(o.m. Willem van Hilgaersberch:ca.1350-1408: "So wye een pat gaet neder, Ende keert hi dan ten halven weder, Hi en dwaelt niet al na mijn verstaen")

Jan Schutte.

HISTORISCHE VERENIGING
VLEUTEN-DE MEERN-HAARZUILENS

Tijdschrift van de Historische Vereniging
Vleuten, De Meern, Haarzuilens.
Verschijnt 4 keer per jaar. ISSN 0928/4893
23e jaargang no. 3, sept. 2003

De vereniging is ingeschreven in het
verenigingsregister van de KvK Utrecht
eo. onder nummer 40479360

Correspondentieadres
Dorpsstraat 1 3451 BH Vleuten
website:www.histvervdmh.nl

Dagelijks bestuur
J. Schutte / voorzitter
Telefoon 030 - 6663216

F.C.G.M. Besouw / secretaris
Telefoon 030 - 6773000

R.W. Pouw / penningmeester
Telefoon 030 - 6772590

Ereleden
Mevr. Prof. Dr. C. Isings / Soest
Dr. D.W. Gravendeel / Laag Keppel
A.J. van Zoeren / Vleuten

Gebouwen
Vleuten Broederschapshuisjes,
(Documentatiecentrum)
Dorpsstraat 1
030 - 6774222
De Meern Het Kabinet

Contributie (inclusief tijdschrift)
€ 16.00 per jaar , per post € 6.00 extra
Losse nummers tijdschrift:
€ 5.00 leden / € 6.00 niet-leden

Bankrelaties
Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie
Drs. G.A. Oskam (eindredactie)
Alendorperweg 34, 3451 GM Vleuten
Telefoon 030 - 2340157
H.E.J. van Essen, J.H.P. Heesters,
W.H. de Heus (redactie@4image.nl)
Hans Elsevier Stokmans

Ontwerp omslag
Peter de Vries

Ontwerp binnenwerk
Frank Moed

Druk
Jan Evers / De Meern

Van de voorzitter

Voor de nieuwe inwoners van het gehele gebied van Leidsche Rijn!

Bij het derde kwartaalblad 2003 van mijn nieuwe zittingsperiode als uw voorzitter wil ik graag met u stilstaan bij het waarom van een historische vereniging. Een vereniging als de onze bestaat namelijk bij de interesse van haar leden en van plaatsgenoten, die meer willen weten over de stek waar zij zijn geboren of waar zij zich later hebben gevestigd. Zij die in de voormalige dorpen Vleuten, De Meern of Haarzuilens zijn geboren zullen dat "haar"fijn aanvoelen, omdat zij een onderdeel uitmaken van die plaatselijke geschiedenis, waarvan het voorafgaande verhaal vaak eeuwen teruggaat. Het verhaal over hoe deze streken zich al van voor de Romeinse tijd hebben ontwikkeld ligt nog steeds verankerd in de wijze van bijv. verkeersafwikkeling, in de manier waarop wij omgaan met dorpsgenoten (De Meern vs. Vleuten-Haarzuilens) en wat te denken van de afwikkeling van de waterhuishouding, de ligging van de waterwegen en de daarmee verband houdende verhoogde ligging van voormalige (ridder) hofsteden. Al dit soort omstandigheden maken, dat bewoners zich met de (geboorte)streek verbonden voelen en we zien in de praktijk dan ook, dat veel dorpsgenoten zich hun leven lang hier wel voelen of, als ze toch weggetrokken zijn, hier op den duur weer terugkeren. Dat gevoel wil ik nu graag overbrengen op de vele nieuwe inwoners van de nieuwe stad die zich geleidelijk om de oude dorpskernen heenvlijdt. Vlijen betekent volgens Van Dale: ordenen, schikken. En in dat woord schuilt meteen een diepere betekenis. Een nieuwe bewoner schikt zich als het ware in een nieuwe omgeving, een nieuwe behuizing en ons geval in een spiksplinter nieuwe stad. Maar...een nieuwe stad met een heel oude geschiedenis, die zeer de moeite waard is om kennis van te nemen. En waarom? Met die kennis, waarin de Historische Vereniging is gespecialiseerd, hopen wij u, nieuwe bewoner van Leidsche Rijn, sneller het "thuis"-gevoel te laten ervaren dan wanneer u uw woonomgeving alleen maar als slaapstad zou gebruiken. Wij hopen veel nieuwkomers behalve als lid, ook als medewerk(st)er van onze vereniging en onze werkgroepen te mogen begroeten. Seghet voort!!

De voorzitter van onze redactiecommissie, de heer H.E.J. van Essen heeft te kennen gegeven te willen stoppen met zijn werkzaamheden . De heer Van Essen heeft ruim 22 jaar lang als bestuurder en redactie-medewerker zijn krachten aan de Historische Vereniging, en u dus, gegeven en heeft er op een voortreffelijke wijze voor gezorgd, dat onze vereniging een goed leesbaar kwartaalblad kon uitgeven, en daarnaast ook nog vele bijzondere en extra uitgaven het licht kon doen zien.

Het bestuur is de heer Van Essen daarvoor uiterst dankbaar.

De redactiecommissie zal vanaf heden bestaan uit:
mw.Drs.Gerda Oskam (info@gerdaoskam.com)
Harry Drost (harrydrost@wanadoo.nl)
Jan Schutte (janschutte@wanadoo.nl)
Wouter de Heus (redactie@4image.nl)
de heer J.H.P.Heesters.

J.Schutte

Verenigingsberichten

Documentatiecentrum in de Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1, Vleuten: maandag en dinsdag van 14.00 – 17.00 uur en donderdag van 19.30 – 22.00 uur. Gelegenheid tot raadpleging van de bibliotheek en inzage van de vele documentatieverzamelingen.

Het kabinet, Zandweg 147b, De Meern.

Geen vaste openingstijden. Gelegenheid tot bezichtiging van van onze exposities over archeologie (o.a. Romeinse opgravingsvondsten), ridderhofsteden, oude gereedschappen, werktuigen en de huishoudelijke gebruiksvoorwerpen. Bezoek mogelijk na afspraak met dhr. H.E.J. van Essen, tel. 030-6662992.

Cursus genealogie

"Genealogie is een boeiende bezigheid, maar je moet een beetje de weg weten". Onder dit motto wordt er, evenals in voorgaande jaren, voor degenen die willen beginnen (of al begonnen zijn) met familieonderzoek, in november door onze vereniging, in samenwerking met het Kursusproject Vleuten-De Meern, weer een cursus genealogie voor beginners gegeven en wel op de dinsdagavonden 4, 11, en 18 november in de Broederschapshuisjes in Vleuten. Indien u belangstelling heeft voor deze cursus en zich hiervoor nog niet heeft aangemeld bij het Kursusproject Vleuten-De Meern, kunt u contact opnemen met dhr. J.W. Schoonderwoerd, Meerndijk 62, 3454 HT De Meern, tel. 030-6661462.

Verzamelbanden, voor het opbergen van de tijdschriften, met het logo van de vereniging, voldoende voor het opbergen van 3 jaargangen. Prijs € 7,-.

Haarzuilens in oude ansichten, door J.F.K.Kits Nieuwenkamp, 78 pagina's, 1995. Prijs € 7,- (voor niet leden € 8,-).

Van de brug af gezien, sprokkelingen van een Merenees, door **Th van den Berg**, 116 pagina's, 1997.

Van de brug af gezien 2, sprokkelingen van een Merenees, door **Th van den Berg**, 104 pagina's, 2001.

Een leven lang heeft de auteur met open oog en oor de grote en kleine gebeurtenissen in het dorp De Meern gevolgd, en zijn aantekeningen verwerkt tot korte anekdotische verhalen die als collum's werden afgedrukt op de laatste pagina van ons tijdschrift. Prijs per deel €10,- (voor niet leden € 11,-).

Langs de Oude Rijn (biografiën, levensbeschrijvingen van bekende en onbekende mensen uit Vleuten-De Meern, Harmelen en Woerden, 210 pagina's, 1999. Prijs € 10,50 (voor niet leden € 12,-). De uitgaven zijn verkrijgbaar of te bestellen bij het documentatiecentrum van de vereniging in de Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1 in Vleuten.

Kadastrale Atlas Vleuten-De Meern-Haarzuilens. Door werklust en technische complicaties heeft de uitgave van het deel Vleuten-De Meern-Haarzuilens enige vertraging opgelopen. De provinciale werkgroep kadastrale atlas heeft de realisatie gepland in de tweede helft van november 2003.

Aanwinsten documentatiecentrum. De vereniging heeft recentelijk de microfiches verworven van de registers van de burgerlijke stand van de voormalige gemeenten Vleuten, Haarzuilens, Oudenrijn en Veldhuizen vanaf 1850 t/m 1940.

Foto omslag
de Meernhoek 1958 - 1959.

Inhoud

	blz.
Van de voorzitter	46
Verenigingsberichten	47
<i>Historische wegen in Vleuten</i>	
Onze straatnamen, oorsprong en betekenis (16)	48
Klassenfoto's	51
<i>De Schatkamer 6</i>	
Archeologisch onderzoek in Parkwijk Zuid.	52
<i>Dorpsbewoners die ons wat te vertellen hebben...</i>	
Jaap Moll en Nely Moll-Kapteyn en hun glastuinbouwbedrijven	56
De Meernhoek (2)	62

HISTORISCHE WEGEN IN VLEUTEN

Onze straatnamen, oorsprong en betekenis (16)

In de meeste afleveringen van deze serie is aandacht besteed aan de oorsprong en betekenis van straatnamen in de verschillende wijken van de voormalige gemeente Vleuten-De Meern. Het gevolg van deze keuze is dat sommige wegen nog niet aan de orde zijn gekomen. Het gaat dan om straten die niet tot een wijk behoren of in een buitengebied liggen. Daarbij komt ook nog dat deze straten van grote historische betekenis zijn.

't Hoog

De naam van deze weg is ontstaan door de hoge ligging van deze buurtschap op de stroomrug van de vroegere Oude Rijn. Het was een deel van de weg van Vleuten richting Harmelen.

De naam 't Hoog werd in het begin van de 18e eeuw nog niet gebruikt. In oude akten is alleen over de grond van de heer van Hamme geschreven. De naam 't Hoog komt voor het eerst voor op 6 april 1779 bij de 'Waarschouwingen van de Wel. Ed. Heeren Watergraaf en Hoge Heemraden des Waterschaps van Heijcop, genaamd de Lange Vliet'. In de beginperiode kon men 't Hoog vanuit het noorden bereiken via de Hamsteech, de huidige Hamlaan.

Na aanleg van de spoorweg in 1856 was deze weg bereikbaar via een onbewaakte overweg. Tijdens de ruilverkaveling werd in 1959 deze overweg opgeheven. 't Hoog is toen via de nieuw aangelegde Vleuterweideweg bereikbaar geworden. Op 29 juli 1957 is de naam 't Hoog officieel door de gemeenteraad vastgesteld¹.

In de geschiedenis van de gemeente Vleuten neemt deze buurtschap een bijzondere plaats in. De reden daarvoor is, dat daar in 1714, tijdens de reformatie, een nieuwe rooms-katholieke kerk is gebouwd. In een oude akte van 16 augustus 1719 wordt de bouw vermeld. Daarin staat vermeld; 'dat den gemelten heer Cornelis van Wijkerslooth met communicatie (=overleg) en concurrentie (=met medewerking) van de kerkmeesters in der tijd in den Jaare 1714, omtrent de Ridderhoff-Stadt den Hamme en op grond van den heer van Hamme, ten dienste van de voorschreve gemeijnt gebouwd heeft een kerkhuys'².

Op de kaart van P. Ketelaar van 1769 staat die 'Roomsche kerk' aan de 'Roomsen Kerkweg' ingetekend. Ook op de kaart van J.H. Kips uit 1850 wordt de 'R.C.kerk' en op de gemeentekaart van J. Kuypers uit 1868 de 'R.K. kerk' vermeld. Na de bouw van de nieuwe neogotische kerk aan de huidige pastoor Ohlaan is de kerk op 't Hoog in 1887 afgebroken.

't Hoog ca.1958

HAARPAD

Het woord 'Haar' is een veldnaam waaronder een begroeid terrein wordt verstaan. Globaal ligt het huidige Haarpad op het hoogste deel van de noordelijke uitloper van de stroomrug van de voormalige Oude Rijn.

In het verleden was dit pad een verbinding tussen de verschillende ridderhofsteden en in de 11e eeuw een kerkepad van de bewoners van De Haar naar de toen rooms-katholieke en nu hervormde kerk in Vleuten. Over de aanleg van een doorlopend pad wordt in een ordonnantie van 1621 vermeld: 'Item voorts vant hoff ter Weyde off salt voors. sandpadt geleyten onderhouden worden over het gemene voetpat naar Vlueten over het kerckhoff aldaer en voorts naer de Haer toe'. Hieruit blijkt dat het Haarpad deel ging uit maken van een weg van Utrecht naar Kockengen. Tot in onze eeuw zou het Haarpad een zandpad blijven.

Op de kaart van landmeter Hendrick Verstraeten van 1624 staat het 'Zandpadt na de Haer' ingetekend. Ook op de Nieuwe Caerte van de Provincie Utrecht van 1700 wordt dit pad nog als 'out Sand Padt' vermeld. Het is niet duidelijk waarom hier het woord 'out' is vermeld. Opvallend is dat het pad op de kaart van P. Ketelaars van 1769 niet meer wordt genoemd en alleen met een stippellijn is ingetekend. Tot die tijd toe wordt steeds over een Zandpadt of Sand Padt gesproken. Op een topografische kaart van 1873 wordt het 'Haarsche pad' vermeld. Ook in de wegenlegger van de gemeente Vleuten van 1854 wordt over het 'Haarschepad' gesproken³. In de wegenlegger van de gemeente Vleuten van 29 augustus 1908 blijkt dat het 'Haarpad loopende van het dorp Vleuten tot aan het gedeelte van de Eikslaan' nog steeds een zandweg is⁴. Over het resterende gedeelte naar de Haar wordt in de wegenlegger van Haarzuilens niets meer vermeld omdat dat als weg naar het kasteel vervangen was door de Bochtdijk.

Eeuwenlang is het Haarpad een smal zand-

pad geweest. Op verzoek van de bewoners wordt op 29 juli 1930 door de gemeenteraad van Vleuten besloten om een gedeelte van het Haarpad te verbreden⁵. Dit vonden de bewoners niet voldoende. De gemeenteraad van Vleuten besloot daarom op 13 mei 1932 om nog eens tachtig meter te verbreden⁶. Toen in de zestiger jaren ten westen van de Schoolstraat een nieuwe wijk werd gebouwd, verdween een gedeelte van het Haarpad. Nu loopt het Haarpad van de Loswal richting Haarzuilens en doorsnijdt de Joostenlaan.

Haarpad ca. 1959

JOOSTENLAAN

De geschiedenis van deze laan gaat waarschijnlijk terug naar de 13e eeuw toen de polder Themaat ontgonnen is. Het is mogelijk, evenals de Eikslaan en de Schoolstraat een uitweg van deze polder geweest. De huidige naam van deze laan komt op een topografische kaart van het midden van de 19e eeuw voor het eerst voor. Daarvoor werd deze weg de Griffse laan of Groene laan genoemd. De eerste naam duidt er op dat deze weg leidde naar de Nieuwe Grift, de latere Thematerwetering die in 1622 langs de zuidzijde van de 'Themater Dijck' nu Thematerweg is aangelegd. Een andere veronderstelling is, dat de naam ontleend is aan de voormalige Nieuwe Grift wat nu de Vleutense Wetering is. In een perceelbeschrijving van 1624 wordt de 'Vlueter Weteringe ofte nieuwe grift' genoemd. De Griffse laan kan dan een verbindingsweg zijn geweest tussen de polder Themaat en de Nieuwe Grift.

Op het einde van de 17e eeuw wordt over de Groenelaan gesproken vanwege het grasgewas dat daarop groeide en verpacht werd. In een akte van 6 november 1695 wordt deze laan genoemd. Op die datum wordt uit de nalatenschap van Frederick Uuttenham 13 morgen bouwland met huisje aan de westzijde van de Groenelaan getaxeerd. Dit alles werd gebruikt door Claes Goossens en Joost Jans van den Berg⁷.

Ook in 1854 wordt nog over de Groenelaan gesproken hetgeen blijkt uit de wegenlegger van dat jaar. Daarin staat: 'Weg of zoogenaamde Groenelaan vanaf de Themater Zandweg bij de hofstede, thans bewoond door P. van der Grift, naar de Kantonnale Zandweg nabij Den Ham'. Enige jaren later wordt in de wegenlegger dezelfde zin herhaald waar dan echter bijstaat: 'is thans Joostenlaan'. Ondanks dat het hier gaat om wegenleggers van de gemeente Vleuten was deze laan in 1908 nog eigendom van de gemeente Haarzuilens⁸. In archieven van beide gemeenten is niets te over de officiële naamgeving van deze laan door beide gemeenteraden te vinden.

Joostenlaan vanaf de Thematerweg.

HAMLAAN

Deze laan werd vroeger ook wel de Hamsteegh genoemd. Het was primair de toegangsweg naar kasteel Den Ham maar liep door naar 't Hoog. Het moet een van de oudste wegen in Vleuten zijn, wat afgeleid kan worden van de ontstaansgeschiedenis van het kasteel. De oudste datering van kasteel Den Ham is van 1325 en waarvan nu alleen de toren over is. Ongetwijfeld zal er toen al een pad naar het kasteel geweest zijn. Nadat op 21 mei 1855 het baanvak Utrecht – Gouda in gebruik genomen was, kreeg de Hamlaan een spoorwegovergang. Deze werd tijdens de grote ruilverkaveling in de vijftiger jaren van de vorige eeuw gesloten. De bewoners van 't Hoog konden toen niet meer via de Hamlaan naar het dorp Vleuten. Voor hen werd een nieuwe ontsluiting gemaakt via de Vleuterweideweg. Wat nu nog resteert, is een pad tussen de toegang naar de toren van kasteel Den Ham en de vroegere spoorwegovergang. Aan de zuidkant van het spoor is van de oude weg niets meer terug te vinden.

Hamlaan vanuit het zuiden.

DORPSTRAAT

Deze straat dateert al uit de 10e eeuw toen een nederzetting ontstond dat later Vleuten zou worden. Het was een deel van de doorgaande route die liep van Utrecht via hofstede De Wel richting Kockengen. In de 13e eeuw werd het westelijk deel van deze straat de Wielerveldsedijk genoemd. In 1595 staat het oostelijk deel van deze straat als 'Heerewech' vermeld, wat blijkt uit een transportakte van 1 januari 1619 waarin staat dat een huis in het dorp Vleuten, ten noorden van de Heerewech wordt verkocht⁹. Op een landmeterkaart van 1624 van Henrick Verstralen wordt de 'Vlueterdijk' of 'Dijk' vermeld, zo genoemd als dijk langs de Vleutense Wetering, de vroegere rivier de Rijn. Ook op een kaart van Willem Blaeuw uit 1650 staat de 'Vlueterdyck' ingetekend en in 1701 wordt deze weg nog steeds zo genoemd wat blijkt uit een transportakte van 8 november. Op die datum verkoopt 'Lodewijck Pluque, rentmeester van het Sint Catharijne Convent in Utrecht aan Coenraad Blom 9 morgen land te Vlueten, bij 't Leywerck + 4 morgen land tussen Vlueterdyck en Santpad'¹⁰. Op 23 juni 1925 besloot de gemeenteraad van Vleuten het weggedeelte vanaf de Willibrorduskerk tot aan de brug over de Nieuwe Vaart bij P. Bos officieel de Dorpstraat te noemen¹¹. Het onderhoud van deze weg werd uitgevoerd door het Waterschap Vleuten.

Op 16 mei 1929 besloten de stemgerechtigde Ingelanden van het Waterschap dat de onderhoudsplicht op 1 juli 1929 aan de gemeente Vleuten werd overgedragen hetgeen door een raadsbesluit werd bekrachtigd¹². Op 28 oktober 1966 besloot de gemeenteraad het weggedeelte van de Dorpstraat tussen de Paddenaar naar de westelijke aansluiting van de Hindersteinlaan Pastoor Ohlaan te noemen¹³. De Dorpstraat loopt nu van de Odenveltlaan in westelijke richting tot aan de Joostenlaan en gaat vervolgens over in de Parkweg.

Dorpstraat vanuit het noorden. ca. 1958.

SCHOOLSTRAAT

De huidige straat was oorspronkelijk een smal zandpad en mogelijk een uitweg van de polder Themaat. Op een oude landmeterkaart van 1624 van Henrick Verstralen wordt de 'Kerckwech nae Temet' genoemd. In de Middeleeuwen was het de verbindingsweg tussen het dorp Vleuten en de bebouwing langs de Thematerweg. Uit oude rekeningen en een schouw blijkt dat het pad in 1721 opnieuw is bezand en toen in de volksmond, nog zeker vijftig jaar daarna, het 'nieuwe zandpad' werd genoemd. Op een kaart van 1769 van P. Ketelaar blijkt dat dit pad de naam 'Themater off Kerckweg' heet, maar ook

wel de 'Groene- of Groenweg' werd genoemd. Dit blijkt uit een transportakte van 6 januari 1786 waarin Pieter van Eijk, erfgenaam van Willem Hendrik van Bijleveld, brouwer te Vleuten een half huis aan de Groenweg verkoopt¹⁴. De naam Groeneweg zal verband hebben gehouden met het gras dat er op groeide ondanks dat het een doorgaande weg was.

Jaarlijks schouwden de heren van het kapittel van Oud-Munster en de heer van De Haar, deze weg. Uit oude rekeningen blijkt dat zij daar een gezellige dag van maakten. In een oude rekening staat vermeld: 'De Heeren en gecommiteerde van Vleuten, De Haar en Teemaat zijn debet aan Mattijs van Schalkwijk aan verteeering op de Zandpadschouw ov den jaeren 1793 den 30 october voor het maal f. 38.-., 18 vlesse roode wijn f. 14.8.-., 13 dito witte wijn f. 10.8.-., 7 knegts of boode f. 4.4.-., nog voor genever, bier en tabak en tee, de paarden stalgeld en haver f. 6.12.-.'

Schoolstraat ca. 1930

In 1850 blijkt, volgens de kaart van J.H. Kips, dat de naam van deze weg gewijzigd is in 'Themater Dijk'. Ook blijkt dat de schrijfwijze in de loop van de tijd veranderde want op een kaart van 1860 staat 'Themater Dijk' en op de kaart van J. Kuiper van 1868 staat 'Thematerdijk'. Op topografische kaarten van 1885 en 1938 wordt weer de naam Groeneweg gebruikt. Op zich is de vermelding van 1938 vreemd, want op 23 juni 1925 was door de gemeenteraad van Vleuten de officiële naam 'Schoolstraat' al vastgesteld¹⁵. De reden voor deze naam was dat langs deze weg de scholen lagen. Dat het toen nog over een zandpad ging, blijkt uit een raadsbesluit van 1928. Tot dan toe was deze weg eigendom van het waterschap Vleuten.

Op 1 september 1927 werd het eigendom overgedragen aan de gemeente Vleuten.

Op 31 juli van dat jaar besloot de gemeenteraad om het zandpad te bestraten¹⁶. Nadat in 1953 de Maarssenseweg is aangelegd, werd de Schoolstraat verbreed en werd het de belangrijkste ontsluitingsweg in noordelijke richting.

Bronnen

RAU Do = Rijksarchief Utrecht Dorpsgerichten

GAV = Gemeentearchief Vleuten

RbV = Raadsbesluit Vleuten (vóór 1954)

RbVM = Raadsbesluit Vleuten – De Meern

HV = Archief Historische Vereniging

1. RbVM 29-07-1957
2. HV 2GA368 16-08-1719
3. GAV 2450
4. GAV 2454
5. RbV 29-07-1930
6. RbV 13-05-1932
7. RAU Do 2053 06-11-1695
8. GAV 203
9. RAU Do 2051 07-01-1619
10. RAU Do 2054 08-11-1701
11. RbV 23-06-1925
12. RbV 115 01-07-1929
13. RvVM 28-10-1966
14. RAU Do 2059 01-06-1786
15. RbV 148 23-06-1925
16. RbV 58 31-07-1928

Klassenfoto's

Onze vereniging beschikt over een aantal, maar te weinig, klassenfoto's van de scholen in Vleuten, Haarzuilens en De Meern, vooral van dechristelijke scholen. Mocht u nog dergelijke foto's hebben, liefst met de namen van de leerlingen, dan zouden wij daarvan graag een afdruk maken.

Tweede klas en meisjes derde klas van de Willibrordusschool in 1934. Onderwijzeres juffrouw Witkamp.

Jongens van links naar rechts:

Theo Mastwijk, Jan Ebbenhorst, Gert vanRossum, Chris van der Kleij, Joop Koot, Piet van Zijl, Jan van Rijnsoever, Antoon Kosterman, Cerieel Hansen, Joop Oostrom, Gert Blom, Karel de Rooij, Jan van Berkesteijn.

Meisjes van links naar rechts: Marie Vallen, Paula Bransen, To van der Wens, Door de Groot, Kaatje Nieuwenhuizen, Door Bijlevelt, Truus Verhoef, Elly van Lent, Agnes van de Gun, Geertrui van de Bilt, Riet Verheul, Lena Middelkoop, Beatrix Hendriks, Jopie van Rijnsoever.

Meisjes staand (links) van links naar

rechts: Paula van Rijnsoever, Trees Goes, Cor de Groot, Rie Verhoef, Bep Ebbenhorst, Pietje van Husen.

Meisjes zittend (rechts) van links naar

rechts: Mien Wibbeke, Truus vanBerkesteijn, Jopie van Dijk, Riet Kosterman, Annie Koot, Anna van der Meer, Bep Verburg.

Als u de foto's op maandag of dinsdagmiddag bij ons (in de Broederschapshuisjes) afgeeft, dan zijn ze enkele dagen later weer bij u terug. U kunt ons ook bellen (tel.6674222).

Bij voorbaat dank voor uw medewerking.

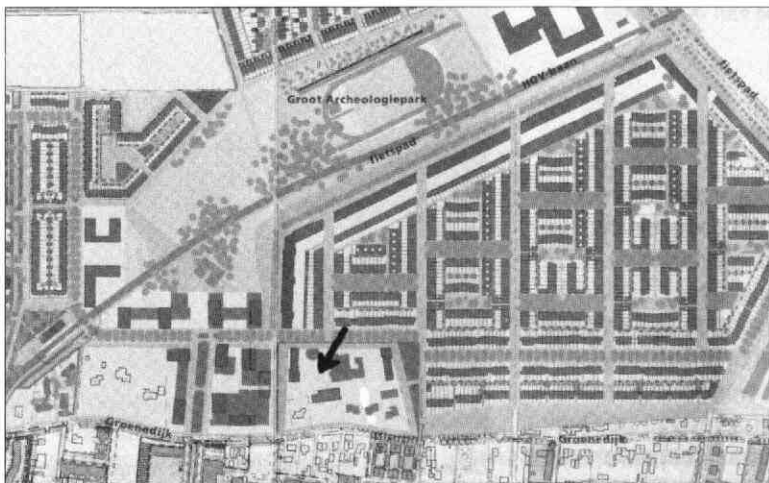
Archeologisch onderzoek in Parkwijk Zuid.

Wie over de Groenedijk fietst en richting het noorden kijkt, herinnert zich misschien nog wel het weidse uitzicht over uitgestrekte graslanden zoals het was vóór de grote veranderingen. En wie toen ter hoogte van Groenedijk 46 van de fiets zou zijn gestapt en laag over het terrein had gekeken, zou hebben kunnen zien dat het landschap, parallel met de Groenedijk, een lichte glooiing vertoonde. Deze, ten opzichte van de omgeving wat hoger gelegen rug, was een door de Oude Rijn opgebouwde oeverwal. Het restant van de rivier die verantwoordelijk was voor de opbouw van deze oeverwal was te zien in het kleine slootje direct aan de noordzijde van de Groenedijk (afbeelding 2). Het vergt echter wat fantasie om Willibrord, aan het einde van de zevende eeuw, over dit water naar het vervallen Romeinse fort van Utrecht te zien varen. Het archeologisch onderzoek in Parkwijk heeft onder andere aangetoond dat het twee eeuwen na Willibrord ook voor de Vikingen mogelijk moet zijn geweest om over de Oude Rijn richting het oosten te varen. Ook lijkt uit het archeologisch onderzoek naar voren te komen dat de rivier tot aan het begin van de twaalfde eeuw watervoerend is geweest. Deze constatering zou van grote invloed kunnen zijn op de ideeën over de geschiedenis van de waterlopen in en rond de stad Utrecht. Het afdammen van de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede, en wellicht ook het graven van de stadsbuitengracht en noordelijk deel van de Oudegracht, werkten mogelijk als het afklemmen van een slagader waardoor het leven uit de Oude Rijn verdween. De rivier, waarover in de loop van de geschiedenis duizenden schepen van en naar Utrecht zijn gevaren, verdween als brede waterloop uit het landschap. Wat restte was het eerder genoemde slootje waarvan ook nog een groot deel in de jaren vijftig is gedempt. Tegenwoordig is het eens zo weidse uitzicht vervangen door de afbouw-woningen van Parkwijk en de nieuwbouw van het Groenesticht en daarmee is ook het subtiele reliëf verdwenen. De smalle sloot is na honderden jaren echter weer veranderd in een brede waterloop als eerbetoon aan een voor de ontwikkeling van Leidsche Rijn zo belangrijke slagader. Ruim voor deze ingrijpende veranderingen heeft op uitgebreide schaal archeologisch onderzoek plaatsgevonden.

BEWONINGSGESCHIEDENIS EN PROEFONDERZOEK

Dat de hoge stroomruggronden van Parkwijk in het verleden een aantrekkelijke vestigingsplaats waren, tonen de in 1993 door RAAP (Regionaal Archeologisch Archiverings Project) aangetroffen nederzettingen aan. Zo ligt onder het Groot Archeologiepark een 9 hectare grote nederzetting uit de Romeinse tijd en onder Park Grauwert liggen de funderingen van een middeleeuwse stenen toren op een eiland in de restgeul van de Oude Rijn. Een restgeul is overigens een niet meer actief stromende rivier. Een deel van Parkwijk, tussen de Groenedijk en het Groot Archeologiepark, kon echter door bepaalde omstandigheden niet goed gekarteerd worden. De kans werd, door de archeologen van gemeente Utrecht, echter groot geacht dat uit Parkwijk nog meer archeologische resten tevoorschijn zouden komen die een plek verdienen in de Archeologische Schatkamer Leidsche Rijn.

Dat dit een goede inschatting bleek te zijn, werd duidelijk in 1998 toen bij het graven van tientallen proefsleuven in een aantal ervan archeologische sporen, uit met name de Middeleeuwen, werden aangetroffen.

De ligging van het onderzochte gebied in Parkwijk.

Parkwijk januari 1997. Het slootje links op de foto is het restant van de Oude Rijn. Op de achtergrond is de boerderij van Jan van Schip zichtbaar. De glooiing in het landschap, het duidelijkst te zien voor de schuur, is de oeverwal van de Oude Rijn.

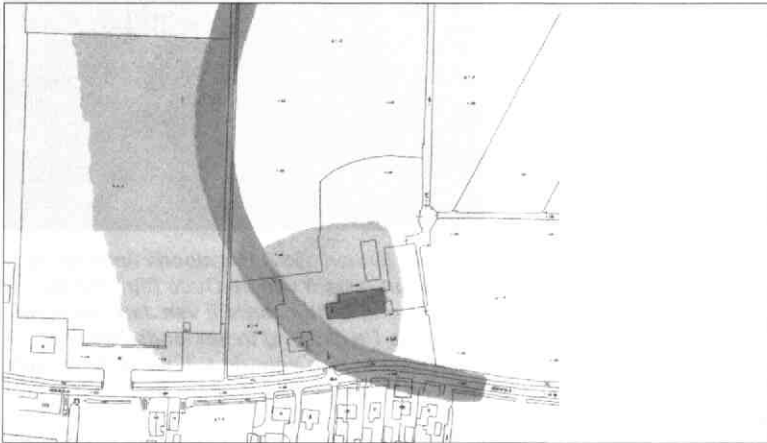
In één sleuf direct ten westen van Groenedijk 46, de boerderij van Jan van Schip, werden, verspreid over een groot oppervlak, sporen uit de elfde en twaalfde eeuw en veertiende en vijftiende eeuw aangetroffen. Bij nader onderzoek bleek één van deze sporen een brede en diepe gracht te zijn. Naast veertiende- en vijftiende-eeuws aardewerk kon opvallend veel middeleeuws bouwpuin uit deze gracht worden geborgen. Deze vondsten gaven aan dat in de directe nabijheid van deze gracht een tot dan toe onbekend stenen gebouw moet hebben gestaan. Bij het voortzetten van de proefsleuf richting het zuiden kwamen niet alleen nog meer laatmiddeleeuwse maar ook veel sporen uit de elfde en twaalfde eeuw tevoorschijn. Verder kon in deze sleuf de exacte ligging van de middeleeuwse restgeul van de Oude Rijn bepaald worden.

De grote dichtheid van met name de eerder genoemde twaalfde-eeuwse sporen tot aan de westelijke perceelssloot maakte duidelijk dat direct ten westen van het onderzochte perceel nog meer te vinden was. Nadat de op dat perceel aanwezige kassen waren gesloopt, is dan ook, tot aan de zuidrand van het Groot Archeologiepark, een aanvullend proefonderzoek uitgevoerd. De eerder aangetroffen zone met bewoningssporen uit de elfde en twaalfde eeuw bleek in een brede strook parallel met de middeleeuwse restgeul richting het noorden door te lopen. Vermoedelijk ligt zelfs een groot deel van deze nederzetting veilig bewaard onder de ophoging van het Groot Archeologiepark.

DE OPGRAVINGEN

Aangezien de aangetroffen nederzettingen in de toekomst overbouwd zouden gaan worden door het Voorzieningen Centrum Parkwijk en de nieuwbouw ten behoeve van het Groenesticht, is besloten het gebied ten zuiden van het Groot Archeologiepark en rond de boerderij van Jan van Schip op te graven. In drie campagnes is, onder leiding van Jeroen van der Kamp, een gebied van ruim twee hectare onderzocht, waarbij drie zones met een verschillende archeologische inhoud en datering onderscheiden konden worden (afbeelding 3).

Ongeveer in het midden ligt de restgeul van de Oude Rijn met op de westoever een grote nederzetting uit de twaalfde eeuw en op de oostoever een omgracht terrein uit de veertiende en vroeg vijftiende eeuw. In het nu volgende deel van dit artikel zal met name deze laat-middeleeuwse nederzetting besproken worden.

In het midden ligt de restgeul van de Oude Rijn met op de rechteroever de nederzetting uit de veertiende en vijftiende eeuw met, in donker aangegeven, de boerderij van Jan van Schip. Op de linkeroever de nederzetting uit de twaalfde eeuw. De rechte lijn aan de noordzijde van deze is de grens van het Groot Archeologie park.

EEN MIDDELEEUESE VERSTERKING OP DE RECHTEROEVER VAN DE OUDE RIJN?!

Leidsche Rijn kent een groot aantal middeleeuwse versterkte boerderijen, woontorens en kastelen. Op oude kaarten zijn deze belangrijke stenen gebouwen vaak duidelijk aangegeven. Op de plek waar de Oude Rijn van de Groenedijk richting het noorden afbuigt staat echter op geen enkele kaart bewoning aangegeven. Het was voor de archeologen dan ook een grote verrassing dat bij het proefonderzoek een omgracht terrein met de resten van een stenen gebouw werd aangetroffen. Bovendien lag het omgrachte terrein op de rechteroever van de Oude Rijn. Dit in tegenstelling tot vele andere middeleeuwse complexen van enige betekenis, zoals Huize Voorn, Den Hoet en Den Ham. Deze belangrijke behuizingen liggen op de linkeroever van de Oude Rijn.

Waarom ligt het aangetroffen gebouw op de rechteroever van de Oude Rijn?

DE BOUW EN AANLEG VAN GRACHTEN

Voordat de opvallende ligging wordt besproken zal eerst de uiterlijke verschijningsvorm en opkomst en ondergang van het middeleeuwse complex worden besproken. Bepalend voor de locatie en indeling van het terrein was de restgeul van de Oude Rijn. Het complex lag precies op de plek waar de Oude Rijn van de Groenedijk richting het noorden afboog. Op het moment dat in de veertiende eeuw werd begonnen met de bouw, was de restgeul voor het grootste deel dicht maar vermoedelijk nog wel als een laagte in het landschap duidelijk zichtbaar. De Groenedijk functioneerde in deze tijd zoals de Rijksweg A-12 vandaag de dag; de belangrijkste verbindingroute over land van Utrecht met het westen.

Gezien de afmetingen van de kloostermoppen en het overige aangetroffen bouw materiaal moet de eerste aanleg van het gebouw gedateerd worden rond 1325. Pas rond 1355 werd, gebruik makend van de depressie van de restgeul, het terrein omgracht. Ten noorden van het gebouw werd ook een deel van het terrein door middel van een korte gracht afgesplitst waardoor een soort voorterrein ontstond. Opvallend is dat de aan de westzijde gelegen gracht veel breder (ruim zeven meter) is dan de aan de noorden oostzijde gelegen grachten (drie meter breed). Een relatief scherpe datering voor de aanleg van de grachten werd mogelijk omdat onder de noordelijke gracht een eikenhouten ton werd aangetroffen. Eén duig kon door middel van jaarringenonderzoek gedateerd worden. Hieruit bleek dat deze duig gemaakt was van een in 1346 (-6/+9 jaar) gekapte eik. Indien rekening gehouden wordt met een

De onder de noordelijke gracht aangetroffen ton. De duigen werden bijeen gehouden met wilgentenen hoepels.

gebruiksduur van een aantal jaren zal deze ton dan ook niet voor 1350 in de grond terecht zijn gekomen (afbeelding 4).

De grachten moeten dan ook (kort?) na het ingraven van de ton zijn aangelegd.

Naast de ton is bij het opgraven van de grachten, met name uit de noordelijke daarvan, veel materiaal geborgen, waaronder een kleine zilverschat bestaande uit veertien munten. Naast bouw materiaal werd

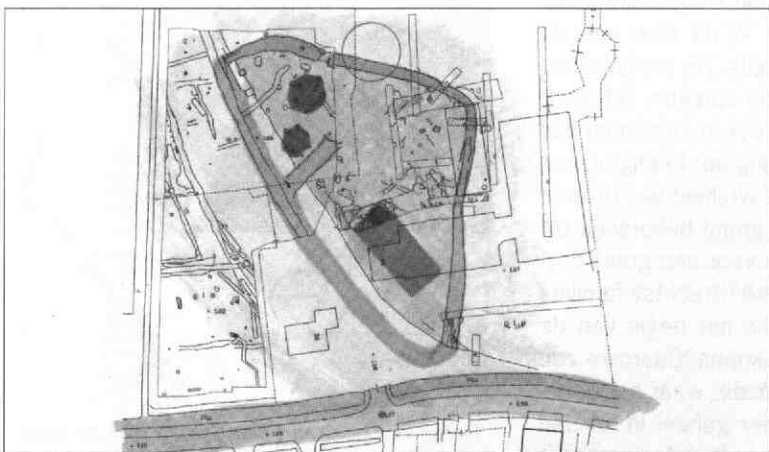
Voorzichtig wordt de noordelijke gracht leeg gegraven. Op de achtergrond is de boerderij van Jan van Schip zichtbaar.

ook een grote hoeveelheid rood- en grijsbakkend aardewerk en steengoed gevonden (afbeelding 5).

In de ten zuiden van de boerderij opgegraven gracht werd een dikke laag mortel aangetroffen die duidelijk in verband met de afbraak van het gebouw gebracht kan worden. De nog bruikbare kloostermoppen zijn ter plekke schoongemaakt waardoor er een grote hoeveelheid mortel op het terrein is achtergebleven.

Voordat de grachten werden gegraven, stond ter plaatse van het voorterrein vermoedelijk al een hooiberg. Kort na het graven van de grachten lijkt een tweede hooiberg op het voorterrein te zijn gebouwd. Naast de hooibergen zijn nog diverse andere, niet allemaal even goed te duiden, sporen aangetroffen (afbeelding 6).

In het tweede kwart van de vijftiende eeuw is het gebouw om nog onbekende redenen tot en met de laatste kloostermop afgebroken. De datering van de sloop verklaart waarom het gebouw niet op oude kaarten staat afgebeeld. De oudste kaarten van dit gebied dateren immers uit de tweede helft van de zestiende eeuw.

Een schematische plattegrond van de opgraving. Aan de onderzijde van de tekening ligt de Groenedijk. De donker gekleurde gracht ligt om een stenen gebouw, zichtbaar als donkere rechthoek, en twee hooibergen aan de bovenzijde. Het terrein met de twee hooibergen wordt in het midden afgescheiden van het stenen gebouw door middel van een korte gracht.

Het enige dat na de grondige sloop van het complex resteerde was een sloot die precies de westelijke gracht en daarmee ook de restgeul van de Oude Rijn markeerde. Ook dit laatste spoor verdween toen voor de bouw van de boerderij van familie Van Schip in 1958 de sloot werd gedempt.

HOE HEEFT HET GEBOUW ERUIT GEZIEN?

Aangezien de sloop in de vijftiende eeuw zeer grondig is uitgevoerd, hebben de archeologen geen muren of funderingen of zelfs uitbraaksleuven aangetroffen die een goede reconstructie mogelijk maken. Bovendien ligt de huidige boerderij voor een groot deel op de plaats van het oude middeleeuwse gebouw waardoor niet alle sporen konden worden opgegraven.

Ondanks de wat schaarse gegevens is het toch mogelijk om aan de hand van de aangetroffen bouwmaterialen een globale reconstructie van het gebouw te maken.

Wat van de uit kloostermoppen opgetrokken muren rest is een grote hoeveelheid puin bestaande uit kleine fragmenten van stenen en veel mortel (afbeelding 7).

De opgraving in volle gang. Op de voorgrond is het puin zichtbaar dat over is van de stenen muren. Op de achtergrond ligt de huidige boerderij.

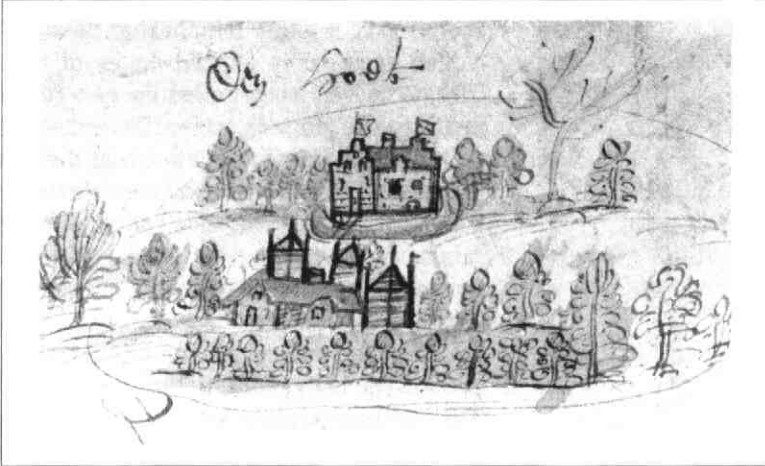
De overige, halve en complete, kloostermoppen zijn vermoedelijk na de sloop ergens anders opnieuw gebruikt. Een ander en beperkt onderdeel van het bouw materiaal zijn geglazuurde daktegels. Dit zijn de voorlopers van de gewone dakpan. Het dak van het gebouw was dus bedekt met daktegels en mogelijk zelfs voor een deel met leisteen waarvan een paar fragmenten met gaten voor de spijkers getuigen.

Dat de bewoners rijker waren dan gemiddeld blijkt onder ander uit de vondst van een tegeltje waar in geel slib een aantal Franse lilies is aangebracht. Dit soort tegels worden alleen in vloeren van grote stenen gebouwen aangetroffen zoals kerken, claustrale huizen en kastelen. Bij opgravingen rond kasteel Nijvelt zijn bijvoorbeeld

enige tientallen vergelijkbare plavuizen gevonden. Een andere indicatie voor de afwerking van het interieur geeft een groot fragment kloostermop met daarop een pleisterlaag met rode verf.

De aanwezige vensters bevatten glas-in-lood-ramen waarvan alleen een aantal loden strips is teruggevonden. Van het vensterglas is niets gevonden wat er op kan duiden dat zelfs het glas voor hergebruik is meegenomen.

Uit de analyse van het door de archeologen aangetroffen puin ontstaat een beeld van een groot stenen gebouw.

Een voorbeeld van een 'stenen kamer' uit Leidsche Rijn: Den Hoet.

Dit zou heel goed een zogenaamde 'stenen kamer' kunnen zijn. Dit zijn omgrachte en enigszins verdedigbare uit steen opgetrokken gebouwen bestaande uit één of twee woonlagen. Een zestiende-eeuwse kaart met daarop een afbeelding van Den Hoet geeft een goed beeld van een dergelijk gebouw (afbeelding 8).

Een aantal vragen blijft echter nog onbeantwoord. Wie heeft opdracht gegeven voor de bouw en sloop van dit gebouw en waarom ligt het complex op de rechteroever van de Oude Rijn? Is er een relatie tussen het splitsingspunt van de Groenedijk en de Oude Rijn?

DE STADSVRIJHEID

Deze vragen kunnen vooralsnog niet goed beantwoord worden. Wellicht dat een uitgebreide archiefstudie meer over de opdrachtgevers, functie en bewoners naar voren kan brengen.

Wat opvalt, is de ligging op de rechteroever van de Oude Rijn binnen de grens van de stadsvrijheid van Utrecht, die in dit deel van de Leidsche Rijn voor een groot deel de Oude Rijn volgde. De stadsvrijheid is het gebied rond de stad waar de stad recht kon spreken. Dit hoeft overigens niet te betekenen dat de stad de grond ook in eigendom had (afbeelding 9). Daarnaast valt de strategische ligging op: het ligt namelijk precies op de plek waar de Groenedijk de stadsvrijheid van Utrecht binnenkomt. Uit historische bronnen blijkt dat de grond behorende tot de stadsvrijheid in de loop van de dertiende eeuw voor een groot deel was overgegaan in privé bezit van enkele belangrijke Utrechtse families of geestelijke instellingen. De stad probeerde aan het begin van de veertiende eeuw weer grote stukken land terug te kopen. Daarmee zou in het midden van de veertiende eeuw de Hoge Weide, waar het opgegraven huis onderdeel van uitmaakt, mogelijk weer geheel in handen van de stad gekomen zijn. De grond werd vervolgens in delen verpacht en de pachters werden gecontroleerd door een zogenaamde weigraaf. Uit bronnen is bekend dat de weigraaf ook verantwoordelijk was voor het heffen van een aantal belangrijke accijnzen. Dit zou mede een verklaring kunnen zijn voor de strategische ligging van het complex, pre-

cies op de plaats waar vele karrenvrachten met producten voor de Utrechtse markt via de Groenedijk de grens van de stadsvrijheid passeerden en dus makkelijk bepaalde belastingen geheven konden worden. Zou er een relatie kunnen zijn tussen de weigraaf en het aan de Groenedijk aangetroffen middel-eeuwse huis? We weten het niet, maar dat het stenen huis werd gebouwd kort nadat de Hoge Weide grotendeels in handen van de stad was gekomen, is wel opvallend. Misschien is er ook een relatie te leggen tussen het verkopen van grote delen van de Hogeweide -ten behoeve van het saneren van een grote schuldenlast- in de eerste helft van de vijftiende eeuw en het slopen van het gebouw. Met het verkopen van grond aan particulieren verloor het gebouw mogelijk zijn functie en werd tot en met de laatste kloostermop gesloopt.

Laten we terug gaan naar de Groenedijk aan het einde van de veertiende eeuw. Wie weet ging het zo: een marskramer is, met op zijn rug een mand met diverse goederen, vanuit Vleuten over de Groenedijk op weg naar de grote stad Utrecht. Hij heeft deze tocht al vele malen gemaakt en weet dat hij, net na een flauwe bocht in de Groenedijk, het grote stenen bouwwerk met het in de zon glinsterende dak nadert. Zijn hand gaat haast willekeurig naar de beurs. De weigraaf zal wel weer streng zijn en hem veel accijnzen laten betalen. Ter hoogte van het gebouw wordt zijn mand geïnspecteerd en volgt de betaling. De marskramer vervolgt zijn weg naar de stad. In de verte ziet hij de kort daarvoor gereed gekomen Domtoren al boven de horizon uitsteken.

Detail van een kaart van Specht met de situatie in de eerste helft van de zestiende eeuw. De stippellijn geeft de grens van de stadsvrijheid aan. Den Achter Dyck is de huidige Groenedijk. Het rondje en het pijltje geven de ligging van het in de tekst besproken stenen gebouw aan.

DORPSBEWONERS DIE ONS WAT TE VERTELLEN HEBBEN...

Jaap Moll en Nely Moll-Kapteyn en hun glastuinbouwbedrijven

Tot voor kort lag er ten oosten van Vleuten een belangrijk glastuinbouwgebied. Dit gebied moest in zijn geheel worden opgeofferd aan de woningbouw voor Leidsche Rijn en de aanleg van het Leidsche Rijnpark. Over de ontstaansgeschiedenis, de bloei en de teloorgang van dit tuinbouwgebied is onlangs het boek verschenen "Een eeuw tuinbouw in Vleuten-De Meern" geschreven door Drs. H. van der Leest-Brand. Het eerste exemplaar van dit boek werd op de vooravond van Open Monumentendag op 12 september jl. feestelijk overhandigd aan de burgemeester van Utrecht, mevrouw A.H. Brouwer-Korf. De laatste restanten van dit glastuinbouwgebied, die de moeite waard zijn om voor het nageslacht te bewaren, konden middels een fietsroute op Open Monumentendag bezichtigd worden. Zo waren onder andere in de route opgenomen de druivenserres van de familie Van 't Klooster naast het spoor aan de Hindersteinlaan, de houten kassen van de familie Gondelach aan de Utrechtseweg 13 en de betonnen kassen van de familie Jongerius aan de Alendorperweg 15. Eén van de tuindersfamilies die in het boek wordt beschreven, is de familie Moll wonende aan de Utrechtseweg 33 van "Moll Over-Engh Kwekerij B.V.". Bij deze familie ben ik te gast en het zijn Jaap en Nely die ons dit keer wat te vertellen hebben...

Het tuindersleven werd Jaap met de paplepel ingegoten. Zijn grootvader kwam uit Delden in Twente en werkte als tuinman op het kasteel Twickel aldaar. Hij was betrokken bij de aanleg van het park dat in de laatste jaren van de 19e eeuw door E. Petzold, een beroemde Duitse tuinarchitect, was ontworpen. De vader van Jaap, Henk Moll, geboren in 1890 in Delden, heeft ook een paar jaar op het kasteel gewerkt maar die zag het niet zo zitten bij die nogal autoritaire baron. Het kwam wel eens voor dat Henk op de fiets de baron tegenkwam en dan moest hij afstappen en buigen. Maar dat was niks voor hem. Daarom vertrok hij naar het Westland en kwam terecht in Loosduinen (nu een wijk van Den Haag) bij Cees van Spronsen in de komkommerskassen. Daar heeft hij het tuinbouwvak geleerd. In 1915 kocht hij tuingrond in 's Graveland bij Hilversum waar goede grond was om bollen te telen. Hier leerde hij zijn latere vrouw Hille Hafkamp kennen, die in 's Graveland was geboren in 1900. Inmiddels was bekend geworden dat er in Vleuten zeer goede tuingrond lag. Veel warmoezeniers uit Utrecht waren hier namelijk al naar uitgeweken toen Utrecht grond nodig had voor woningbouw. U ziet: de geschiedenis herhaalt zich. Henk Moll kocht 2 ha tuingrond in Vleuten aan de Utrechtseweg 33 en woonde vanaf 1917 in een kosthuis in De Meern. Later had hij kost en inwoning in Vleuten onder anderen bij Kerste aan de Stationsstraat die bloemen en planten verkocht vanuit de voorkamer. Toen was er nog geen bloemenzaak in Vleuten. Kerste ventte ook bloemen op de fiets met een grote mand voorop. Henk Moll begon op de koude grond met groente, zoals spinazie, bloemkool en bonen en met appel- en perenbomen. Drie perenbomen van 75 jaar oud staan nog in de tuin en leveren nog ieder jaar heerlijke handperen. Na een paar jaar had Henk genoeg verdiend om met plat glas te beginnen en in 1927 kwamen er drie druivenserres die werden verwarmd met een kolenkachel. Ook liet hij het nog steeds bestaande tuindershuis "Over-Engh" bouwen en trouwde na tien jaar verkering met Hille. In 1930 had Henk 1 ha peren, verder bloemen en planten, drie druivenserres en 0,1 ha plat glas.

CRISIS

In de crisistijd moesten Jaaps ouders heel erg zuinig zijn. Zo waren er bijvoorbeeld geen verjaarscadeautjes. Veel tuinders zijn toen failliet gegaan. Vooral diegenen die niet uit echte tuindersfamilies kwamen en weinig vakkennis hadden, maar rijk waren, een grote tuin kochten en

een bedrijfsleider de tuinderij lieten regelen, zijn toen gesneuveld. Zij waren gewend op grote voet te leven en overleefden de crisis niet. De tuinders die alles met eigen vakkennis hadden opgebouwd, hebben het veelal wel overleefd door alle eindjes aan elkaar te knopen. Veel Westlanders kochten in deze crisistijd heel goedkoop een tuinderij van een failliet gegane tuinder. In de crisisjaren begon Henk met wisselteelt in de druivenserres. Hij teelde cyclamen buiten onder plat glas, de eenruiters. Daarna werden ze in bloei getrokken in de druivenserres. In augustus werden de druiven geoogst, dan werd het blad er voor een deel af gehaald. Dan werden er tafels gebouwd in de serres, hoge in het midden en lage aan de zijanten, en kwamen de cyclamen erin. Dit gebeurde ook wel met andijvie of sla. Onder het platte glas werd ook groente geteeld, zoals sla en bloemkool. Deze laatste heette de "gelichte bloemkool". Als de kool te groot werd voor onder het glas, werd het glas gelicht en groeide de kool nog een paar weken buiten door. Dan kwamen ze op de markt in een periode dat er nog weinig bloemkool was en dat was interessant voor de prijs. Het bedrijf werd steeds gemengder, want naast fruit, groente en cyclamen kwam er ook nog snijbloemen en allerlei soorten vaste planten zoals alstroemeria, margrietten en in het najaar chrysanten die op de koude grond stonden. Eromheen stond tegen de wind een haag van pronkbonden die zo'n 2 meter hoog werden. Dan beschadigden de chrysanten minder snel. Ook de bonen werden natuurlijk geoogst want iedere meter werd vroeger benut. Het was ontzettend arbeidsintensief.

Wisselteelt in de druivenserres. Na de druivenoogst werden hier de cyclamen in bloei getrokken. Foto ca. 1950.)

VERVOER

De produkten gingen allen naar de bloemen- en groenteveiling. In eerste instantie ging de groente met een platte schuit via de sloot langs de kassen naar de Alendorperwetering die achter boerderij de Hoed op het Amsterdam-Rijnkanaal of Merwedekanaal ? uitkwam. Van daar werd op Utrecht geboomd. Voor de oorlog hadden de meeste tuinders zelf een boot. Later hadden deze boten een buitenboordmotor. Nog later kwam bode Goes met een vrachtwagen de groenten ophalen. De bloemen gingen vroeger per bakfiets. Ze waren lichter en konden zo sneller ter plekke zijn. Eerst was het een bakfiets die moest worden aangetrapt. Later een bakfiets met motor die nog tot in de jaren '50 dienst deed. In de jaren '60 werden de bloemen door de bloemenveiling zelf opgehaald en later door transportbedrijf Aafjes uit Mijdrecht. Daarover kunnen Jaap en Nely ook verhalen. De vrachtauto's werden al maar groter en hoewel het pad vrij breed was, konden ze op het laatst de draai niet meer maken en pakten ze de punt van het dak van de garage wel eens mee. De bloemenveiling werd eerst op Paardenveld gehouden en verhuisde later naar de Croeselaan waar ook de groenteveiling zat. Eind jaren '50 ging de bloemenveiling naar de Steenovenweg waar later Wickes zat en in de jaren '70 kwam hij aan de Utrechtseweg in Vleuten in het hartje van het tuinbouwgebied.

Chrysantenoogst. Vlnr: Bedrijfsleider Huib Veenhof, hulp in de huishouding Bep Mandjes, Rut Niessen, Henk Moll. Onder: Hannes Verhoef en Dik Altena. Foto 1949.)

Henk Moll bij de Chrysanten op de koude grond. Bij elke plant stond een stokje. Op de achtergrond de perenbomen. Foto ca. 1955.)

OORLOG

Op 12 februari 1940 werd zoon Jacob Hendrik, roepnaam Jaap, geboren. In mei van dat jaar brak de Tweede Wereldoorlog uit. Omdat Jaap nog klein was, weet hij zich alleen nog wat te herinneren van de laatste jaren zoals het bombardement op de spoorweg, waarbij de familie schuilde in de kelder onder de schoorsteen. Ze leden geen honger want er was volop groente en fruit. Wel moest er zuinig geleefd worden. Er werden toen naast de cyclamen ook primula's geteeld en behalve groente ook aardappelen en tabak. De tabaksbladeren werden in de druivenserres gedroogd. Dan kwam er een sigarenmaker uit Utrecht die de bladeren sneed, met een pot lijm de sigaren lijmden en ze dan in sigarenklemmen liet drogen. De eigenbouw sigaren vonden gretig aftrek. Jaap hoorde later wel eens van zijn ouders dat er mensen op de kwekerij kwamen die echte sigarenliefhebbers waren. Dan kon het gebeuren dat, hoewel zo iemand honger had, hij toch liever sigaren nam dan bloemkool. Of zijn vrouw dat ook kon waarderen, betwijfel ik. Naast bloemkool kwamen de mensen uit Utrecht ook spinazie e.d. kopen. Later ruilden Jaaps ouders ook veel groente voor bijvoorbeeld kaas. Tot 1944 werden de kassen verwarmd met cokes. In de hongerwinter was er niets meer om te stoken. Jaap herinnert zich de bevrijding nog goed, vooral het wittebrood en de vlaggetjes.

Na de oorlog kwam de teelt weer op gang. De kassen werden eerst gestookt op huisbrandolie. Vanaf 1960 ging de tuinderij over op zware stookolie en in 1970 op aardgas. De ketel kon daarvoor eenvoudig worden aangepast. Er kwamen alleen nieuwe gasbranders op. Gas was een enorme verbetering.

ring want het was een stuk schoner. Olie stoken vergde veel onderhoud. Om de paar weken moesten de vlampijpen geraagd worden anders kreeg je te laag rendement en roetvorming. Bij gas had je alleen waterdamp. Na de oorlog teelde Jaaps vader nog steeds groente, fruit en planten zoals chrysanten, margrietten, violen, alstoemeria's, cyclamen en primula's.

Bloemkool sorteren voor de veiling. Vlnr: Hannes Verhoef, Huib Veenhof, Nico Weerenstein, Johan de Bos en Henk Moll. Foto ca. 1955.)

Na de lagere school ging Jaap naar de MULO. Daarna ging hij bij zijn vader werken op de tuin en tevens twee dagen naar de tuinbouwschool in Zuilen. Toen hij deze had doorlopen ging hij nog anderhalf jaar naar de bloemistenvakschool in Baarn met nog een aantal leeftijdsgenoten uit de omgeving, zoals Jan Miltenburg, Dick Overkleeft en Martin Ham. In die tijd gingen veel groentekwekers namelijk overschakelen op bloemteelt. Het was een dagopleiding van één dag in de week. Toen Jaap 19 was overleed zijn vader in 1959. Hij kreeg daarom vrijstelling van dienst, zodat hij met zijn moeder de zaak kon voortzetten. Naast Jaap en zijn moeder was er een bedrijfsleider, Huib Veenhof, en nog drie of vier medewerkers in dienst waaronder Hannes Verhoef uit Haarzuilens, wiens broer Luuc bedrijfsleider was van de proeftuin. Hannes kwam van de tuinderij van Kasteel de Haar en begon in de oorlogsjaren. Hij is tot zijn pensioen op Over-Engh gebleven. Zelfs na zijn pensioen heeft hij nog een aantal jaren parttime doorgewerkt. Ook Kees Verkaart uit Vleuten heeft er meer dan 25 jaar gewerkt. Ook de generatie die daarna kwam, bleef de tuinderij van Jaap trouw. Jaap noemt Cees Veenhof, Karel Karsenbarg en Hans Vermeulen. Ook de dames die parttime werkten bleven vaak jarenlang in dienst. De verstandhouding tussen baas en personeel was uitstekend.

POTPLANTEN

In het begin van de jaren '60 kreeg Jaap steeds meer interesse in kamerplanten en toen werden de eerste potplantenkassen gebouwd. Die zijn in de loop der jaren steeds uitgebreid. Eind jaren '60 had hij geen groente en fruit meer, daarna hield hij de bloemteelt voor gezien en waren er alleen nog kamerplanten, zoals hortensia's, gloxini-a's, begonia's. Van een gemengd bedrijf was het nu een gespecialiseerd potplantenbedrijf geworden. Een van de redenen dat veel tuinders overstapten op bloemen of potplanten was de moordende concurrentie uit Zuid Europa. De export van tomaten naar Duitsland liep bijvoorbeeld drastisch terug omdat de tomaten uit Spanje lekkerder en

goedkoper waren. Ook de druiven uit Griekenland waren zoeter en door de EEG-invoerregeels goedkoper geworden. Veel tuinders konden het niet meer opbrengen. In 1965 werden de sierteeltvergunningen door de EEG afgeschaft waardoor het interessant werd op sierteelt over te stappen. Ook Jaap deed dit dus. Naast de teelt van bloemen was er ook zaadteelt van de primula acaulis. De bloemen werden stuk voor stuk met een penseeltje bestoven. Daarvoor waren er parttime vrouwen in dienst die meehielpen in de winter van januari tot maart. In het voorjaar hielpen ze mee met het plukken van de zaadbollen. De bollen werden gedroogd, gezeefd en schoongemaakt. Dat werd dan afgeleverd en een deel werd gebruikt om nieuwe planten te zaaien. In de zomer werden de planten verspeend. De zaadteelt was een heel belangrijke tak van het bedrijf. Het zaad werd ook geëxporteerd naar Duitsland en Italië. Ze ontwikkelden ook eigen rassen. Dan werden planten met elkaar gekruist om nieuwe kleuren te ontwikkelen. Jaap zag dat als een sport. Om zaden mee te brengen uit bijvoorbeeld Zwitserland of Japan en dan maar zien wat er van kwam. Naast de handel op de bloemenveiling verkochten ze ook zaden en jonge planten en dat is zo gebleven totdat ze gestopt zijn in 1999.

Nely Moll oogst de zaadbollen van de primula's. Foto april 1998.)

FAMILIE KAPTEYN

Op 1 juli 1967 trouwde Jaap met Nely Kapteyn. Zij is de dochter van Joost Kapteyn die in 1903 werd geboren te Maasland, in het Westland, als zoon van een slager. Terwijl zijn broers het slagersvak kozen, ging Joost werken in de tuinderij Van der Wel in De Lier in het Westland. Hij maakte kennis met Ben Boers en kocht via deze in 1927 de tuinderij "Nimmer dor" aan 't Zand 22a in Vleuten, dat toen Groot Zand heette. De vader van Nely was in de kost bij Verweij aan de Rijksstraatweg te De Meern. Tijdens het schaatsen op het ijs van de Leidsche Rijn

leerde hij Elisabeth Jannetje Wesseling kennen die er schuin tegenover woonde in de boerderij midden in de Meern bij de Meernbrug aan de Zandweg waar nu de Castellumlaan ligt. Zij trouwden in 1931 en kregen drie kinderen: Hubert, Nely en Anneke. In 1926 had Joost al 10 druiven- en perzikenkassen gebouwd met een stookhuis met schoorsteen. Nely vertelt dat haar moeder altijd aan het krenten was. In de crisis begon hij met stooktomaten. Het bedrijf had vier werknemers in dienst: Jo van Os, Toon de Gier, Bart en Leen Haaksman en een aantal stagiaires van de Hogere Tuinbouwschool. In de oorlog werden anemonen geteeld die op de bloemenveiling 3 cent per stuk op brachten. Dat was net zoveel als een ei. In 1950 waren er volop druiven, perziken en tomaten. Toen kwamen de druiven uit Italië en werden binnen twee jaar alle druiven en perzikbomen geroid. Nely's vader ging in zijn geheel over op snijbloemen in moderne kassen, zoals anemonen, lathyrus, irissen en tulpen. In 1960 nam Nely's broer Hubert de tuinderij over. De zus van Nely, Anneke was bloemiste en die had een bloemenzaak "Bloemenmagazijn Anneke Kapteyn" in Utrecht aan de Jan van Scorelstraat vlakbij het vroegere Antonius Ziekenhuis. Nely begon als laborante bij de gezondheidsdienst voor dieren. Ze woonde bij haar zus in de Jan van Scorelstraat en hielp haar met de boekhouding, met de zaak en met het maken van bruidsboeketten. Toen trouwde Anneke met bakker John Schat en verkocht de bloemenzaak.

HET KWAM OP ONS PAD

Nely had ondertussen Jaap Moll leren kennen en het stel had trouwplannen. Jaaps moeder kreeg in februari 1967 voor het huis een ongeluk en overleed in maart. Op 1 juni daarop zijn Jaap en Nely getrouwd en rolde ze als vanzelf in het werk in de tuinderij. Ze had haar baan opgezegd en begon als meewerkend echtgenote een dag in de week met de cyclamen en met het bestuiven en zaad verzamelen van de primula's. Nely had met de primulateelt ook een gedeelte van de dames die er werkten onder haar hoede. In 1974 werd hun dochter Sandra geboren. Toen die op school zat, kochten Jaap en Nely kwekerij "Groenlust" erbij die aan de Utrechtseweg lag vlak bij de hoek met 't Zand. Ze waren toen allebei 39 en toe aan een nieuwe uitdaging. "Het kwam op ons pad," aldus Nely. De bedrijfsleider, Elbert van Zanten, die in het huis bij de kwekerij woonde, bleef met de medewerkers in dienst.

Het personeel op Over-Engh vlnr: Cees Veenhof, stagiaire Daniël (Tsjech), Henk Oostrom, Karel Karsenbarg, Jaap Moll en Hans Vermeulen. Foto augustus 1991.)

Nely werkte er halve dagen en deed thuis de boekhouding. Het waren hectische jaren maar ze hebben altijd met heel veel plezier gewerkt. Nely vertelt: "De verstandhouding met het personeel was goed. Er werkten fijne mensen. Je laat een stuk aan mensen over maar dat ging altijd goed. De mensen hadden hart voor de zaak." De medewerkers onder elkaar konden het ook goed vinden. Ze werden ook wel eens uitgewisseld. Als het druk was op Groenlust sprong het personeel van Over-Engh bij en andersom ook. Ook werden in beide bedrijven alle jubilea (12, 25 en 40 jaar) gevierd, want dat bond de werknemers ook aan het bedrijf. Jaap: "Als er wat te vieren was, hebben we het gedaan." Niet alleen de jubilea van de mannen maar ook die van de parttime vrouwen, hetgeen bij veel bedrijven niet gebeurde. Nely: "Dat heb je als er een vrouw in het bedrijf zit." Er werd volop geïnvesteerd in nieuwe kassen voor de potplantenteelt. Ze begon met groene kamerplanten, *Asparagus falcatus*, *Fatsia* (Vingerplant), *Hedera* (Klimop) en stekken van *Euonymus* (Kardinaalsmuts), die werden geleverd aan de bloemenveiling in Aalsmeer. Later nam ze ook teelten over van Jaap zoals de *gloxinia*'s en een deel van de *primula*'s. In het laatste jaar van het bestaan van de kwekerij stonden er ook nog *hortensia*'s in de koude grond.

STUDIEREIZEN

De oliecrisis ging aan de tuinderij Over-Engh voorbij omdat men tijdig was overgeschakeld op aardgas. In deze tijd was het tuinbouwbeleid van de overheid gericht op schaalvergroting en specialisatie. Om kennis te vergaren sloten de kwekers zich aan bij clubs van de Nederlandse Tuinbouw Studieclubs. Zowel in de groente- als bloementeelt waren de mensen zeer collegiaal. Men ging bij elkaar kijken om van elkaar te leren. Jaap en Nely gingen ook vaak op studiereis naar het buitenland.

Op potplantengebied was Denemarken nogal vooruitstrevend en dus gingen ze regelmatig kwekers in Denemarken bezoeken om de nieuwste ontwikkelingen te zien en de afzet te bekijken. Verder zijn ze ook geweest in Frankrijk, Zwitserland, Zweden en Engeland. Die buitenlandse kwekers bezochten op hun beurt ook weer Nederland vooral als de bloemvaktentoonstelling werd gehouden. Dan gingen ze uit de tentoonstelling vandaan nog wat kwekers bezoeken. In die studieclubs zaten alle gezindten. Lange tijd waren de tuinbouworganisaties wel verzuild en becon-

curreerden ze elkaar. Op topniveau werkten ze ook wel samen in het Landbouwschap en bij CAO-onderhandelingen maar je had drie bloedgroepen: rooms-katholiek, protestant en algemeen. Door de studieclubs werd de eenheid onder de nieuwe generatie tuinders bewerkstelligd, want je interesseerde je er niet voor welke godsdienst iemand had of niet, maar je was allemaal bezig met je vak. Door de laatste crises in de landbouw en het afnemen van het aantal boeren en tuinders is er uiteindelijk één Land- en tuinbouworganisatie ontstaan, de LTO.

VERNIUWINGEN

De jaren '80 waren topjaren voor de tuinbouw. Er werden veel technische vernieuwingen doorgevoerd, ook bij Jaap Moll. Er werden veel investeringen gedaan. De hele kas werd computergestuurd: de berekening, beluchting en temperatuur. Er kwam een rookgascondensator in ca. 1985 en ook dubbel glas en energiedoeken. Er kwamen nieuwe karren voor het transport van de planten en een opotmachine. Een voedingsunit om een ha kassen met een computergestuurde installatie van allerlei meststoffen te voorzien kostte 50 duizend gulden. De tuinders financierden dit met kredieten van de pas gefuseerde Rabobank. Veel kleine tuinders gingen in deze periode failliet of gaven het op. Eind jaren '80 had je de reconstructie glastuinbouw en toen is er nog een poosje sprake geweest de beide tuinderijen samen te voegen maar daar is het nooit van gekomen.

In september 1983 bracht koningin Beatrix een werkbezoek aan het glastuinbouwgebied van Vleuten dat op dat moment nogal vooruitstrevend was in met name de ontwikkeling van de substraatteelt. Hierbij wordt gebruik gemaakt van steenwolmatten waar groenten en snijbloemen op groeien in plaats van grond. Ze werd ontvangen op het gemeentehuis door burgemeester Middelweerd, de Commissaris van de Koningin uit Utrecht en een aantal vertegenwoordigers van het tuinbouwbedrijfsleven, waaronder Jaap Moll. Na de ontvangst op het gemeentehuis heeft ze nog een bezoek gebracht aan potplantenkwekerij Den Hollander aan de Europaweg. Dat was een leuke ervaring. De tuinders konden hun zegje doen. Jaap constateerde dat ze goed geïnfomeerd was en zich goed had verdiept in de materie. Ze stelde goede vragen. Het was al met al een leuke happening.

MAATREGELEN IN DE TUINBOUW

In de jaren 90 stopte de Vleutense proeftuin omdat het Ministerie van Landbouw bezuinigde. De proeftuinen kregen minder financiële middelen. Ze werden gesteund door het Rijk, de Provincie en de Gemeente en verder betaalden de tuinders heffingen, meestal via de veiling waarmee de proeftuin werd gefinancierd. De proeftuinen moesten eerst gaan samenwerken met elkaar en met het proefstation voor groenten en snijbloementeelt in het Westland en het proefstation voor potplantenteelt in Aalsmeer. Die werkten met laboratoria en hadden veel know-how. De noodzaak voor de proeftuinen werd daardoor minder en ze werden van lieverlee gesloten. Jaap Moll merkte niet zoveel van de sluiting van de proeftuin omdat hij via studieclubs al veel werkte met het proefstation van Aalsmeer. Daar werden ook voorlichtingsmiddagen gehouden waar je contact had met de collega's uit het hele land. Daarmee viel meer te bereiken dan met de proeftuin in Vleuten. Toch maakte Jaap wel eens gebruik van de proeftuin want als hij een zieke plant had, ging hij snel met de auto naar de proeftuin om te vragen wat het was. Later ging hij vaker naar het proefstation of de plantenziektenkundige dienst, waar je het kon laten onderzoeken. De functie van de proeftuin werd steeds minder belangrijk. In deze jaren kwamen er ook steeds meer milieumaatregelen.

Tuinders mochten niet meer ongestraft water lozen. Het gebruik van een watercirculatiesysteem werd verplicht en tuinders mochten alleen nog drinkwater lozen in het riool. Jaap voerde toen ook een warmtecirculatiesysteem in. In 1991 heeft Nely het bedrijf Groenlust verkocht, waarna het nog twee keer in andere handen is geweest en daarna aan een projectontwikkelaar is verkocht. Ze was toen pas 51 en wilde graag aan het werk blijven. Daarom ging ze parttime weer bij Jaap in de tuinderij werken.

Huldiging van parttime medewerksters die 12 jaar in dienst waren van Kwekerij Over-Engh vlnr: Truus Teunissen, Nette van Bekkum, Jaap Moll en Anna van Kleinwee. Foto ca. 1995.)

VINEX

Ondertussen werd bekend dat het gebied ten westen van Utrecht was aangemerkt als Vinex-locatie. Dit wilde zeggen dat hier grootschalige woningbouw zou worden neergezet ten behoeve van de stad Utrecht. Dit betekende meteen het einde voor de reconstructie glastuinbouw. Lange tijd bleef het onzeker wat de Vinex precies voor de tuinders zou betekenen. Ook Jaap en Nely hebben een poos moeten nadenken of ze het bedrijf sloten of dat ze elders doorgingen. Dochter Sandra kon goed leren en ging naar de HEAO en daarna nog naar Universiteit Nijenrode om bedrijfskunde te studeren. In de tuinderij werkte ze alleen in de vakanties. Ze zag het niet zitten om hem ooit over te nemen. Ze woont in Rotterdam en werkt nu in Den Haag bij de Waterschapsbank in de treasury, een bank die is opgericht na de Watersnood van 1953. Ze liep ook niet tegen een kweker aan, zoals Jaap dat uitdrukt, dus een opvolger in de vorm van een schoonzoon zat er ook niet in. Inmiddels werden Jaap en Nely ouder en was de keuze niet zo moeilijk meer. "Als je vanaf je 17e in het bedrijf hebt gewerkt, heb je het met je 59e wel gezien" aldus Jaap. Er was ook de laat-

ste jaren niet meer in het bedrijf geïnvesteerd en het ging al wat achteruit. Ook werden ze te oud om nog een nieuw bedrijf op te zetten hetgeen tegenwoordig miljoenen kost. In 1999 stopten ze met de tuinderij en verkochten ze Over-Engh aan de gemeente. In 2000 werden de kassen afgebroken. De bedrijfsleider begon een kwekerij in Maarssen in primula's, gloxinia's, hortensia's en cyclamen en heeft het personeel meegenomen.

HOBBY'S

Als echte sportman heeft Jaap vroeger altijd gevoetbald. Een paar jaar was hij ook betrokken bij het voetbalteam Bloemenveiling dat bestond uit personeel van kwekerijen en de bloemenveiling en dat meedeed met het jaarlijkse bedrijfsvoetbaltoernooi van PVCV. Na een aantal jaren is Jaap met voetballen gestopt, omdat hij teveel medewerkers op maandag met voetbalblessures zag binnenkomen. Hij was bang zelf uitgeschakeld te worden en begon aan een rustigere sport zoals volleybal en later ook tennis. Een aantal werknemers deed hetzelfde. Er is toen ook een volleybalteam geformeerd genaamd "de groene vingers" met medewerkers van Groenlust en Over-Engh dat meedeed aan het stratenvolleybaltoernooi in Vleuten. Nely liet dan mooie shirtjes drukken met shirtreclame van de bedrijven. Ook was Jaap was al jarenlang actief in allerlei besturen, zoals het bestuur van de Bloemenveiling en het bestuur van de Volleybalvereniging en Nely was actief in de tennisclub en het CDA. Ook heeft Nely zich ingezet voor de tuinders door in het bestuur van de Belangenvereniging tuinbouw zitting te nemen. Ze vertelt: "Het is prima om al de tuinderijen te verkopen maar we wilden er wel allemaal goed uitspringen. Dat hebben we met elkaar goed gedaan. Vrijwel iedereen is er goed uitgesprongen." "Alleen," zegt Jaap Moll, "heeft de overheid ons in de steek gelaten met het aankopen van de gronden in de Harmelerwaard. Dat is faliekant fout gegaan." Gelukkig hebben zes tuinders grond kunnen verwerven in de

Harmelerwaard. Inmiddels zijn daar vijf bedrijven operationeel. Ook zijn er tuinders naar elders vertrokken. Jaap noemt Venlo, Almere en Luttelgeest. En in Kapelle in Zeeland zit Gresnigt met een van de grootste bedrijven van Nederland van 34 hectaren glas, waar nog 14 hectaren aan worden toegevoegd. Dat bedrijf is in zijn eentje straks net zo groot als ongeveer de helft van het glastuinbouwgebied in Vleuten was. Het is een fabriek zo groot en niet meer te vergelijken met het gebied zoals in Vleuten lag. Volgens Jaap Moll was Vleuten-De Meern het mooiste tuinbouwgebied van Nederland met, naast de glastuinbouw, boomgaarden, weilanden, mooie tuindershuizen met grote tuinen, veel groen en ruimte. Het toonde daardoor niet als een industriegebied, zoals het Westland.

Met het verdwijnen van de glastuinbouw in Vleuten-De Meern wordt een tijdperk afgesloten van groei en bloei, van hard werken en soms sappelen voor een hongerloontje, van crises en vooruitgang en van het verdwijnen van deze complete bedrijfstak. Wie geïnteresseerd is geraakt in deze periode en er meer over wil lezen, raad ik aan het boek "Een eeuw tuinbouw in Vleuten-De Meern" aan te schaffen. In de verenigingsberichten leest u hier meer over.

Wilt u adverteren in dit historische tijdschrift?

**Dat kan! Bel met 030 -2340157
of mail naar gerda@gerdaoskam.com**

De Meernhoek (2)

(door Jan Schutte)

In het kader van een artikelenserie over de Meernbrug en omgeving ben ik de vorige keer van leer getrokken tegen de sloopactiviteiten rond de Meernhoek. De gemeentevisie in die jaren ('50 en '60) was kennelijk, dat al die ouwe boel maar opgeruimd moest worden om mooie brede straten en een overzichtelijke Meernhoek te creëren. Het aardige dorps van de Meernbrug-omgeving was daarna dan ook verdwenen, en zo er al sprake was van een kern De Meern, dan was die vanaf 1960 er dan ook wel uitgesneden. U treft hier een foto aan van de Meernhoek uit 1958-1959 genomen vanuit een overvarende luchtballon. Het aardige van deze foto is, dat ie nu eens niet vanuit de N.H.kerk is genomen, zodat er dan ook een frisse blik op De Meern te zien is, in de situatie voor de grote sloopcampagne. Om deze weer eens in uw herinnering terug te roepen volgt hier bewoningssituatie van die jaren en we beginnen dan links aan de Rijksstraatweg met de families van Engelen en Bloemist de Jong. Daarnaast het langgerekte pand van het Wapen van Gouda van de familie Cobus en Alie Huigen.

Direct ernaast aan de Meerndijk treffen we de huisjes van de fam.Klerkx en Ligterink aan, gevolgd door de kruidenierswinkel van de fam. Joop Huigen. Vervolgens zijn daar de melkhandel van de fam. Jan van Breukelen, kapper de Graaf, juwelier Veldkamp, de families Peek en Sangers, de steenkolenhandel v.d. Bosch, en tenslotte Café "Schoolzicht" (vanwege de tegenover gelegen Lagere School.). Recht tegenover de fam.Sangers ligt Garage Evert Bos en daarnaast richting Meernbrug de fam.Bos, groentenwinkel, het huis van Piet Oostrom en als hoekhuis Meerndijk/ Rijksstraatweg de woning van de fam.van Straten. Dan zijn we weer op de Rijksstraatweg en hier volgen dan de Sparwinkel van de fam. v.d. Weijden, de huisjes van de fam.Jan van den Berg, Ben van Rooijen en Theo van den Berg. Het vrijstaande pand daarnaast is de slagerij van de fam. Overmars en nog net zichtbaar een puntje van de boerderij van de fam.Kippersluis. Op de kleine foto's (van latere datum) ziet u deze boerderij en de hooiberg in volle glorie en daarnaast het huis van de drankenhandel van de fam. van Straten voor de verbouwing. Het schuine pad tussen dit huis en hun schuur heette vanouds het Kloosterpad te zijn, een weggetje (vanouds een kerkepad) rechtstreeks van Ridderhofstad Nijevelt naar de "Capel aan de De Meern".

Steken wij de Leidsche Rijn over (gegraven in 1285 tussen de Stadsdam bij Voorn en de Heldam in Harmelen) in opdracht van de Utrechtse bisschop Graaf Floris van Wevelickhoven) dan beginnen we

het overzicht weer links aan de Zandweg met het Café Van Straten (het huis met de trapgevel), daarnaast het huis van Geert en Anna Bonenkamp, vervolgens hun smederij, het pand/fietsenmakerij van Piet Bonenkamp, de winkel van kruidenier Gerrit v.d.Bosch, de smederij van Has Willemse en uiterst recht is nog net een stukje te zien van het pand van de fam.Hansen, postkantoor, en de fam. Gerssen.

Dit is natuurlijk een momentopname, door de jaren heen hebben in verschillende panden andere families gewoond. Op de foto nog de oude hoge, niet ophaalbare, Meernbrug. Een paar jaar later zou de situatie bijna onherkenbaar zijn veranderd ten behoeve van de verbreding van de Meerndijk en de aanleg van de Castellumlaan.

Foto's Peter de Vries en Jan Schutte.

HISTORISCHE VERENIGING
VLEUTEN-DE MEERN-HAARZUILENS

Tijdschrift van de Historische Vereniging
Vleuten, De Meern, Haarzuilens.
Verschijnt 4 keer per jaar. ISSN 0928/4893
23e jaargang no. 4, december 2003

De vereniging is ingeschreven in het
verenigingsregister van de KvK Utrecht
eo. onder nummer 40479360

Correspondentieadres

Dorpsstraat 1 3451 BH Vleuten
website: www.histvervdmh.nl

Dagelijks bestuur

J. Schutte / voorzitter
Telefoon 030 - 6663216
E mail janschutte@wanadoo.nl

F.C.G.M. Besouw / secretaris
Telefoon 030 - 6773000
R.W. Pouw / penningmeester
Telefoon 030 - 6772590

Ereleden

Mevr. Prof. Dr. C. Isings / Soest
Dr. D.W. Gravendeel / Laag Keppel
A.J. van Zoeren / Vleuten

Gebouwen

-Vleuten: Broederschapshuisjes,
(Documentatiecentrum)
Dorpsstraat 1, 030 - 6774222
-De Meern: Het Kabinet

Geopend:

Documentatiecentrum:
maandag-en dinsdag van 14.00 tot 17.00
uur en donderdagavond van 19.30 tot
22.00 uur. Het Kabinet De Meern
bezoek: op aanvraag

Contributie (inclusief tijdschrift)

€ 16.00 per jaar , per post € 6.00 extra
Losse nummers tijdschrift:
€ 5.00 leden / € 6.00 niet-leden

Bankrelaties

Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie

G.A. Oskam (eindredactie)
Alendorperweg 34, 3451 GM Vleuten
Telefoon 030 - 2340157
E mail: info@gerdaoskam.com

Ontwerp omslag

Peter de Vries

Ontwerp binnenwerk

Frank Moed

Druk Jan Evers / De Meern

Van de voorzitter

Op het moment, dat ik deze woorden schrijf, is het jaar 2003 bijna achter de rug en dient het nieuwe jaar 2004 zich, bij het verschijnen van het kwartaalblad van uw vereniging, bijna aan. Alle reden dus om u en de uwen een voorspoedig en vooral gezond nieuwjaar toe te wensen! Een goed nieuwjaar, hopen wij: een nieuwjaar waarin het tij van tekorten, recessie, teruglopende bedrijfswinsten en bezuinigingen bij overheden, gekeerd kan worden. Dat blijft ook voor de Historische Vereniging een belangrijk vooruitzicht. Cultuur en historie zijn toch belangrijke pijlers waarop onze gehele samenleving rust. En overigens ook een reden om weer eens bij stil te staan en tevreden te zijn. Echter, de tijd staat niet stil en zo wil ik u vanaf mijn stoel toeroepen het nieuwe jaar 2004 met ons te willen beleven als een vooral actief jaar, stoelend op inzicht en vooral vanuit de beleving van: meedoen! Immers: geschiedenis is iets waarmee je bezig moet zijn, iets wat je actief moet beleven. Met andere woorden: binnen onze vereniging kunnen wij nog veel werkracht en helpende handen gebruiken. Voor de voortgang van onze archieven en ons, huidige, onderkomen, de Broederschapshuisjes in Vleuten willen wij graag (nog) meer betrokken medewerk(st)ers hebben, die één of twee dagdelen in de week of een donderdagavond taken voor ons resp. onze historische bestanden willen uitvoeren. Wij stellen specifieke kennis op prijs, maar dit is zeker geen vereiste. Wij vragen wel doorzettingsvermogen, enthousiasme en de vaardigheid met een gemotiveerde groep te willen samenwerken. Vanaf deze plaats wil ik iedereen bedanken voor de grote inzet die het afgelopen verenigingsjaar kenmerkte; de archeologische opgravingen van ondermeer Romeinse schepen (o.a. de "Leidsche Rijn") en de wachttorens, de open dagen met 28.000 (!) bezoekers. En niet te vergeten de inzet van de verenigingsleden voor het behoud van cultuurhistorische waarden, van de bezorgers van ons tijdschrift, de organisatie van de Broederschapshuisjes, de werkgroepen, en ons Kabinet, de inzet van medebestuur- en redactieleden, de inzet voor gehouden lezingen en de jaarlijkse historische excursie, het samenstellen en de uitgifte van het Romeinenboek (uitverkocht) en niet op de laatste plaats van het Tuinbouwboek (uitverkocht) en het doen verschijnen van een kadastrale atlas. 2003 was dus weer een gedenkwaardig jaar. Er zijn nog veel meer publicaties van onze vereniging. Komt u eens langs in ons documentatiecentrum in de Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1, in Vleuten, (zie de colofon), doe mee en word lid.

Jan Schutte

Inhoud

	blz.
Van de voorzitter	46
Verenigingsberichten	47
Onze straatnamen, oorsprong en betekenis (17 en slot)	48
Leo Jungblut, zijn familie en zijn werk	52
Per bus van Harmelen naar Utrecht in 1943 / 1944	59
Schatkamer Leidsche Rijn (6)	62
De Meernhoek (3)	66

Verenigingsberichten

CONTRIBUTIEBETALING/LEDENADMINISTRATIE

Bij dit nummer van ons tijdschrift ontvangt u het acceptgiroformulier voor betaling van de contributie voor het jaar 2004. Wij verzoeken u de contributie in de maand januari 2004 met gebruikmaking van dit formulier over te maken. Het verenigingswerk en de administratie wordt door vrijwilligers in hun vrije tijd gedaan, het overmaken van de contributie vóór 1 februari 2003 zal de administratieve last voor hen aanzienlijk beperken. Wij rekenen op uw medewerking!

Omdat wij graag over een juist ledenbestand willen beschikken verzoeken wij u indien uw naam of adres op de acceptgiro niet juist vermeld is, of daar wijziging in komt, dat aan onze secretaris te melden.

DOCUMENTATIECENTRUM.

In het vorige nummer van ons tijdschrift werd vermeld dat het bezit van ons documentatiecentrum was uitgebreid met de microfiches van de registers van de burgerlijke stand van de gemeenten Vleuten, Haarzuilens, Oudenrijn en Veldhuizen van 1850 – 1940. Dit is niet juist. Deze fiches waren reeds langer in ons bezit. Nu zijn de microfiches van de bevolkingsregisters van de genoemde gemeenten verworven. Voor genealogisch onderzoek een belangrijke bron van persoonsgegevens.

KADASTRALE ATLAS 1832.

Tot onze teleurstelling heeft het bewerkingsproces van de kadastrale atlas van Vleuten-De Meern een zodanige vertraging opgelopen dat de uitgave niet meer in 2003 gerealiseerd kan worden. Hiervoor bieden wij u als bestuur onze welgemeende excuses aan. Mogelijk zal de uitgifte plaats vinden eind januari 2004, wij houden u op de hoogte.

EEN EEUW TUINBOUW IN VLEUTEN-DE MEERN.

Deze uitgave van de historische vereniging is in korte tijd geheel uitverkocht en dus niet meer verkrijgbaar. Intekenaren die het door hen bestelde exemplaar nog niet hebben afgehaald, worden verzocht dit z.s.m. te willen doen.

ACTIVITEITEN IN 2004

Voor het komende jaar heeft het bestuur reeds de volgende activiteiten gepland:

- Handtekeningen voor een Limesmuseum: de ingezamelde handtekeningen op de "Gave Graafdagen" ter ondersteuning van een Limesmuseum binnen ons grondgebied worden op woensdag 7 januari 2004 om 14.00 uur door onze voorzitter aangeboden aan het college van burgemeester en wethouders op het stadhuis te Utrecht.
- Algemene ledenvergadering: medio april 2004, datum, programma, tijd en plaats worden nog bekend gemaakt.
- Koninginnedag: vrijdag 30 april 2004, open dag met een expositie in de Broederschapshuisjes van 10.00 tot 17.00 uur.

Handen uit de mouwen steken.....!

In het voorwoord en de verenigingsberichten van verschillende nummers van ons tijdschrift wordt en werd een beroep gedaan op de medewerking van vrijwilligers. Daarom willen wij hier nog eens in het kort uit de doeken doen wie wij zoeken en o.m. waarvoor:

- * ter ondersteuning van de bezorging van ons tijdschrift en door de snelle uitbreiding van ons bezorgingsgebied zoeken wij vrijwilligers die bereid

zijn eenmaal per kwartaal in een (deel van een) wijk ons kwartaalblad te bezorgen;

- * wie wil zich op genealogisch gebied (verder) bekwaamen en wil ons helpen ons documentatiecentrum verder uit te bouwen;
- * welke computerdeskundige wil ons helpen onze vele bestanden op een hedendaagse wijze vast te leggen;
- * het kopje heet "handen uit de mouwen": als u daarvoor voelt en u bent geïnteresseerd in bijv. archeologie, dan is uw hulp van harte welkom in de werkgroep Archeologie;
- * bent u een schrijver en houdt u ervan (cultuur)-historisch getinte verhalen of interviews over ons woongebied te schrijven, dan kunnen wij die kwaliteiten bijzonder goed gebruiken voor ons kwartaalblad. U bent van harte welkom;

Straatnamen

Vanuit de politiek (B&G, dank) en het stadhuis (burgemeester, dank) komen berichten, dat een door de Historische Vereniging gedane suggestie, in de nieuwe wijken, zoals Vleuterweide, straatnamen te gaan bezigen die betrekking hebben op het tuinbouwverleden van Vleuten-De Meern, wordt overgenomen.

Wij vinden dat een goede zaak die recht doet aan de recente geschiedenis van uw woonomgeving! Wij hebben daarom een commissie in het leven geroepen die zich met dat onderwerp speciaal gaat bezighouden (o.m. Diny van der Leest!), en die de gemeente hierin zal gaan adviseren. Als u voor die groep suggesties heeft dan houdt zij zich daarvoor van harte aanbevolen. Wij denken aan een breed scala van tuinbouwonderwerpen; dat kunnen dus namen van soorten kassen zijn, maar ook van gereedschappen op tuinbouwgebied, de namen van bekende tuiniersbedrijven, producten die specifiek in Vleuten-De Meern werden geteeld etc. Denkt u met ons mee?

Uit dit soort vragen om medewerking komen herhaaldelijk verrassende vondsten en voorstellen binnen van zaken waaraan u wel dacht en die wij over het hoofd hebben gezien!

DE LAATSTE STRATEN

Onze straatnamen, oorsprong en betekenis (17 en slot)

Met deze aflevering wordt de serie 'Onze straatnamen, oorsprong en betekenis' afgesloten. Ook in dit artikel komen nog enkele straatnamen aan de orde die niet tot een wijk behoren of in het buitengebied liggen. Aan de ene kant zijn het straten die een historische betekenis hebben en anderzijds gaat het om enkele nieuwe straten die niet overmeld mogen blijven.

EUROPAWEG

Tot 31 januari 1958 heette deze weg de Krogt dijk en het was een zeer oude verbindingsweg tussen Vleuten en Veldhuizen. Deze weg is al, zonder naam, ingetekend op de kaart van landmeter B. de Roy uit 1696 en op de Nieuwe Caerte van de Provincie Utrecht uit 1757.

De schrijfwijze van het eerste deel van deze oude straatnaam is in de loop van de eeuwen verschillend geweest. In 1270 wordt Croft geschreven, terwijl in 1288 dezelfde naam als Cruft wordt gespeld. In een stadhouderlijke ordonnantie van 1532 is sprake van 'de brugge neffens die krofte... die sal heeten die Kroft brugge'. Mogelijk gaat het hier om de brug die nu de Loobrug wordt genoemd. Ook in diverse akten van 1587 tot 1729 is de schrijfwijze verschillend geweest. In de akte van 7 april 1578 staat de zinsnede '25 morgen land die Croft en de Lauw¹ terwijl in een akte van 14 mei 1729 geschreven is over '40 morgen land op de Kroft bij Alendorp². De naam Krogt Dijk wordt voor het eerst vermeld op de kaart van P. Ketelaar uit 1769. Ook op latere kaarten komt de naam Krogt dijk voor. Om het nog ingewikkelder te maken, staat in de wegenlegger van de gemeente Vleuten van 1854 geschreven: 'De Krogt dijk of Tiendweg loopende van Vleuten tot de oude Leydsche Zandweg bij de zoogenaamde Laubrug'. We zien dus dat de naam Croft, Kruft en Kroft veranderd is in Krogt terwijl in de wegenlegger van de gemeente Vleuten van 1943 de naam Krochtdijk wordt genoemd.

Aangenomen wordt dat de naam Krogt dijk is ontstaan naar het stuk land 'De Krogt' waarmee de hoge zandgrond werd bedoeld dat tegen de dijk was gelegen in het zuidelijk deel van de Vleuterweidse Polder.

Over de geschiedenis van de naam Tiendweg, zoals genoemd in de wegenlegger van 1854, zijn geen gegevens gevonden. Mogelijk gaat het om de tiende penning, anders gezegd een heffing van tien procent, die de agrarische bedrijven moesten afstaan aan de tiend gerechtigde.

Europaweg vanaf R.K. kerkhof (zuiden)

Het is mogelijk dat boeren die langs de Krogt dijk de akkers bebouwden tien procent moesten afstaan waardoor in de spreektaal de naam Tiendweg is ontstaan. In 1907 is het tiendrecht afgeschaft.

Vóór 1925 liep de Krogt dijk vanaf de Loobrug over de Leidsche Rijn bij Veldhuizen tot aan de huidige spoorwegovergang in Vleuten. Op 23 juni 1925 besloot de gemeenteraad van Vleuten om het gedeelte vanaf het station tot aan C. de Groot, tegenwoordig huisnummer 20, Wilhelminalaan te noemen³. Het resterende gedeelte tot aan de Loobrug blijft tot 1958 Krogt dijk heten. In dat jaar ontstond het idee om, in verband met de Europese gedachte, de Krogt dijk als verbindingsweg tussen Vleuten en De Meern de Europaweg te gaan noemen. De Meernse kunstenaar Harrie Sterk schreef hierover een aantal protestbrieven naar de gemeenteraad. Hij vond dat door de naamswijziging de geschiedenis van zijn dorp geweld werd aangedaan. Ondanks zijn bezwaren besloot de gemeenteraad op 31 januari 1958 om de Krogt dijk in Europaweg te hernoemen⁴.

ESDOORNLAAN

Op 29 oktober 1936 besloot het gemeentebestuur van Vleuten 'het aanleggen van ene weg verbindende den Alendorperweg met den Krochtdijk, welke zal worden uitgevoerd in werkverschaffing terwijl de kosten waarin het Rijk niet bijdraagt, zullen worden gedekt uit een geldlening⁵. Deze weg was nodig in verband met de toekomstige verdubbeling van het aantal inwoners en het uitbreidingsplan met sportterrein, zwemgelegenheden en voetbalvelden⁶.

Op 13 april 1939 besloot de gemeenteraad de nieuwe weg de naam te geven van Prinses Beatrixlaan⁷. Op 1 januari 1954 zijn de vroegere gemeenten Vleuten, Oudenrijn, Veldhuizen en Haarzuilens samengevoegd. In Oudenrijn was op 27 april 1951 de Beatrixlaan vastgesteld⁸ waaraan op 12 oktober 1951 de titel 'Prinses' werd toegevoegd⁹. In verband met de dubbele naamgeving in de nieuwe gemeente Vleuten-De

Meern besloot het gemeentebestuur op 14 januari 1954 de Prinses Beatrixlaan in Vleuten te hernoemen in Esdoornlaan¹⁰. Deze naam is toen gekozen omdat langs de weg esdoornbomen zijn geplant.

JOHANNITERWEG

Esdoornlaan vanaf Alendorperweg (noorden)

De Johanniterorde is de oudste geestelijke ridderorde die in het hospitaal van Sint Jan in Jeruzalem in 1023 is gesticht. De oprichters waren kooplieden uit Amalfi die de orde stichtten ten behoeve van pelgrims. Rond 1099 maakte Gerardus als overste van deze orde met zijn broeders hier een geestelijke orde van. In 1118 kreeg de orde een militair karakter om het christendom tegen de Turken te verdedigen. Door het opdringen van de Turken moest deze zetel achtereenvolgens verplaatst worden naar Akko, Cyprus, Rhodos en ten slotte naar Malta. In 1530 stond keizer Karel V dit eiland in soevereiniteit aan de orde af. Sindsdien spreekt men over de Maltezeridders. In 1758 werden de ridders door Napoleon van het eiland verdreven en via Triëst komt de hoofdzetel in Rome waar deze nog steeds gevestigd is. In de loop van de eeuwen is de orde ingedeeld in provincies c.q. afdelingen. Tijdens de Reformatie onderging de orde grote veranderingen. Zo ontstaat in het Duitse Brandenburg een protestantse richting en in Nederland werd in 1909 een Commanderie van de Johanniterorde op initiatief van prins Hendrik opgericht. Aanvankelijk was dit de Orde van St. Jan, maar wordt sinds 1958 de Johanniterorde in Nederland genoemd. De rooms-katholieke Maltezerorde bestaat in Nederland sinds 1911. Lid van deze orde zijn mannen die behoren tot een geslacht dat in de mannelijke lijn afstamt van een stamvader die 150 jaar geleden tot de adel behoorde.

In onze gemeente zijn de vroegere Johanniters ook actief geweest want zij waren bijv. beheerders van Hof ter Weijde dat tot het verzorgingsgebied van het Catharijne Convent van Utrecht behoorde.

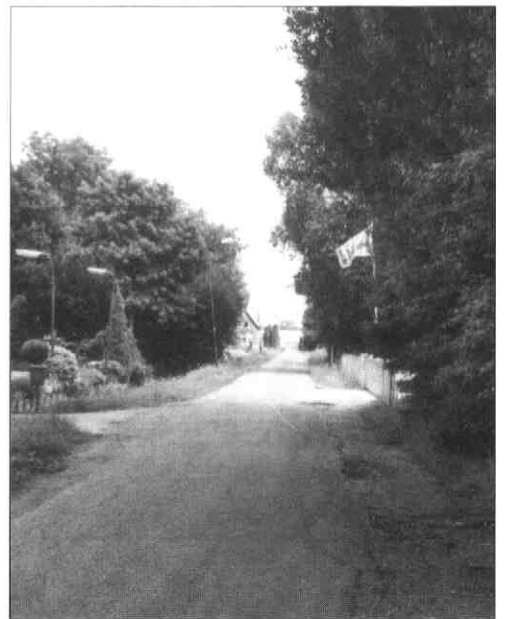
Rond de jaren twintig werd een deel van de huidige weg aangelegd om enkele tuinbouwbedrijven te ontsluiten. Tijdens ruilverkaveling in de tweede helft van de vorige eeuw werd de huidige weg aangelegd op landbouwgrond. Toen de weg een naam moest krijgen, stelde een raadslid voor om deze naar de Johanniters te vernoemen. Zijn argument hiervoor was dat deze ridders in vroegere jaren hun landbouwproducten van de tuinders hadden betrokken. Zijn voorstel werd door de gemeenteraad overgenomen en op 17 december 1956 werd de naam Johanniterweg vastgesteld¹¹.

HOF TER WEIJDEWEG

Deze weg is genoemd naar Hof ter Weijde, een kasteelachtig gebouw zoals dat te zien is op een 18 eeuwse gravure naar een tekening van Jan de Beijer uit 1744.

De oudste datering van deze hof is van 1310 waarbij het gaat om een geschil over een stuk land bij Woerden tussen de ridders en de gebroeders Van der Mije. De Johanniters waren toen al beheerders van Hof ter Weijde wat tot het verzorgingsgebied van het Catharijne Convent in Utrecht behoorde.

De boerderij lag aan het zandpad langs de Vleutense wetering, waar een brug de ingang aan de noordkant was. Later werd de boerderij bereikbaar vanaf de Utrechtseweg en vanaf 1856 via een overweg over de spoorbaan. Deze plaats is aangegeven op de Nieuwe Caerte van de Provincie van Utrecht van Bernard de Roy uit 1696. Het moet in die tijd een grote boerderij zijn geweest met 145 morgen = 125 hectare grond gelegen tussen Den Engh in het westen en De Hoet in het oosten. Een groot gedeelte hiervan werd gebruikt voor het verbouwen van graan en koolzaad voor (lamp)olie. Ook was een gedeelte bestemd voor de grote veestapel.

Johanniterweg vanaf 't Zand (westen)

Tijdens de ruilverkaveling in de tweede helft van de vorige eeuw is de huidige Hof ter Weijdeweg aangelegd. Aan het oostelijk einde kreeg deze een verbinding met de Utrechtseweg en het westelijk uiteinde werd aangesloten op de Kantonnale weg bij De Tol.

Op 29 juli 1957 is de naam voor deze weg door de gemeenteraad vastgesteld¹².

Hof ter Weijdeweg vanuit het oosten

WESTLANDSETUIN

Zoals de naam al aangeeft, is deze weg genoemd naar het Westland, het gebied ten zuiden van Den Haag. Vroeger heette deze weg Tiendweg die liep van 't Zand naar de Alendorperweg.

Het Westland heeft voor het Vleutense tuinbouwgebied een voortrekkersrol gehad. In het begin van de vorige eeuw kwamen tuinders uit het Westland naar Vleuten. Zij moesten uitzien naar nieuwe grond, omdat de gemeente Den Haag het gebied nodig had voor de stadsuitbreiding. Ook voor de Utrechtse stadsuitbreiding tussen 1880 en 1920 moesten de tuinders rondom Utrecht uit gaan zien naar nieuwe tuinbouwgrond. Verschillende van hen vestigden zich in Vleuten omdat het goede tuinbouwgrond had, die gelegen was op de oude stroomruggronden van de Oude Rijn. Ook was er een goede waterhuishouding en het lag dichtbij Utrecht. In de loop van de jaren breidde het tuinbouwgebied zich uit en in alle rapporten, die in die jaren zijn verschenen, werd over de handhaving van het tuinbouwgebied gesproken. In 1991 kwam een plotse omwenteling door de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra, de beroemde Vinex nota. Het gevolg was dat de tuinders plaats moesten maken voor grootschalige woningbouw. Het was de tweede keer in één eeuw dat de tuinbouwsector plaats moest maken voor de stadsuitbreiding.

Ver voordat de Vinexnota aan de orde was, werd op 16 juni 1956 door de gemeenteraad de straatnaam Westlandsetuin vastgesteld¹³.

Westlandsetuin vanaf 't Zand

VLEUTERWEIDEWEG

In het verleden konden de bewoners van Vleuten via 't Hoog naar Harmelen. Nadat in 1856 de spoorlijn Utrecht - Gouda was aangelegd, kwam in deze weg een onbewaakte overweg. Tijdens de ruilverkaveling in de tweede helft van de vorige eeuw werd de overgang in 1959 opgeheven. Om 't Hoog bereikbaar te houden, is toen de Vleuterweideweg aangelegd. Dit was niet alleen nodig als ontsluiting van 't Hoog maar ook in verband met de vestiging van bedrijven aan de zuidzijde van de spoorlijn. Deze weg is op enige afstand van de spoorlijn aangelegd. Hierdoor sloot deze aan de oostkant aan op de aanwezige woonstraten Prins Hendrikweg en Julianalaan. Het westelijk einde werd aangesloten op de Dorpeldijk die toen ook verhard is en later is doorgetrokken naar de Appellaan in Harmelen.

Op 29 juli 1957 is de Vleuterweideweg door de gemeenteraad vastgesteld¹⁴.

Vleuterweideweg vanuit het westen

TJEPMAWEG

Deze weg is genoemd naar de voormalige Tjepmahoeve, gelegen op de hoek van het Strijkviertel en de Rijksstraatweg. Deze hoeve dateert uit de 17^e eeuw maar was geen riddermatig huis. Jonkheer Quarebbe noemde zich in de 2^e helft van de 17^e eeuw heer van Tjepma. Dat gebeurde in die tijd wel meer als men met de naam van het huis pronkte. In 1724 werd het huis verkocht aan Alard Ram van Schalkwijk, die het verhuurde. Na het overlijden van Maria Tiemck Ram van Schalkwijk stelden de erfgenamen geen prijs meer op het bezit van de buitenplaats. Op 5 april 1806 werd het pand in café Het Wapen van het Keizerrijk, gelegen Achter de Dom in Utrecht, openbaar verkocht. In de navolgende jaren heeft de buitenplaats verschillend eigenaren en bestemmingen gekend.

Na 1939 verdwenen de laatste resten van de buitenplaats die een belangrijke rol in het dorpsleven van Oudenrijn heeft vervuld. Niet is gevonden wanneer de naam Tjepmaweg door de gemeenteraad van Vleuten-De Meern is vastgesteld.

C.H. LETSCHERTWEG

Om de Rijksstraatweg te ontlasten en te verbeteren, mede in verband met de zeer onveilige situatie voor veel fietsers, is deze weg aangelegd. C.H. Letschert heeft zich, als verantwoordelijk gedeputeerde voor de wegzorg, bijzonder voor het tot stand komen van deze weg ingezet.

Hij heeft het voorstel bij gedeputeerde staten van Utrecht gedaan om de weg te kunnen aanleggen wat uiteindelijk in 1987 gerealiseerd is.

In onze provincie is het een goed gebruik om dergelijke belangrijke provinciale ontsluitingswegen een naam te geven. In 1986 deden provinciale staten van Utrecht aan het gemeentebestuur van Vleuten – De Meern het verzoek om de nieuwe weg, de S20, te noemen naar de heer C.H. Letschert die toen oud-lid van Gedeputeerde Staten van Utrecht was. Overeenkomstig het verzoek werd de naam van de weg vanaf het verkeersplein Hooggelegen in Utrecht tot aan de Rijksstraatweg in De Meern, voorgelegd aan de gemeenteraad. Op 10 maart 1987 werd de naam C.H. Letschertweg vastgesteld¹⁵.

TENSLOTTE

In 1995 stelde de heer Joost Kits Nieuwenkamp, als lid van de straatnamencommissie van de gemeente Vleuten-De Meern, voor om de oorsprong en betekenis van de straatnamen van onze gemeente vast te leggen. In overleg met de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens is toen besloten de straten te beschrijven die, na de grenscorrectie door de gemeente Utrecht, tot het gebied van Vleuten-De Meern behoorden. Voorlopig zouden de wijken Het Weer, Nijvelt II en III buiten beschouwing blijven omdat de namen van de straten in deze wijken niet van historische betekenis zijn. Van de straatnamen in De Tol waren in het tweede nummer van 1994 al korte omschrijvingen gepubliceerd. De namen voor de nieuwe wijk Veldhuizen waren toen nog niet aan de orde. Over de enige historische naam Milan de Visconti is geschreven in het boekje 'Langs de Oude Rijn' op pagina 87 en later in een artikel in het derde nummer van 1998 van dit blad.

In de loop van deze serie reageerde Klaas B. Nanninga, ook een medewerker van ons verenigingsblad, over de schrijfwijze van de straatnaam Bottensteinweg. Alhoewel deze naam nu in alle publicaties, zelfs van overheidswege, en zelfs van gebouwen zo wordt vermeld is deze benaming niet juist. Het moet Bottestein zonder "n" zijn waarover in het eerste nummer van ons blad in september 1981 is geschreven. Onder de titel 'Bottestein, een verdwenen ridderhofstad' heeft hij zijn onderzoek gepubliceerd. Jammer genoeg is in de jaren daarna de naam Bottenstein ingeslopen. Alhoewel hij op al deze benamingen, ook schriftelijk reageerde, is de juiste naam nooit op de juiste manier weergegeven. Jammer!!!!

Om een project van dergelijke omvang te beginnen, was eerst een uitgebreid literatuuronderzoek nodig. Talrijke boeken waaronder 'Vleuten-De Meern, geschiedenis en bebouwing' zijn doorgnomen en alle relevante informatie genoteerd. Ook krantenknipsels bij de Historische Vereniging en de vele krantenverslagen van de gemeenteraden van Vleuten, Oudenrijn, Veldhuizen en Haarzuilens en ander informatief materiaal zijn doorgenomen. Verder ook de oude uitgaven van 'Onze

gemeente'. Tot dit onderdeel behoorde ook het bestuderen van oude kaarten en plattegronden van 1599 tot 1991.

De volgende stap was het archiefonderzoek. In het gemeentearchief van Vleuten-De Meern zijn alle aanwezige notulen van de vier vroegere gemeenten en de aanwezige wegenlegers gelezen. Interessant was de achtergrondinformatie die vermeld was alsmede de genomen raadsbesluiten. Ook het archief van de Historische Vereniging was een goede informatiebron waaronder de getransscribeerde akten van de collectie van der Poel. Omdat de Historische Vereniging beschikt over microfilms van de archieven van de dorpsgerichten in het Utrechts Archief kon ook daarvan gebruik gemaakt worden.

Voor zover nodig is bij oudere bewoners informatie ingewonnen of zijn de gegevens op juistheid gecontroleerd.

Met alle gevonden gegevens konden daarmee zeventien afleveringen van onze straatnamen, oorsprong en betekenis worden geschreven waardoor deze voorgoed zijn vastgelegd.

Bronnen

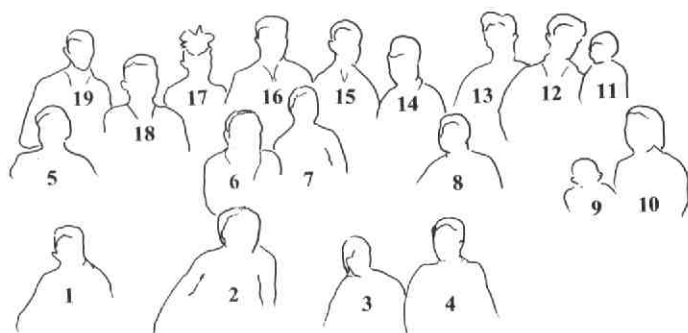
Hv	Archief Historische
Vereniging	
RbVM	Raadsbesluit Vleuten-De
Meern	
RbO	Raadsbesluit Oudenrijn
GaV	Gemeentearchief Vleuten

1. Hv	2GA695
2. HV	2GC2327
3. RbV	23-06-1925
4. RbVM	31-01-1958
5. RbV	280
6. GaV	2428
7. RbV	13-04-1939
8. RbO	27-04-1951
9. RbO	12-10-1951
10. RbVM	14-01-1954
11. RbVM	17-12-1956
12. RbVM	29-07-1957
13. RbVM	16-06-1956
14. RbVM	29-07-1957
15. RbVM	10-03-1987

HISTORISCHE DOCUMENTEN

Leo Jungblut, zijn familie en zijn werk

In de vroegere gemeenten Vleuten en Oudenrijn en later in Vleuten-De Meern hebben verschillende kunstenaars gewoond en gewerkt. Een van hen is Leo Jungblut waarvan verschillende werken in onze oude gemeente aanwezig en te zien zijn.

Familie Jungblut.

1: Piet, 2: Riek, 3: Dorie, 4: Mien, 5: Truus, 6: Vader Hubert, 7: Miek, 8: Moeder Theodora, 9: Corry, 10: Gretha, 11: Greetje, 12: Anton, 13: Ted, 14: Lies, 15: Jo Röben, 16: Jozef, 17: Leida, 18: Leo, 19: Karel.

VOORoudERS VAN DE FAMILIE JUNGBLUT

Zoals aan de naam af te leiden is, is het geslacht Jungblut van Duitse herkomst. Door de eeuwen heen is deze naam op verschillende manieren geschreven. Zo kan men namen als Jungblutt, Jungeblut, Jungbluth, Jungbluths en Jungbloth aantreffen.

Op de website Familysearch van 'The church of Jesus Christ of latter-day Saints', beter bekend onder de naam Mormonen, zijn 75 nakomelingen te vinden. De oudste hiervan is Apollonia Jungblut die in 1634 in Krufft in het Duitse Rheinland is geboren. De jongste is Peter Jungblut die op 31 augustus 1981 in Idar-Oberstein, Kreis Birkenfeld in Rheinland-Pfalz het levenslicht zag.

De totale lijst telt 8 nakomelingen uit de 17e eeuw, 42 uit de 18e eeuw, 21 uit de 19e eeuw en 4 uit de 20e eeuw. In deze lijst komen de voorouders van de kunstenaar Leo Jungblut en de verdere tak van de familie niet voor. De reden daarvan is dat zij van katholieke huize zijn en de doopboeken niet voor de Mormoonse gemeenschap beschikbaar zijn.

De voorvader van Leo Jungblut is ook een Peter die vóór het midden van de 19e eeuw is geboren. Hij had een broer waarvan bekend is dat hij het hele familiekapitaal heeft opgemaakt. Deze Peter is gehuwd met Elisabeth Bruich en uit hun huwelijk zijn drie kinderen geboren. Op 5 juni 1852 zag Hubert Ludwig, de vader van Leo, in Koblenz het levenslicht en later zijn de zusters Josefine en Maria geboren, die beiden ongehuwd zijn gebleven.

Hubert Ludwig is op 6 oktober 1886 in Utrecht getrouwd met Wilhelmina Maria Bredero. Waarschijnlijk is zij in 1862 geboren en was dochter van Johannes Bredero, die tapper van beroep was en Maria Sophia

van Corlijk. Het jonge paar ging na hun huwelijk wonen in de Hofstraat 22 in Utrecht. Op 11 maart 1888 wordt uit dit huwelijk de zoon Hubertus Joseph geboren. Zeven dagen na zijn geboorte stierf zijn moeder op 18 maart 1888.

EEN KINDERRIJK GEZIN

Na het overlijden van zijn eerste vrouw is Hubert Ludwig hertrouwd met Theodora Johanna Slootjes die op 10 mei 1869 in Bloemendaal is geboren. Op 8 augustus 1898 is hun eerste zoon Joseph Gijsbertus geboren. Hierna volgden nog twaalf kinderen waarvan vijf jongens en zeven meisjes die allen in Utrecht zijn geboren. In het bevolkingsregister van de gemeente Utrecht over de periode 1910 – 1930 staat vermeld dat het echtpaar Jungblut-Slootjes veertien kinderen had. Hieruit blijkt dat het hier gaat om Hubert Joseph uit het eerste huwelijk en dertien kinderen uit het tweede huwelijk.

Op 6 juni 1925 verlaat het gezin Jungblut de stad Utrecht en gaat naar De Meern. Zij huren, zoals blijkt uit het archief van de r.k. parochie, van het kerkbestuur van Oudenrijn de woning Rijnsoever waar vroeger Damzigt was gelegen. Dit pand stond aan de Zandweg 89b dat later huisnummer 113 kreeg. Door een raadsbesluit van de gemeenteraad van Vleuten in 1949 werden per 1 januari 1950 de huizen in alle straten van de gemeente opnieuw met even en oneven nummers vernummerd. Het pand aan de Zandweg 139 kreeg toen huisnummer 70 zoals dat nu nog is.

Op 14 juli 1929 overlijdt vader Hubert Ludwig en wordt op de r.k. begraafplaats in Vleuten, achter de kerk, begraven. Moeder Jungblut bleef daarna nog enkele jaren aan de Zandweg wonen maar keerde op 20 oktober 1931 terug naar Utrecht. In het gemeentearchief van Utrecht staat vermeld dat zij met acht kinderen, onder wie Leo, ging wonen aan de Amsterdamsestraatweg 313. Hieruit blijkt dat inmiddels zes kinderen het huis hebben verlaten. Bekend is dat Hubertus Joseph, uit het eerste huwelijk, al het huis uit was. Hij is naar de Verenigde Staten van Amerika vertrokken waarna van hem verder niets meer bekend is. Ook is bekend dat Karl Theodor Joseph (Karel) op 17 oktober 1925 is gaan wonen in de Kinderhuisvest 41 rood in Haarlem. Omdat Anton Joseph (Anton), Elisabeth Magdalena Maria (Lies) en Theodorus Johannes (Ted) na 1931 niet meer voorkomen in het bevolkingsregister van Vleuten, kan aangenomen worden dat zij inmiddels het ouderlijk huis hebben verlaten. Josef woonde in de Van Riebeeckstraat 12, Anton in de Oudwijkerveldstraat 137 en Ted in de Van Brakelstraat 1, allen in Utrecht. Lies was ook al het huis uit, maar van haar zijn geen gegevens in het gemeentearchief te vinden.

In het bevolkingsregister van de gemeente Vleuten is ook het beroep te vinden van negen kinderen. Zo waren Josef en Leidy kantoorbiedende. Riek, Miek en Dorie waren winkeljuffrouw zoals dat toen genoemd werd en Mien was naaister van beroep. Van de jongens was Karel schilder, Piet en Leo waren beeldhouwer. Van Anton, Lies, Ted en Truus zijn de beroepsgegevens niet vermeld.

HUBERT LUDWIG JUNGBLUT

De vader van Leo, Hubert Ludwig Jungblut, was beeldhouwer van beroep en uit archieven blijkt dat hij zonder nationaliteit was, waarvoor geen reden aan te geven is. In ieder geval is bekend dat hij in het derde kwart van de 19e eeuw naar Nederland is vertrokken waarvoor mogelijk twee redenen aan te geven zijn.

De eerste reden is de neogotische periode die na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 veel opgang maakte. Op 28 november 1869 had kapelaan G.W. van Heukelom van de Catharijnekerk aan de Lange Nieuwstraat in Utrecht, het Sint Bernulphusgilde opgericht.

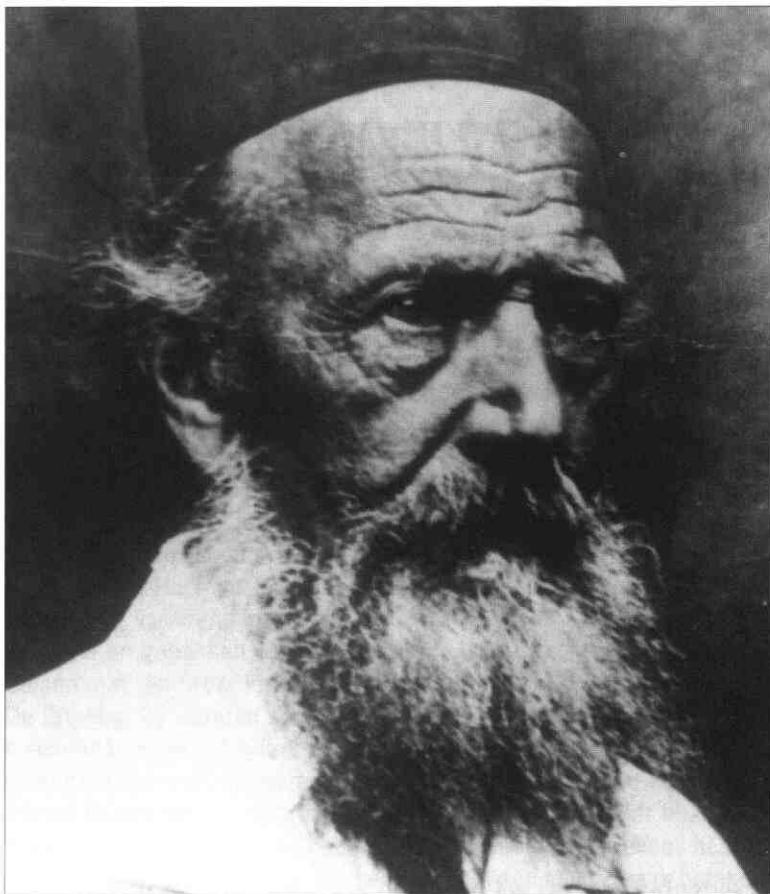
Hubert Jungblut (ca. 40 jaar) en Theodora Slootjes (ca. 20 jaar)

Het doel van dit gilde was om de kerkelijke kunst, geïnspireerd op middeleeuwse voorbeelden, weer nieuw leven in te blazen. Om de doelstelling te kunnen realiseren, had dit gilde vaklieden nodig die ook vanuit het Duitse Rheinland werden aangetrokken. Ook de bekende Jan-Eloy en Leo Brom, Willem Mengelberg en Ad van Roosmalen uit Utrecht zijn lid van het gilde geweest. De werkgelegenheid was in ons land groter en mogelijk is dat de reden geweest dat Hubert Ludwig Jungblut naar ons land is gekomen.

De tweede reden kan zijn, dat de beeldhouwer en schilder Friederich Wilhelm Mengelberg hem naar ons land gehaald heeft toen hij na de restauratie van de Keulse Dom geen werk meer voor hem had. Deze telg van de familie Mengelberg is op 18 oktober 1837 in Keulen geboren. In zijn geboortestad had hij een atelier voor kerkelijke kunst waar ook Hubert gewerkt heeft. Op verzoek van G.W. van Heukelom vestigde hij zich in 1869 in Utrecht. Naast deze Friedrich vestigden zich nog enkele leden van de familie Mengelberg. Mogelijk kende Mengelberg Hubert Ludwig Jungblut en vroeg hem om in zijn atelier te komen werken. In het Sint Bernulphusgilde is Mengelberg een vooraanstaand kunstenaar geweest en een belangrijk vernieuwer van de neogotische kunst geworden. In zijn Utrechtse atelier maakte hij met zijn medewerkers altaren en andere

beeldhouwwerken in steen, hout en brons. Kenmerkend voor zijn werk zijn de overdadige decoraties met verguldwerk en polychromie. Bij de Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Utrecht zijn een groot aantal kunstwerken geregistreerd die in het atelier van Mengelberg zijn gemaakt. Ondanks dat Hubert Jungblut een groot kunstenaar is geweest, kunnen uit de opsomming geen werken gedestilleerd worden die specifiek door hem zijn gemaakt. Niet alleen Hubert, maar ook zijn zoon Leo, heeft in het atelier van Mengelberg gewerkt.

Na het overlijden van Mengelberg op 6 februari 1919 werd het atelier door zijn twee zoons en later door zijn kleinzoon voortgezet. In 1965 is het atelier gesloten.

Hubert Jungblut in werkkleding, op latere leeftijd

LEO JUNGLUT

Leo is op 18 februari 1893 in Utrecht, evenals zijn broers en zusters, geboren. Nadat moeder Jungblut op 20 oktober 1931 naar Utrecht is verhuisd, heeft Leo op 17 januari 1936 het huis verlaten. Hij gaat wonen in de Mgr. Van de Weteringstraat 75bis en zijn atelier is gevestigd in het pand Maliebaan 80bis, beide in Utrecht. In datzelfde jaar werd hij ook lid van het Genootschap Kunstliefde waarvan ook de plaatselijke kunstenaars Adriaan van de Weijden en Harrie Sterk lid van zijn geweest. Omdat de ledenlijsten van het Genootschap niet compleet zijn, wordt hij daarin tot 1940 als lidmaat vermeld. Mogelijk zijn in de jaren daarna, in verband met de oorlog en de gevolgen daarvan voor kunstenaars, geen ledenlijsten meer samengesteld. Ongetwijfeld is hij lid gebleven, hetgeen afgeleid wordt uit een groepsexpositie die in de naoorlogse jaren door het Genootschap in het Centraal Museum te Utrecht is georganiseerd en waaraan hij heeft deelgenomen. Nadat hij op 19 april 1944 was getrouwd met Francina Wilhelmina Jacoba Heijl verhuisde hij op 18 juni 1945 naar de Van Goijenlaan 6 in Bilthoven wat nu gemeente De Bilt is. Hij ging inwonen bij zijn broer Piet die op dat adres zijn atelier had. Op 16 februari 1948 verhuisde hij naar de

Palestrinalaan 10, ook in Bilthoven. Hier zou hij tot 7 juni 1955 blijven wonen en vertrok toen naar de Verenigde Staten op verzoek van zijn broer Ted die daar inmiddels al woonde. Zijn vrouw Francina voelde niet veel voor deze emigratie, maar zou later volgen. Het logische gevolg is dat hij vanaf die tijd niet meer voorkomt op de ledenlijsten van het Genootschap Kunstliefde

In de Verenigde Staten was hij, volgens de Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars tussen 1870 en 1940 van S.J. Mak van Waay, in 1967 nog werkzaam ook nadat zijn vrouw op 8 juli 1964 was overleden. Op 22 juni 1971 keert hij terug naar Nederland en gaat wonen in de Meidoornlaan 6 in Harmelen, waar Piet Bonenkamp ook woonde. Hij overlijdt op 23 maart 1974 ruim een maand na zijn 81e verjaardag. Zijn stoffelijk overschot wordt op 27 maart 1974 in Nieuwegein gecremeerd. Zijn urn is hierna overgebracht naar de Verenigde Staten en is bijgezet bij die van zijn vrouw.

ALS KUNSTENAAR WERKZAAM

In 'Beeldend Nederland, biografisch handboek' van P.M.J. Jacobs uit 1993 wordt voor Leo bij het onderwerp 'Opleiding' vermeld dat hij een autodidact is geweest. Hiermee is aangegeven dat hij zich in de praktijk ontwikkeld heeft. Ongetwijfeld heeft hij veel van zijn vader geleerd toen zij samen in het atelier van Mengelberg werkzaam waren. Als daarbij ook nog bedacht wordt dat ook twee boers, Karel en Piet, als beeldend kunstenaar werkzaam zijn geweest, moet de oorzaak van het kunstzinnige 'in de genen van de familie' hebben gezeten. Opmerkelijk is wel dat Leo leraar van Gerard van Overeem is geweest.

Het is niet te achterhalen wanneer Leo als zelfstandig kunstenaar is gaan werken. Als we inventarisatielijst van de Stichting Kerkelijk Kunstbezit bekijken, dan is zijn eerste werk in de periode 1910 tot 1919 gedateerd. Het gaat dan om een zandstenen altaar voor de kerk in Zieuwent. Ondanks dat hij een begenadigd kunstenaar is geweest, lijkt deze datering aan de vroege kant. Als de rest van deze lijst bekijken, is veel werk gedateerd vanaf 1925 toen hij 32 jaar oud was.

In veel overzichten staat Leo te boek als een kunstenaar van religieuze werken. Met name in het tweede kwart van de 20e eeuw was hij actief voor kerken. Het werk hiervoor bestaat uit altaren, beelden en reliëfs vervaardigd uit hout, diverse steensoorten, terracotta en marmer.

Bij de altaren moet gedacht worden aan de

kerk in Zieuwent, het Maria-altaar van grèsklei in Harmelen en het hoogaltaar in de Ludgeruskerk in Utrecht. Talrijke religieuze beelden en kruisbeelden zijn van hem bekend. Bij de reliëfs kan men kruiswegstaties in verschillende kerken en scènes uit het Oude- en Nieuwe Testament aantreffen. Alles bij elkaar zijn door de genoemde kerkelijke stichting 32 werken geregistreerd.

Als we de lijst met religieuze werken zien, dan is er veel van hem te vinden of te vinden geweest in Utrecht en omgeving. Zo kan men werk aantreffen in de Gertrudiskerk aan de Amaliadwarsstraat, in de vroegere Monicakerk en in de Nicolaaskerk aan het Boerhaveplein, de Antoniuskerk aan de Kanaalstraat, de Jozefkerk aan de Draaiweg en de Gerardus Majellakerk aan de Thomas à Kempisweg. Ook in de vroegere Ludgeruskerk aan de Amsterdamsestraatweg zijn alle kunstwerken variërend van het hoogaltaar tot en met het mozaïek daarachter, door hem gemaakt.

Ook onze vroegere gemeente Vleuten - De Meern is in het bezit van zijn werken. Zo bezit de r.k.kerk in De Meern aan de Pastoor Boelenslaan vier reliëfs, een kruisbeeld, een beeld van Franciscus van Assisi en de grote patronale boven de hoofdingang. In de r.k.kerk aan de pastoor Ohllaan te Vleuten kan men een beeld van Willibrordus, patroon van de kerk, vinden.

Het hier gegeven beeld van Leo is verre van compleet, want er zijn ook verschillende profane werken van hem bekend. Hierbij gaat het om zandstenen wapenschilden voor een oorlogsmonument in Borculo, het oorlogsmonument in fort De Bilt, een gesloopt oorlogsreliëf als gedenkteken aan de buitenwand van de vroegere Ludgeruskerk in Utrecht en enkele houten beelden in Noorwegen. Op verzoek van de ceramiekmfabriek St. Joris in Beesel heeft hij, toen het grote beeld in 1947 voor De Meern klaar was, diverse ontwerpen gemaakt van Maria-, Heilig Hart- en Jozefbeelden. Door de fabriek werden van deze ontwerpen, variërend in grootte van 30 tot 130 centimeter, afdrucken gemaakt en gebakken voor kerken en de kunsthandel.

Samen met zijn broer Piet heeft hij ook sprookjesfiguren gemaakt voor De Efteling. Zij werkten samen met de bekende, veelzijdige Brabantse kunstenaar Peter Reijnders. In hun atelier in Bilthoven maakten zij de kabouters voor het sprookje van Sneeuwwitje. Ook de kabouter voor de 'Kleine boodschap' is door hem gemaakt. Reijnders schrijft in zijn biografie dat Doornroosje en Sneeuwwitje hem veel hoofdbrekens hebben gekost. "Alleen al het kopen van nepbustes in een kledingzaak betekent voor een man in die tijd een hele onderneming. Sneeuwwitje wordt thuis in elkaar gezet. Ze kreeg haren van een non, een novice uit een klooster van de Franse zusters uit het St. Annagesticht aan de Geldropseweg in Eindhoven. Eenmaal klaar en liggend in de glazen kist wordt voor het transport van Eindhoven naar Kaatsheuvel gebruik gemaakt van een lijkwagen."

Over zijn totale oeuvre wordt door S.J. Mak van Waay in het Lexicon van Nederlandse schilders en beeldhouwers tussen 1870 en 1940 geschreven: "Hij is zeer sterk voor eigentijdse kunstuiting, terwijl hij de extreme vormgeving onverstandig en nutteloos vindt."

Tot 1951 is een reëel maar zeker geen compleet beeld te krijgen van zijn werken. Uit de periode in de Verenigde Staten zijn helemaal geen werken bekend.

EEN MISVERSTAND?

Over het werk in onze gemeente zijn meer achtergrondgegevens beschikbaar. Zo had Leo goede contacten met pastoor Boelens, de bouwpastoor van de huidige kerk in De Meern en met zijn opvolger, pastoor Koelman.

Toen de bouw van de kerk aan de huidige Pastoor Boelenslaan in 1939 van start ging, vroeg Leo aan pastoor Boelens of hij het hoofdaltaar

Reliëf van Jozef in de r.k.kerk in De Meern.
Voor het hoofd is het dodenmasker van Hubert Jungblut gebruikt.

en beide zijaltaren mocht maken, immers van hem waren al meerdere werken bekend. Uit latere correspondentie blijkt dat hij een mondelinge opdracht had gekregen voor het ontwerpen van twee zijaltaren.

Architect H.C. van de Leur had, als leerling van de Franse Benedictijner pater Dom Bellot OSB, de kerk, pastorie en inrichting ontworpen in de stijl van de Delftse School. In overleg met de bisschoppelijke inspecteur was besloten om "de zijaltaren heel eenvoudig te houden en deze te metselen met verdere eenvoudige afwerking". Dit alles was op tekening en in het bestek vastgelegd waar niet van afgeweken kon worden.

Toen Leo hoorde dat zijn opdracht niet doorging, schreef hij begin juli 1940 een brief aan de architect. Hierin stond: "te trachten de vroeger verkregen toezegging door wijlen Pastoor Boelens aan mij gedaan; het vervaardigen van het benodigd Kerk-interieur bij den tegenwoordige Pastoor te continueren. Hierin ben ik tot mijn genoegen wel geslaagd en vraag met deze ook uw medewerking. Voor het ogenblik is mij opgedragen het ontwerpen van 2 zijaltaren (tot mijn verwondering vernam ik dat de Heer van Roosmalen reeds bezig is met het hoofd-altaar en 2 beelden in het priesterkoor)."

Naar aanleiding hiervan schreef de architect op 7 juli 1940 op zijn beurt naar pastoor Koelman: "Dit alles is zo uitdrukkelijk vastgelegd, dat ik het noodzakelijk vind u attent te maken geen opdrachten te verstrekken zonder U te gewisnen hoe dit is vastgelegd." Uit alle correspondentie uit die tijd blijkt dat voor elk detail toestemming gevraagd moest

worden aan de liturgische commissie van het aartsbisdom. Pastoor Reuling van de Gerardus Majellakerk, ook gebouwd door Van de Leur, had hier al met een beeld van Leo voor boven de hoofdingang mee te maken gehad, omdat daarvoor geen toestemming was gevraagd. Heel lang mocht het beeld niet geplaatst worden, ondanks dat daar een plaats voor gereserveerd was. Het staat er nu wel. De architect waarschuwde pastoor Koelman om iets dergelijks te voorkomen.

In het vervolg van zijn brief maakte de architect pastoor Koelman ook duidelijk dat het ontwerp en de goedkeuring van hem en van Van Roosmalen voor het hoofdaltaar al rond was voordat pastoor Boelens, plotseling, op 6 mei 1940 is overleden. Wel herinnerde de architect zich dat pastoor Boelens hem zijn mening had gevraagd over het werk van Leo. Aangezien beelden niet in het bestek en begroting waren opgenomen, kon hij hiervoor ook geen toestemming geven. Leo had al bij de architect de tekeningen opgevraagd voor de plaatsen waar in de kerk de reliëfs moesten komen. Architect Van Leur adviseert de pastoor om zelf contact op te nemen met de bisschoppelijke inspecteur, want hij kan dit zonder machtiging niet zelf doen. Achteraf blijkt dat geregeld te zijn, want de reliëfs zijn geplaatst en gesignd met "L.J.'40", in het jaar dat de kerk in november in gebruik is genomen. Het gaat om de reliëfs van Maria, het Heilig Hart, Antonius en Jozef. Het bijzondere van het laatste reliëf is, dat voor het hoofd en profiel van Jozef het dodenmasker van zijn vader Hubert als model heeft gediend. Dit masker hing in het atelier van Leo. Het is niet bekend waar het na zijn vertrek in 1955 naar de Verenigde Staten is gebleven.

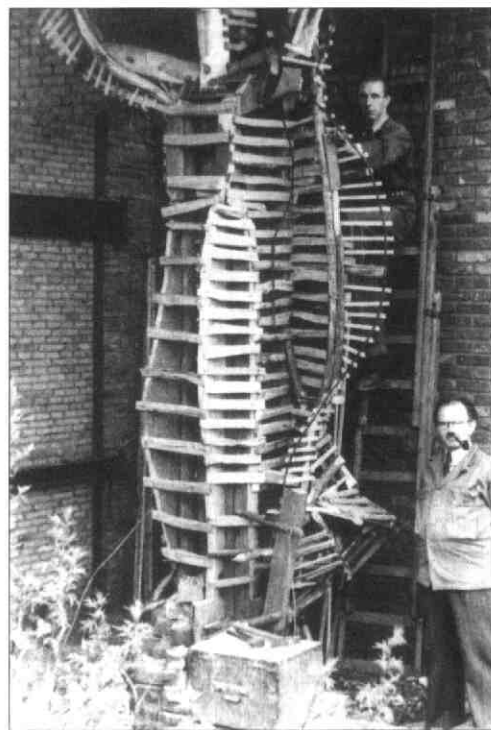
DE PATRONALE

In De Meern, boven de hoofdingang van de r.k.kerk, staat op een sokkel een groot Mariabeeld, dat een patronale wordt genoemd. In 1947 kreeg Leo van pastoor H. Koelman de opdracht om dit beeld te maken. Over de opdracht, de goedkeuring door de liturgische commissie, de financiële afwerking en alles wat daar mee te maken heeft, zijn geen gegevens in het parochiearchief te vinden.

Vanaf 1946 tot aan zijn vertrek in 1955 naar de Verenigde Staten is Theo Hoitink medewerker van Leo geweest. Hij vertelde dat het beeld in het keramische atelier Sint Joris in Beesel van grèsklei is gemaakt. Omdat door de afmeting van het beeld binnen geen ruimte beschikbaar was, is het beeld onder een afdak aan de zijkant van de fabriek gemaakt.

"Zoals gebruikelijk was, maakte Leo eerst een klein model van gips. Hierna werd met hout de oorspronkelijke vorm voor het skelet gemaakt. In de naoorlogse periode was niet veel hout beschikbaar en daarom werd het houtwerk van pallets gebruikt. De stukjes hout werden dicht bij elkaar getimmerd en de uiteinden, met name voor de mantel, met metaaldraad verbonden. Belangrijk van het skelet is dat klei goed kan hechten en gemodelleerd kan worden. Omdat het ging om een groot beeld moest voorkomen worden dat het gemodelleerde klei vroegtijdig ging drogen. In die tijd was er nog geen plastic folie om de klei af te dekken en vochtig te houden en zijn natte doeken gebruikt om het te vlug drogen, te voorkomen. Toen het beeld zijn uiteindelijke vorm had, kon het droogproces zijn gang gaan. De volgende stap was dat van deze vorm een gipsafdruk werd gemaakt. Dit is een secuur werk, omdat later elk detail zichtbaar zal zijn. Nadat het gips gedroogd is, het losgehaald om hierin de uiteindelijke grèsklei te drukken. Omdat het om een groot beeld gaat, moet het in segmenten gebakken worden.

Nadat het beeld bij de kerk is aangekomen, moet het op de natuurstenen sokkel geplaatst en verankerd worden. Omdat het geen massief beeld is, wordt de binnenkant gelijk met de segmenten met bakstenen opgemetseld. Als laatste komt om haar hoofd een stralenkrans van

De houten mal van pallets voor het maken van het maria-beeld "de patronale."

negen ongelijke stralen". Deze stralenkrans is gemaakt door Piet Bonenkamp, de zwager van Leo. Door de letters en cijfers "LJ '47" onderaan aan de rechterkant is het beeld gesignd.

Ook het kruisbeeld op de glazen wand aan de westkant van de kerk is in 1947 gemaakt. In dat jaar bestond de r.k. geloofsgemeenschap, eerst in Oudenrijn sinds 1797 en later De Meern, 150 jaar. In de week van 27 september tot en met 5 oktober was een week van bezinning georganiseerd. Elke

De patronale boven de hoofdingang van de r.k.kerk in De Meern uit 1947.

avond werden door twee paters, franciscanen, conferenties gegeven. In de krant stond een verslag zoals dat toen gebruikelijk was: "Op Vrijdagavond werd het nieuwe missiekruis, vervaardigd door dhr. Jungblut, in plechtige processie naar de daartoe bestemde plaats gedragen" zo stond vermeld in de krant van maandag 6 oktober 1947. Jarenlang heeft het beeld tegen de westkant tussen twee grote toegangsdeuren gehangen maar hangt nu, iets naar voren, tegen de glazen wand

Het Willibrordusbeeld dat links voor in de r.k. kerk in Vleuten staat, is gemaakt van zandsteen en dateert van 1951. In het parochiearchief van Vleuten zijn hierover geen gegevens te vinden.

Een gedeelte van de familie Jungblut in de tuin in de Meern, v.l.n.r. Leo, moeder Theodora, Mientje, Piet Bonenkamp, Truus, Dory en Micky.

EEN BIJZONDER ARCHIEF

Op 11 augustus 1924 is de parochiekerk van Elinkwijk, de Ludgeruskerk, door Mgr. H. van de Wetering plechtig geconsacreerd. Het was een driebeukige hallenkerk in de middeleeuwse baksteengotiek. Ruim vijftig jaar later, op zondag 14 november 1976 is de laatste dienst in de kerk geweest en begin januari 1977 is met de afbraak begonnen. Evenals in onze gemeente zijn parochies samen gaan werken en zo ontstond een zogenaamde Personele Unie, bestaande uit het pastorale team en één kerkbestuur voor de Ludgerus-, Salvator- en Jacobuskerken.

De oude Ludgerusparochie bezat twee grijs geschilderde houten kasten waar vanaf 1976 niemand meer aandacht aan had geschonken. Deze kasten verhuisden mee en kregen een plaats in de kelder van de Jacobuskerk. In 2002 werd Arnold Rog als parochiearchivaris gevraagd. Tijdens zijn activiteiten kwamen ook de houten kasten aan de beurt. Na een half uur passen met onbekende sleutels, kwam een

schat aan archivalia van de Ludgeruskerk vanaf 1917 te voorschijn. Naast geschiedkundige zaken bleek al vrij spoedig dat alle kunstschaten in de kerk, werken waren van Leo Jungblut. Hij had, net als in De Meern, toen hij van de nieuw te bouwen Ludgeruskerk hoorde, contact opgenomen met de bouwpastoor G.B.W. Schilte met de vraag of hij in aanmerking kon komen om werk te kunnen uitvoeren. Over zijn werk stond bij de opening van de kerk in de krant: "Allereerst valt ons op het artistieke marmere hoofdaltaar, geheel in den liturgischen geest opgebouwd en uitgevoerd naar de kunstzinnige opvattingen van den beeldhouwer Jungblut, die ook het ontwerp maakte van de communiebank en preekstoel en wiens werk bijzonder geslaagd mag heeten in het triomfkruis, dat een geschenk was der parochianen bij de in gebruikname van de kerk."

Later, toen Leo en zijn familie op de Amsterdamsestraatweg 313 woonden, was hij ook parochiaan van de Ludgeruskerk. In de daarop volgende jaren zouden van hem nog verschillende beelden en reliëfs, kruiswegstaties en mozaïekwerk volgen.

EEN INGELOSTE BELOFTE

Gedurende de Tweede Wereldoorlog steeg de nood met de dag en dreigde dood en vernieling. De parochianen van de Ludgeruskerk beloofden plechtig: "als wij gespaard blijven, zullen we openlijk aan de Amsterdamsestraatweg getuigen van onze dankbaarheid aan Maria."

Familie Jungblut, v.l.n.r., bovenste rij: moeder Theodora, Joseph, Bets van Staaten, Leidy, Wim Hansen. Middelste rij: Dory, Truus, Riek. Onderste rij: Leo en Mien.

Oorspronkelijk lag het in de bedoeling een Mariakapel te bouwen aan de voorzijde van de kerk, maar door allerlei omstandigheden kon dit plan niet tot uitvoering komen. In plaats daarvan werd nu, eveneens aan de voorzijde van de kerk tegen de kerkwand, een Mariareliëf geplaatst. Op zondag 24 oktober 1948 werd dit reliëf door pastoor W. van Albach plechtig ingezegend. Daarover wordt vermeld: "De H. Maagd staande op de wolken, met gouden kroon en gouden scepter. Het Goddelijk Kind, eveneens gekroond en eveneens staande op de wolken, staat bij Haar. Links van Maria, in knielende houding en in angst voor luchtgevaar, een moeder met drie kinderen, één in de arm, één in biddende houding, terwijl de vrouw en het meisje smekend de ogen opheffen naar de H. Maagd Maria. Aan Haar rechterzij een man, in de boeien geklonken, een toonbeeld van ellende, die in knielende houding zijn gelaat en geboeide hand om hulp smeekt. Achter hem staat een luikje van de vloer open, en daaruit steekt het hoofd van een jonge man, een onderduiker, wiens smekende blik eveneens op haar is gericht. Allen worden omvat door de mantel, die Maria van de schouders hangt, en die beschermend over alles is uitgestrekt. Het geheel maakt een diepe indruk en het ontwerp is van de kunstenaar Leo Jungblut uit Bilthoven. Het reliëf in majolica is in Beesel gebakken."

VAN DE SLOPERSHAMER GERED

In 1976 is de Ludgeruskerk gesloten en voor het kerkmeubilair en kunstschaten moest een bestemming gevonden worden. Vanaf 1955 was Leo Jungblut in Amerika werkzaam. Het is niet bekend of hij op de hoogte is geweest, gevraagd is of geïnformeerd is, dat de Ludgeruskerk afgebroken zou worden en over de verdere verwerking van zijn beeldhouwwerken in de kerk. Uit het archief is duidelijk geworden dat de zes beelden van de pilaren verkocht zijn. Arnold Rog, die toen nog geen archivaris was, kocht een glas-in-loodraam voor f 300,00 dat hij als herinnering nog steeds in zijn bezit heeft. Ook hebben verschillende beeldhouwwerken een bestemming gekregen in de Jacobusparochie. In de tuin kan men Ludgerus met staf aantreffen. De kruisgroep van het hoogaltaar en het retabel hebben een plaats in het interieur van de kerk gekregen. Niet bekend is waar de koperen reliëfs met voorstellingen van de rechtvaardigheid, voorzichtigheid en kracht uit 1936, van de preekstoel zijn gebleven.

Onontkoombaar aan de slopershamer waren het hoogaltaar, het altaar van de Heilige Familie, het verzetsmonument en de verschillende mozaïekwerken. De veertien kruiswegstaties werden verwijderd en, alhoewel ernstig beschadigd, opgeslagen in de tuin van de pastorie. Op een gegeven moment werd bekend dat deze staties door liefhebbers meegenomen mochten worden.

Theo Hoitink, de vroegere medewerker van Leo Jungblut, woonde toen in het huis van Van Seumeren bij de Gerardus Majellakerk. Hij bedacht zich geen moment en liet alle staties naar de opslag bij zijn huis brengen. Zijn bedoeling was om de restauratie van deze kunstwerken ter hand te nemen. Jarenlang heeft hij hieraan gewerkt en het zijn de kruiswegstaties die nú in de Gerardus Majellakerk een plaats hebben gekregen.

SLOT

Als we het oeuvre van Leo Jungblut proberen te inventariseren, dan is het niet eenvoudig om een compleet beeld te krijgen. Verschillende Utrechtse parochies hebben één of meer beeldhouwwerken van deze kunstenaar. Opvallend is dat lang niet alle werken voorkomen op de inventarisatielijst van de Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Utrecht. Ondanks dat, is er een reëel beeld te krijgen van de creativiteit en vakmanschap van een begenadigd kunstenaar die in het Beeldend Nederland, biografisch handboek, een autodidact wordt genoemd.

Trouwfoto van Leidy Jungblut met Wim Hansen

Bronnen:

- *The church of Jesus Christ of latter-day saints.*
- Gemeentearchief Utrecht.
- Vml. Gemeentearchief Vleuten.
- Bevolkingsregister gemeente Utrecht.
- Parochiearchief O.L.Vr ten Hemelopnemig De Meern.
- Parochiearchief Ludgerus, Utrecht.
- Inventarisatielijst Stichting Kerkelijk Kunstbezit, Utrecht.
- Brabants Dagblad 15 december 1990.
- Archief Genootschap Kunstliefde.
- *Beeldend Nederland*, P.M.J. Jacobs, 1993.
- *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750 - 1950*, Pieter A. Scheen.
- *Lexicon van Nederlandsche schilders en beeldhouwers 1870 - 1940 S.J.* Mak van Waay.

1943-1944

Per bus van Harmelen naar Utrecht in 1943 / 1944

(VIA VELDUIZEN EN OUDENRIJN)

Mijn ouders hadden besloten, dat de schrijver van dit artikel vanaf september 1943 de Gregoriusschool in Utrecht zou gaan bezoeken. De opzet was, dat ik als 9-jarige met mijn beide oudere broers met de bus zou meegaan. Zij bezochten immers reeds deze school.

Een Opel van de Rijnstreek, de 466, staat in 1943 op de binnenplaats van de ATO aan de Moreelselaan, voorzien van een houtgasgenerator.

HOE WAS HET BUSVERVOER TOEN?

Dit had te maken met het mislukte Duitse zomeroffensief bij Koersk in Rusland in juni 1943, waarbij nazi-Duitsland enorme verliezen te incasseren kreeg. Benzine en olie werden nu een schaarse brandstof. Vergunninghouders, die nog mochten rijden, kregen vanaf 1 augustus 1943 geen brandstof meer. Er zat niets anders op de talrijke benzine- en dieselmotoren om te bouwen voor het gebruik van een andere brandstof. Bij veel bussen werd dit een houtgasgenerator.

Zo ook bij de bus van mij, Rapiditas, gevestigd te Bodegraven, die op het traject van Harmelen-De Meern-Utrecht reed. De naam zou later in het najaar van 1943 veranderen in "De Rijnstreek". De bus had 30 zitplaatsen. De generator was gemonteerd op een 2-wielige aanhanger. Het starten was een hele klus en onderweg moest er nog wel eens gestopt en gepookt worden, om de houtblokjes een betere verbranding te geven, hetgeen de trekkracht van de bus verhoogde. Dit alles stonk een uur in de wind en was zeer milieuvriendelijk.

Het was ook een attractie om het uitstekende luchtpijpje met klomp of schoen dicht te drukken, waardoor de motor bij gebrek aan lucht afsliep. Dit had een boze chauffeur tot gevolg. Bij het instappen werd het abonnement, dat bij de stamkaart behoorde, met een kniptang bewerkt voor de desbetreffende rit.

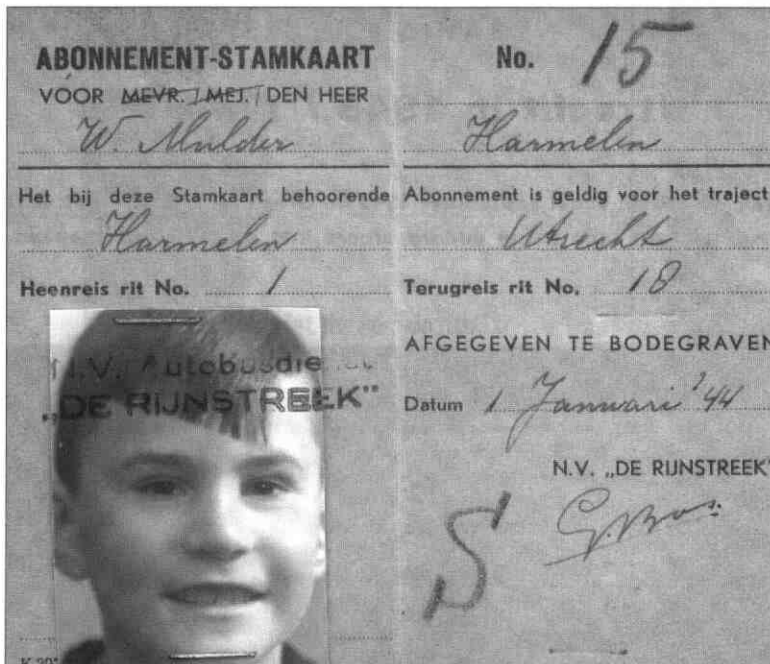
WAT WAS ER ONDERWEG TE ZIEN, WAT NU IS VERDWENEN?

Meteen bij de start in Harmelen vielen het watervlot en de stenen onderbouw van de molen van Van Eck op. Het vlot voorzag in de behoefte om zijn graanpakhuis aan de Rijksstraatweg zijde te kunnen bereiken. De bovenbouw van de molen was reeds begin jaren dertig gesloopt. Door de bouw van de Molenbrug en café het Scheepje in 1960/61 werd het in stand houden van het vlot, dat bij de buitengebruikstelling zo goed als verrot was, overbodig.

Even verder bij boerderij Mariënberg begon de prachtige boomgroep van wel tegen de dertig meter hoge oude eiken. Waren deze bomen toen reeds 150 jaar oud? Dit alles werd gerooid in het voorjaar van 1950.

NOODWATERGEMAAL

In het najaar van 1943 werd begonnen met de bouw van een noodwatergemaal in een houten schuur, die was gelegen recht tegen-

Stamkaart van 1-1-1944 van W. Mulder

over de huidige voetgangersbrug aan de Heldam naast de boerderij Mariahoeve op de voormalige gemeentegrens Harmelen/ Veldhuizen. Het hoofdgemaal de Adriaan van polder Bijleveld werd i.v.m. inundaties buiten gebruik gesteld. Dit alles stond in verband met het feit, dat de Duitse bezetter bang was voor luchtlandingen in het poldergebied. Er werden parallel aan de Rijksstraatweg nooddijken aangelegd. Een smalle strook hierlangs moest bemaald kunnen worden.

WILDWEST

De boerderij Mariahoeve, toen bewoond door de familie Versteeg, en het noodwatergemaal zouden op zaterdag 10 maart 1945 de plek worden van een wild-westgebeuren. De machinist, Wim Konijnenburg, van het watergemaal, aangesloten bij de verzetsgroep Harmelen, hield zich, doordat hij zijn vader assistentie verleende, veelvuldig bij het gemaal op. Door verraad deed een SD-overval-commando onder leiding van officier Otto Kempin een inval. De familie Versteeg werd gesommeerd tegen de muur te gaan staan en werd onder schot gehouden. Wim Konijnenburg vluchtte het land op. Er was echter geen dekkingsmogelijkheid. Er werd meteen op hem geschoten. De kogels floten hem om de oren en hij moest zich daardoor gewonnen geven. Bij zijn aan-

De Bomengroep langs Rijksstraatweg in Harmelen.

houding gaf hij zich, volgens zijn (valse) persoonsbewijs, uit voor ene Johannes Vink. Bij latere verhoren in de gevangenis Wolvenplein in Utrecht kwam zijn ware identiteit aan het licht en werd hij mishandeld. Op 17 maart 1945 werd hij overgebracht naar de Weteringschansgevangenis in Amsterdam. Hij werd op 6 mei 1945 vrijgelaten. Hij overleed in april 1995. Officier Kempin werd in april 1951 uit gevangenschap in de Weteringschans ontslagen.

CAFÉ HELDAM

Even na de boerderij Mariahoeve kwamen we langs café Heldam met 2 bruggen en het sluiscomplex. Door reorganisatie van het waterbeheer was de sluis overbodig geworden. Het café stond te dicht langs de straatweg. Alles werd, zoals zoveel fraais, afgebroken in 1960/61. In Harmelen, bij de Molenbrug, werd de exploitatie van het café voortgezet onder de naam Het Scheepje.

WEGBESCHILDERINGEN

Het traject tussen de Heldam en de voormalige molen Veldhuizen van Oude Wansink had het verzet gebruikt om met oranje verf de weg op diverse plekken te beschilderen met galgen en hakenkruizen. De kwaliteit van de verf bleek niet al te best, zodat door de regen een en ander snel werd uitgewist. Beter was het gesteld met de cijfers 1914-1918, die met witte verf waren aangebracht op korte afstand van de voormalige molen. Deze jaartallen moesten de bezetter er aan helpen herinneren dat zij de 1e Wereld Oorlog verloren hadden. Deze cijfers waren nog zeer lang op het klinker wegdek te zien, totdat de asfalt-laag het beeld, midden jaren 60, aan het oog onttrok.

VAN BUSHALTE KORENMOLEN NAAR DE MEERNBRUG

Bij de bushalte de Korenmolen stapte de molenaar Oude Wansink in. Hij was sedert 1919 bezitter van de Korenmolen Veldhuizen, die in 1932 een mechanische aandrijving had gekregen i.p.v. windkracht. Hij had nu een baan bij de voedselvoorziening. Er waren al plannen voor restauratie van de molen, maar die moesten door de oorlogsomstandigheden worden uitgesteld. Op weg naar halte de Meernbrug werden drie boerderijen gepasseerd met veel boogaardland. Alles werd gesloopt en gerooid i.v.m. uitbreiding van De Meern in de jaren '60.

Bij de Meernbrug passeerden we de Sparwinkel met woonhuizen. De doorgang van de Meerndijk op de Rijksstraatweg was

Het kruispunt Rijksstraatweg / Meerndijk / Meernbrug in de Meern.

zeer nauw. Vervolgens waren daar café Huigen op de hoek en de oude Meernbrug.

Hier liep de bus vaak vol. In dat geval mocht ik van de heer Oude Wansink op z'n knie plaatsnemen.

VAN MEERNBRUG NAAR VERKEERSPLEIN HOOGGELEGEN

Eerst kwamen we langs de onbebouwde vlakte vóór de R.K.Kerk en vervolgens langs het gemeentehuis van de gemeente Oudenrijn (tot 1-1-1954).

In het najaar van 1943 werd ook begonnen met bunkerbouw en de aanleg van een tankgracht op last van de bezetter tussen boerderij Molenstein (± 200m. voor het Strijkviertel) en het daaraan grenzende dubbele woonhuis. Deze betonnen gevaartes aan beide kanten van de weg van ± 2 meter hoog en lang. Deze moesten de straat afsluiten bij gevechten. Het werd een smalle passage waar de bus slechts langzaam doorheen kon rijden. Deze bunkers werden ook gebouwd op de Zandweg naast het terrein van de fam. Tonen en op de Groenedijk.

Even later passeerden wij het poortgebouw "Tjepmastate" met veel boomgaardland er omheen. Bij de aanleg van het industrieterrein werd het zonder problemen gesloopt. Ook de prachtige Gooische brug met

De sluis aan de Stadsdam.

dubbele bogen moest het loodje leggen. Bij halte Stadsdam stapten regelmatig twee jongedames in, gekleed in het uniform van de Nazi-Jeugdstorm. Dan werd het eensklaps muisstil in de bus. De halte van het café Stadsdam-sluiscomplex was zeer idyllisch gelegen. Helaas is alles gesloopt in 1951. Op weg naar verkeersplein Hooggelegen kwamen we langs de prachtige houten villa "Rhijnvliet". Tijdens leegstand brandde deze villa af in 1964. Werd het aangestoken?

VAN HOOGGELEGEN NAAR HET BUSSTATION.

Na de, toen smalle, kanaalbrug over het Amsterdam-Rijnkanaal (vervangen in 1974 door de bredere Galecopperbrug, die op pontons naar de huidige plek werden vervoerd) kwamen we langs Rusthuis De Wartburg, dat toen rechts van ons lag, want direct na de kanaalbrug boog de weg af richting Leidseweg. Aan de linkerhand lag daar toen een kersenboomgaard.

Net vóór hotel Den Hommel lag een smalspoorrails over de weg, die van de kanaalkant, langs een vijverpartij leidde naar de in de oorlog aangelegde bunker in de tuin van het toenmalige Homeopatische Ziekenhuis. Meteen achter hotel Den Hommel lag destijds de Wethouder Diemontlaan, vernoemd naar een wethouder van de voormalige gemeente Oudenrijn. Tegenwoordig heet die weg de Willem Pijperlaan. Even verderop lag daar Garage Jan Jongerius. Hier stonden in de oorlog altijd talrijke Duitse auto's, die daar ter reparatie aangeboden werden. We kwamen langs de cartonage fabriek van de familie Miedema. Even verder was daar de smalle draaibrug, tegenover "De Munt". Deze brug kon slechts stapvoets gepasseerd worden als er twee auto's of bussen elkaar tegemoet kwamen. Het was toen tevens de grens tussen de gemeenten Vleuten, Oudenrijn en Utrecht. Daarna was het op de oude Leidscheweg rammelen en hobbelen over de daar aanwezige "kinderhoofdjes".

We stopten bij de ook gesloopte, fraaie, oude Van Seijpesteijn-kazerne op de kop van de huidige Croeselaan. Door de Leidseveertunnel (tegenwoordig de tramtunnel) en de toenmalige rotonde Smakkelaarsveld langs Jamin bereikten we de Catharijnesingel om rechtsaf slaande door de Stationsstraat te rijden om dan langs de schuilkelder op het Stationsplein de standplaats vlak naast de KABO-bussen (Kockengense Autobus Onderneming) en dus bij het eindpunt aan te komen.

030-6775083

TWEE TORENS, EEN KRIB EN EEN SCHIP: ARCHEOLOGISCH SPEKTAKEL IN BOUWPLAN DE BALIJE

Schatkamer Leidsche Rijn (6)

Afgelopen voorjaar bezochten ruim 28.000 mensen de Gave Graafdagen. Gedurende twee weekends in mei waren er rondleidingen en festiviteiten rond het Romeinse schip dat in de maanden ervoor in het bouwplan De Balijs was opgegraven. Het succes was voor een groot deel te danken aan de brede waaier van activiteiten en informatie die daar werd aangeboden. Daarbij werden ook andere onderdelen van de Romeinse rijksgrens in hun context geplaatst. Zo was er veel aandacht voor een kleine opgraving 150 m ten oosten van het schip. Daar was eind mei het begin vrijgelegd van een zware houten oeverconstructie, waarvan de aard op dat moment nog niet geheel duidelijk was. Het onderzoek op deze plek was onderdeel van een grotere opgravingscampagne in het oosten van plan De Balijs. Deze begon met het onderzoek van een mogelijke Romeinse wachttoren. Bij het verkennen van de omgeving van de toren kwam de houten constructie aan het licht. Tijdens de Gave Graafdagen trok deze al veel bekijks. Maar het zou nog veel gekker worden! Enkele weken later zou hier het tweede Romeinse schip van Leidsche Rijn voor den dag komen. Tussen de bedrijven door werd aan de andere kant van de Letschertweg nóg een wachttoren ontdekt. In dit artikel zetten de drie onderzoekers van het project De Balijs alle ontdekkingen nog eens op een rij.

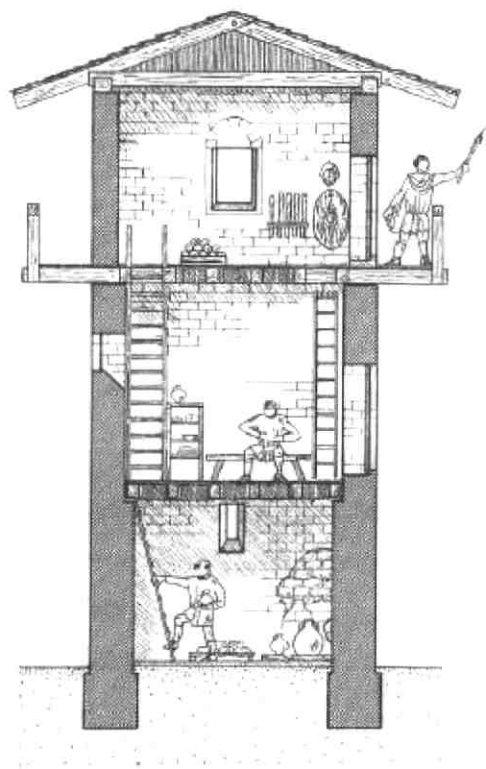
Aanleiding voor de campagne in De Balijs was de ontdekking in de zomer van 2002 van een Romeinse wachttoren achter de Zandweg in het bouwplan Vleuterweide, 2 km naar het noordwesten. Het onderzoek op die plek leidde tot nieuwe inzichten in de bouw en locatie van Romeinse wachttorens aan de Romeinse grens, in het Latijn limes genaamd. Deze nieuwe inzichten waren in maart jongstleden aanleiding om een eerder uitgevoerd archeologisch vooronderzoek langs de Letschertweg, inmiddels opgegaan in het bouwplan De Balijs, te herinterpreteren. Bij het vooronderzoek van 1999 waren twee paalkuilen blootgelegd, die mogelijk deel uitmaakten van een middeleeuwse boerderij, maar waarin opvallend veel Romeinse vondsten waren gedaan. Nu komt het vaker voor dat er als gevolg van vergraving oudere vondsten in grondsporen zitten, maar na de ontdekking van de wachttoren in Vleuterweide begon de overeenkomst van de paalsporen op beide terreinen vraagtekens op te roepen.

TOCH EEN WACHTTOREN

Een nieuw archeologisch onderzoek werd daarom gestart. Al snel diende zich een derde en een vierde paalkuil aan. Daarnaast werden er sporen van grachten waargenomen. Vanaf dat moment was het zeker . . . een nieuwe houten wachttoren in Leidsche Rijn! Doordat de archeologische kennis over Leidsche Rijn in de gemeente Utrecht gebundeld is in één onderzoeksinstelling, kon zo alsnog een belangrijke ontdekking worden gedaan in de documentatie van een oude opgraving. Gelukkig kwam dit nieuwe inzicht tijdig genoeg om de resten van de wachttoren compleet op te graven, want een groot deel van het terrein zal volgend jaar worden bebouwd.

De wachttoren bleek in plattegrond, net zoals sommige in Duitsland en Engeland, te bestaan uit een centraal gebouw waarom twee grachten zijn aangelegd. Van het centrale gebouw zijn vier paalkuilen teruggevonden. De afstand tussen de paalkuilen is 4 m op de noord-zuidas van de constructie en 3 m op de oost-westas. In deze kuilen, 1,2 m diep ingegraven ten opzichte van het Romeinse maaiveld, stonden ooit zware, vierkant bekapte palen, die een torenbouw van meerdere verdiepingen hebben gedragen. Op basis van gegevens uit Duitsland wordt de hoogte van dit soort torens tussen 7,5 m en 10 m geschat. Op grond daarvan kunnen er in de toren twee of drie verdiepingen worden verondersteld.

De wand van de onderste verdieping kon op sommige plaatsen worden herkend in de vorm van verbrande leembrokken. De wand is waar-

schijnlijk opgebouwd uit geweest uit vlechtwerk van buigzaam hout, dat met leem werd aangesmeerd. Mogelijk is de wand gefundeerd geweest op houten liggers. Op basis van de afstand van de wandresten tot de paalkuilen kan de totale grootte van de benedenverdieping berekend worden. Bij een wandlengte van ca. 5,2 in noord-zuid- en 4,2 m in oost-west-richting bedroeg de totale vloeroppervlakte op de begane grond een kleine 22m². Op de eerste (en eventuele tweede verdieping) versmalde het bouwwerk zich dan tot de centrale torenbouw van 4 bij 3 m. Het dak lijkt gedekt te zijn geweest met riet of houten dakspanen. Er zijn in ieder geval te weinig dakpannen teruggevonden

om aan te nemen dat de toren een pannendak heeft gehad. Het centrale gebouw was omgeven door twee grachten, die een vierkant beschrijven met afgeronde hoeken. De binnenste gracht omsloot een terrein van ca. 8 bij 8 m, waarin het gebouw centraal was opgericht. De gracht zelf was V-vormig in doorsnede en ca. 60 cm diep ingegraven. De buitenste gracht was eveneens V-vormig en was ingegraven tot een diepte van ca. 90 cm.

De wachttorenen kan op basis van de vondsten gedateerd worden (kort) na het jaar 70 na Chr.. Hij werd al weer ruim vóór het jaar 100 opgegeven, omdat tegen het einde van de 1e eeuw een rivierbocht gevaarlijk dichtbij kwam. Hierdoor werd uiteindelijk het noordelijk deel van het wachttorenterrein geërodeerd en het zuidelijk deel overspoeld. De toren kan dus maximaal 30 jaar in gebruik zijn geweest, maar op grond van de vondsten is de levensduur van de wachttorenen waarschijnlijk beduidend korter geweest, mogelijk slechts 10 tot 15 jaar.

NOG EEN WACHTTOREN

Had deze wachttorenen wellicht ook voorgangers? Een aanwijzing gaf een vondstmelding uit 1984, naar aanleiding van de aanleg van de Letschertweg. Daarbij was in de oostelijke bermsloot enig aardewerk uit de Romeinse tijd aangetroffen, dat met een beetje goede wil vóór het jaar 70 kan worden gedateerd. Maar van een wachttorenen kon op deze plaats, althans in de berm van de Letschertweg, weinig bewaard zijn. In de praktijk bleek alleen een smalle strook tussen de weg en de oostelijke bermsloot voor onderzoek beschikbaar.

Groot was dan ook de verrassing dat in deze sleuf van slechts 3,5 m breed wederom twee paalkuilen en enkele greppels uit de 1e eeuw werden aangetroffen. Al snel bleken ook deze sporen tot een wachttorenen te behoren. Dit exemplaar bleek echter veel in slechtere staat te verkeren dan de westelijke wachttorenen. Door de aanleg van het wegennet en de bermsloten bleken grote delen van dit terrein in de jaren '80 van de vorige eeuw vergraven.

Vastgesteld kon worden dat de twee westelijke paalkuilen van de toren bewaard waren. De andere twee zijn vergraven bij de aanleg van de oostelijke bermsloot. Beide paalkuilen zijn gegraven tot een diepte van 1,4 m onder Romeins maaiveld. De onderlinge afstand tussen de palen bedraagt 3,25 m. In de paalkuilen bleken nog resten van houten paal aanwezig te zijn. In beide gevallen gaat het om palen van eikenhout met rechthoekige doorsnede en een vlakke onderzijde. Door middel van jaarringonderzoek kon de kapdatum van de bomen die hiervoor zijn gebruikt, worden bepaald op ca. 55-62 n. Chr. Het lijkt er dus op dat we hier te maken hebben met de directe voorganger van de toren die al aan de andere zijde van de Letschertweg was opgegraven.

Ook rond deze toren lagen twee V-vormige grachten. De binnenste bevond zich op ca. 1,5 m uit de paalkuilen en is ingegraven tot een diepte van ca. 1,3 m onder Romeins maaiveld. Als dit bouwwerk net als zijn opvolger een onderbouw had die wat uitsprong ten opzichte van de eigenlijke toren, dan moet de binnenste gracht vrijwel tegen de wand daarvan zijn aangelegd.

EEN OBSERVATIESCHERM LANGS DE RIJN

De wachttorens van Vleuterweide en De Balije vormen een spectaculair nieuw gegeven over het uiterlijk en het functioneren van de Romeinse grens in ons land, die vanaf de jaren '40 van de 1e eeuw na Chr. gestalte kreeg. Wij kenden deze kleine militaire posten tot nu toe vooral van enkele kunstmatige Romeinse grenzen in Noord-Engeland, bijvoorbeeld de Muur van Hadrianus, en uit Zuid-Duitsland. Vanuit de wachttorens,

die op onderlinge zichtafstand van elkaar stonden, kon het tussenliggend terrein en het voorland van de grenslijn worden geobserveerd. In geval van nood kon door middel van rook- of vuursignalen versterking worden opgeroepen uit een nabijgelegen legerkamp. Bij ons zal dat het castellum op de Hoge Woerd ten noorden van De Meern zijn geweest.

Door de recente ontdekkingen in Leidsche Rijn zijn we er nu vrij zeker van dat ook de Nederlandse grenssector al vroeg was uitgerust met een dergelijk observatiescherm. Daarbij springt de locatie van onze wachttorens in het oog: de torens van Leidsche Rijn staan steeds strategisch opgesteld vlak vóór een zuidwaartse rivierbocht of op een splitsing van natuurlijke waterlopen. Dat laatste is het geval met de wachttorens die nog maar enkele maanden geleden werd ontdekt in het deelgebied 't Zand, achter de Bloemenveiling. Het lijkt erop dat de wachttorens van onze grenssector vooral bedoeld waren om het verkeer over water in de gaten te houden. Aan de overzijde van de Rijn begonnen op veel plaatsen eindeloze veengebieden waarvandaan weinig gevaar te duchten was. Het was waarschijnlijk in de eerste plaats het netwerk van waterwegen in de Nederlandse rivierdelta dat de Romeinen veilig in handen wilden hebben. Waarschijnlijk heeft dit alles te maken met de verovering van Britannia vanaf 43 na Chr.: de Rijnmond was in dat verband ongetwijfeld een belangrijke operatiebasis. In later tijd vormde hij de verbinding tussen de Engelse graanvoorraden en de grote Romeinse legermacht langs de Rijn.

DE ROMEINSE WEG

Merkwaardig genoeg kwam de ontwikkeling van de landinfrastructuur hier wat later tot ontwikkeling. Natuurlijk was er vanaf de jaren '40 van de 1e eeuw een kaalgekapt, begaanbare strook op de zuidoever van de Rijn. Toch duurde het nog enkele decennia voordat deze werd vervangen door een degelijk gefundeerde en met grind geplaveide weg. De opgravingscampagne in De Balije bood een goede gelegenheid om weer enkele puzzelstukjes aan het verhaal van deze Romeinse weg toe te voegen. Ter plaatse van een toekomstig fietspad diende namelijk een 5 m brede strook daarvan te worden opgegraven.

In de opgravingsleuf was de noordkant van het oorspronkelijke weglichaam goed te zien. Het talud is in de Romeinse tijd bekleed geweest met kleizoden. Tussen de zoden

waren ruwe blokken basalt neergelegd. Het gebruik van basaltblokken op de taluds van dijklichamen is ook een modern verschijnsel. De zij-kanten van de Afsluitdijk zijn bijvoorbeeld ook bekleed met basaltblokken om afkalving tegen te gaan. Klaarblijkelijk werd de Romeinse weg op deze plek bedreigd door erosie. De basaltblokken liggen dan ook precies op het punt waar de rivier tegen het jaar 100 de noordflank van de weg begon aan te vreten. Voor deze voorzorgsmaatregel werden kosten noch moeite gespaard, want het basalt is helemaal vanuit het Eifelgebied in Duitsland ingevoerd.

Overzicht van de westelijke wachttore vanuit het zuiden. De positie van de vier paalkuilen is aangegeven door middel van houtblokken. Eromheen zijn de verkleuringen zichtbaar van de opgevlude greppels die erom lagen. Rechts op de achtergrond de inmiddels verdwenen Letschertweg (opname E.P. Graafstal).

VECHTEN TEGEN HET WATER

Daar bleef het niet bij: even ten noorden van de met basalt afgewerkte oever werd een rij zware heipalen aangetroffen, waartegen aan de binnenzijde dikke planken gespijkerd waren. Deze houten constructie was gedeeltelijk in de rivier geplaatst. Waarschijnlijk diende de constructie hetzelfde doel als de basaltblokken: bescherming van het weglichaam. De houten constructie is een bijzonderheid in de Nederlandse archeologie. Beschoeiingen van waterlopen zijn wel bekend, maar deze staan altijd langs het water en nooit erin. De beschoeiing was bovendien 30° schuin op de oever geplaatst, zodat zij dwars op de stroomrichting van de rivier stond, als een soort krib of stroombreker. Aan de lizijde liep de constructie met een haakse hoek terug naar de oever, zodat een soort van wig in de rivier ontstond. De combinatie van de blokken basalt en de houten stroombreker getuigen van een knap staaltje watermanagement.

Tussen de constructie zijn geen voorwerpen van aardewerk of metaal gevonden aan de hand waarvan we de aanleg van de stroombreker kunnen dateren. Gelukkig is voor de bouw gebruik gemaakt van flinke palen van eiken- en iepenhout. Jaarringonderzoek heeft uitgewezen dat de iepen geveld zijn in het najaar van 99 na Chr. en de eiken stammen in april of mei van het jaar daarop. De houten constructie is dus waarschijnlijk in de loop van het jaar 100 na Chr. neergezet. Voor de plaatsing van de palen moet men gebruik hebben gemaakt van een heistelling op een vlot.

ONTDEKKING VAN HET ROMEINSE SCHIP

De stroombreker was echter niet de grootste verrassing die het onderzoek in deze smalle strook bracht. Toen getracht werd de noordkant van de krib verder bloot te leggen, kwam er meer hout aan het licht. In eerste instantie was het onduidelijk waar het precies om ging, maar

gaandeweg tekende zich een inmiddels welbekende contour af tegen het wegtalud: vlak achter de stroombreker, half op de oever getrokken, lag een schip!

In de dagen die op de ontdekking volgden, werd een klein gedeelte van het schip blootgelegd, met de bedoeling om de aard, omvang, kwaliteit en diepteligging van het scheepshout vast te stellen. Op basis van deze informatie zouden dan verantwoorde beslissingen kunnen worden genomen over de toekomst van dit tweede Romeinse schip: ter plekke bewaren of opgraven. Het bleek om een Romeins vrachtschip te gaan van hetzelfde type als het schip dat in de maanden daarvoor, even verderop, was opgegraven. Het hout lijkt beter geconserveerd dan dat van de 'De Meern 1'. Alleen het op de kant getrokken deel van het schip heeft de tand des tijds minder goed doorstaan, omdat het boven de grondwaterspiegel uitstak. Hier was alleen nog de grondverkleuring van het weggerotte hout te herkennen.

Het schip is zeker 4.75 meter breed. Aangezien de gangbare breedte-lengteverhouding van dit type van Romeinse vrachtschepen ongeveer 1:7 bedraagt, zou het schip zeker 30 m lang moeten zijn. Het boord van het schip is ongeveer 80 cm hoog en bestaat uit meerdere aan elkaar genagelde planken. De overgang tussen bodem en boord bestaat ook bij dit schip uit een in doorsnede L-vormige plank, het zogenaamde kimhout. Het is onduidelijk of het blootgelegde gedeelte van het schip de voor- of de achterkant is, omdat er naast de kale huid van de boot geen andere constructieve elementen zijn aangetroffen, zoals de mastvoet of de stuurinrichting. Ook is er niets van de scheepsinventaris of de scheepsbelading aangetroffen, maar dat kan liggen aan het

Doorsnede door een van de paalkuilen van de oostelijke wachttore. De onderkant van de oorspronkelijke paal van eikenhout is bewaard gebleven. Door middel van jaarringonderzoek kon de kapdatum van de gebruikte boom worden bepaald op ca. 55-62 na Chr. (opname Gemeentelijke Fotodienst)

feit dat er maar weinig van het schip is blootgelegd. In het schip bevonden zich wel vele basaltblokken, die overduidelijk afkomstig zijn van de oeverbekleding.

Om te voorkomen dat het hout van het schip door uitdroging aangetast zou worden, is het binnen drie dagen weer afgedekt met plastic en grond. Om zeker te zijn van de positie en compleetheid van het schip, is naderhand getracht het vervolg door middel van proefsleuven en boringen in kaart te brengen. Dat bleek lastig, want het grootste deel ligt op een diepte van zeker 4 m onder maaiveld onder de erfinrichting van de monumentale boerderij De Balijs. Althans 16 m van het schip kon worden vastgesteld; de rest ligt vlak vóór het zomerhuis van de boerderij. Deze gecompliceerde, maar tegelijk vrij veilige ligging, ver onder de grondwaterspiegel, heeft de gemeente Utrecht in samenspraak met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek ervoor doen kiezen het schip 'in situ' te behouden. Wel zal de toestand van het schip in de toekomst worden 'gemonitord', zodat maatregelen kunnen worden genomen wanneer het onverhoopt toch achteruit zou gaan.

Hectiek rond de ontdekking van het tweede schip. De foto is genomen vanuit het noorden. Duidelijk zichtbaar is de merkwaardige ligging van het schip, dat hoog op de rivieroever lijkt te zijn getrokken. De bekleding van de oever, tevens de noordflank van de Romeinse weg, is herkenbaar aan de talrijke brokken basalt (opname E.P. Graafstal).

EEN ZINKSTUK?

De spannendste vraag die overblijft na het onderzoek is: hoe is het schip hier terechtgekomen? Er zijn vooralsnog drie scenario's te bedenken. Allereerst is het mogelijk dat het schip door een manoeuvreerfout tegen de stroombreker is geslagen en ter plekke is gezonken. Daartegen pleit echter dat de neus van het schip wel heel hoog op de oever ligt, alsof deze erop is getrokken. Bovendien zijn er de vrij talrijke (en grote) basaltblokken die in het schip gevonden zijn. Vanwege de hoog opgaande houtconstructie van de stroombreker kunnen deze niet vanzelf van de oever in het schip zijn komen tuimelen. Zij moeten er haast wel met opzet in zijn gegooid. Maar waarom zouden de Romeinen basaltblokken van het wegtalud hebben gehaald om deze vervolgens in een scheepswrak te leggen?

Een tweede mogelijkheid is dat het een oud en afgeschreven schip betreft, dat langs de stroombreker afgemeerd heeft gelegen en na verloop van tijd aan zijn lot is overgelaten. Echter, geen enkele schipper zou op deze plaats in de rivier zijn schip willen afmeren, omdat het hier direct blootgesteld was aan de grootste stroming van de rivier - een ronduit gevaarlijke plek. Bovendien is dan nog niet verklaard waarom er basaltblokken in het afgeschreven schip liggen. De derde en meest

plausibele mogelijkheid is dat het schip hier bewust is afgezonken als een extra versteviging van dit kwetsbaar gebleken punt in de rivierbocht. Om het schip op die plek te fixeren is het een eind de kant op getrokken en verzaard met basaltblokken. Dit verklaart misschien ook het ontbreken van elk spoor van scheepsinventaris, lading of onderdelen van de scheepsopbouw. Het is normaal dat afgedankte schepen worden ontdaan van alle nog bruikbare onderdelen. In dit licht wordt opeens ook de merkwaardige ligging van het schip begrijpelijk. Zijn positie aan de voet van de stroombreker en de gedeeltelijke opvulling van het schip met basalt doen vermoeden dat het schip een aanvulling was op de stenen oeverafwerking en de stroombreker, een zinkstuk eigenlijk, een laatste redmiddel wellicht om het weglichaam te beschermen tegen de eroderende kracht van de rivier.

DE DATUM VAN HET SCHIP

Het afzinken van het schip kan zonder meer na het jaar 100, de bouwdatum van de stroombreker, worden geplaatst. Maar heel veel later kan deze gebeurtenis ook weer niet worden gedateerd. Eerder uitgevoerd onderzoek heeft uitgewezen dat de rivierbocht waarin het schip ligt, in de loop van de 2e eeuw na Chr. snel naar het westen opschoof. In het jaar 125 werd de Romeinse weg even verderop enkele tientallen meters naar het zuiden omgelegd, nadat deze in de voorliggende periode was weggeslagen over een lengte van zeker 150 m. Het schip moet echter zijn afgezonken op een moment dat de grootste uitschurende werking van de rivier nog ter hoogte van de stroombreker lag. Daarbij past dus het best een datum tussen 100 en 125. Op grond van jongere sporen die over het terrein lopen, staat vast dat het schip tegen 150 na Chr. al geheel afgedekt was door riviersediment.

De rivierbocht lag toen al 150 m verderop. Het zou niet lang duren of daar zou een tweede schip ten onder gaan - hét Romeinse schip van Leidsche Rijn, dat op dit moment in Lelystad wordt geconserveerd. Ditmaal was er wel sprake van een calamiteit, getuige de talrijke bijzondere vondsten die in de kajuit van dit schip zijn gedaan. Hopelijk kan het unieke verhaal van de schepen van De Balijs, van het landschap waarin zij hebben gevaren, en van de Romeinse inspanningen om dat landschap door middel van stroomregulerende werken en wachttorens te beheersen en te controleren, over enkele jaren worden verteld in een bezoekerscentrum ergens in Leidsche Rijn.

De Meernhoek

(ofwel: Van de brug af gezien -3)

In deze artikelenserie neem ik u weer mee naar de Meernhoek in De Meern om u in het kader van plannen met deze hoek te informeren over alles wat er in geschiedkundig zeer korte tijd allemaal gesloopt is. En of de argumenten daartoe nu goed of slecht waren: het resultaat ligt er, en als geschiedkundige moet mij van het hart, dat het er niet beter op is geworden. De groot-schaligheid die decennia lang als alleen zaligmakend is gepredikt blijkt in de gewone dagelijkse praktijk niet te voldoen. Gelet op de ondertitel van dit artikel richt ik mijn blik nu naar het westen, waar tot in de jaren '70 de boerderij/smederij van de fam. Has Willemse gestaan heeft. We hebben het dan over een stukje recente geschiedenis! In 1965 werd deze boerderij gekocht door de Algemene Bank Nederland N.V., sinds 1964 de rechtsopvolger van de Twentsche Bank en de Nederlandsche Handel-Maatschappij, en later opgegaan in de ABN-AMRO Bank. Deze bank was, zoals alle banken in die jaren, doende in elke stad en elk dorp van betekenis filialen te vestigen. De vestiging in De Meern vond zijn oorsprong in het feit, dat hier het industrieterrein Strijkviertel van de grond kwam en er reële plannen waren dit bedrijventerrein aanzienlijk uit te breiden. De eerste plek van vestiging was dus de Zandweg nr.135, waar de oude boerderij werd verbouwd tot een bankkantoor naar de normen van de zestiger jaren.

Voor de bank aan de Zandweg 135 in De Meern, Margriet van Rooijen, Jan Schutte en Chr. van Rijswijk. (Foto schrijver)

Dat betekende: kleinschalig en gemeten naar de outillage van het huidig bankbedrijf een primitieve manier van omgaan met geld en eigen mensen. Bankieren in het groot stond immers nog in de kinderschoenen en de grote slag om de gunst van de cliënt moest nog beginnen. Bedrijven, ook de bank, betaalden hun werknemers vaak nog door middel van loonzakjes; administraties, zo ook bij deze bank, werden gevoerd met een zogenaamde Hollerith-machine. Dit was een apparaat, waarmee op een groot vel boekhoudkundige verrichtingen werden "afgeslagen". Ik noem het even zo, omdat het afdrukken van een blad bij-en afschrijvingen van een rekening met een enorme dreun gepaard ging. Alles werd met de hand bijgehouden, wat enorm arbeidsintensief was. Het bankbedrijf stond destijds dan ook bekend als een zeer arbeidsintensieve onderneming. Computers werden toen nog niet gebruikt, tellen ging met de hand of met een ouderwetse telmachine en voor het omrekenen van koersen werd een 'koffiemolen' gebruikt, een machientje met een slinger eraan, die je met schuifjes kon instellen, en dan maar aan de slinger draaien tot de gewenste uitkomst zichtbaar werd. Er werd ook gewerkt met die ouderwetse typemachines en als er in een brief of een acte een foutje was geslopen dan kon het typewerk overgedaan worden. Er werd gestookt met een oliekachel. Het gebeurde wel eens, dat dat apparaat ontplofte; het hele bankgebouw zag dan zwart van de roet en zelfs het geld was dan niet

meer om aan te pakken. Dat was een ware ramp. We waren dan een hele dag bezig om als het ware 'het zwarte geld wit te wassen'. Als eerste directeur van dit bankkantoor werd in 1965 benoemd de heer J. van Gammeren.

J. van Gammeren (1969)

Oudere inwoners zullen zich deze statige man met wit haar nog goed kunnen herinneren. Het was een joviale Brabander uit Waalwijk met een hartelijke lach, een bourgondische levensinstelling en een warme menselijke belangstelling. Hij was degene die dit kantoor tot een bloeiende onderneming wist uit te breiden, zodat de bank begin jaren '70 verhuisde naar het nieuwe winkelcentrum Mereveldplein. Na zijn vertrek uit De Meern, (kantoordirecteuren bleven in het algemeen niet langer dan een jaar of 5 à 6 op een en dezelfde plek) heeft hij nog een nieuw kantoor opgezet, waarna hij met pensioen ging en naar Oss in Brabant is vertrokken. Hij is alweer enige jaren geleden daar overleden. Na vertrek van de bank vestigde zich nog enige tijd een handel in curiosa in het voormalige bankgebouw, Flokati geheten, die men zich zal herinneren door de uitbundige beschildering van de gevel. Na enkele jaren werd deze oude boerderij, die in de loop der jaren door slecht onderhoud zeer bouwvallig was geworden, en waarachter zich nog twee, onbewoonbaar verklaarde, woningen bevonden gesloopt ten behoeve van de bouw van de huidige Apotheek De Meern. Hier vestigde zich als eerste apotheker Dick van der Werff. Bij de bouw van de nieuwe apotheek zijn helaas twee eeuwenoude beuken gesneuveld, die aan de achterzijde van de oude boerderij stonden. Gelukkig heeft men tegenwoordig meer oog voor het behoud van natuurschoon. En nu nog meer oog voor het behoud van authentieke dorpsgezichten!! En dat is eigenlijk het motto van deze stukjes over de Meernhoek.

Jan Schutte